

Warszawa, dnia 10 listopada 2023 r.

Poz. 1214

**UCHWAŁA NR 193
RADY MINISTRÓW**

z dnia 17 października 2023 r.

w sprawie przyjęcia aktualizacji „Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa 2030”

Na podstawie art. 14 ust. 5 i 6 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. z 2023 r. poz. 1259 i 1273) Rada Ministrów uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się aktualizację „Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa 2030”, stanowiącą załącznik do uchwały.

§ 2. Uchwała wchodzi w życie z dniem następującym po dniu ogłoszenia.

Prezes Rady Ministrów: *M. Morawiecki*

Załącznik do uchwały nr 193 Rady Ministrów
z dnia 17 października 2023 r. (M.P. poz. 1214)

Aktualizacja

STRATEGII ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU WSI, ROLNICTWA I RYBACTWA 2030

Zastępuje „Strategię zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa 2030” przyjętą uchwałą nr 123 Rady Ministrów z dnia 15 października 2019 r. w sprawie przyjęcia „Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa 2030” (M.P. poz. 1150).

STRATEGIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU WSI, ROLNICTWA I RYBACTWA 2030

Zaktualizowana „Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa 2030” powstała w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi przy współpracy m.in.:

16 wojewódzkich zespołów analizujących szanse i zagrożenia oraz potencjalne kierunki rozwoju obszarów wiejskich w województwach do 2030 r., ośrodków naukowo-badawczych MRiRW, Międzyresortowego Zespołu ds. aktualizacji Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa 2030, w którym brali udział przedstawiciele poszczególnych ministerstw oraz jednostek podległych i nadzorowanych przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Dokument był szeroko konsultowany i opiniowany, w tym m.in. w ramach prac Rady Dialogu Społecznego w Rolnictwie, Komitetu Koordynacyjnego do spraw Polityki Rozwoju, Komitetu Społecznego Rady Ministrów, Rządowego Centrum Analiz, Zespołu ds. Programowania Prac Rządu, Komisji Wspólnej Rządu i Samorządu Terytorialnego, Zespołu ds. Obszarów Wiejskich, Wsi i Rolnictwa Komisji Wspólnej Rządu i Samorządu Terytorialnego oraz podczas licznych branżowych, regionalnych i ponadregionalnych spotkań, warsztatów i konferencji.

STRATEGIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU WSI, ROLNICTWA I RYBACTWA 2030

Spis treści

WPROWADZENIE.....	7
TRENDY, PUŁAPKI ROZWOJOWE I WYZWANIA SEKTORA ROLNO-SPOŻYWCZEGO I ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH.....	10
TRENDY, ZAGROŻENIA, SZANSE I PROBLEMY ROZWOJOWE OBSZARÓW WIEJSKICH I SEKTORA ROLNO-SPOŻYWCZEGO	10
PUŁAPKI ROZWOJOWE	15
WYZWANIA STRATEGICZNE	16
ZASADY I CELE ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH, ROLNICTWA I RYBACTWA DO 2030 R.	35
WIZJA I CEL GŁÓWNY ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH, ROLNICTWA I RYBACTWA	35
CEL SZCZEGÓŁOWY I WZMOCNIENIE BEZPIECZEŃSTWA ŻYWNOŚCIOWEGO I ODPORNOŚCI NA KRYZYSY.....	40
<i>Kierunek interwencji: I.1. Zwiększanie opłacalności produkcji rolnej, rybackiej i przetwórstwa rolno-spożywczego.....</i>	<i>50</i>
<i>Kierunek interwencji: I.2. Budowa odporności produkcji rolnej i rybackiej, w tym odporności na zmiany klimatu</i>	<i>52</i>
<i>Kierunek interwencji: I.3. Zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego kraju i jakości żywności</i>	<i>54</i>
<i>Kierunek interwencji: I.4. Transformacja energetyczna sektora rolno-spożywczego i rozwój biogospodarki</i>	<i>55</i>
<i>Kierunek interwencji: I.5. Skuteczna współpraca międzynarodowa i budowanie silnej pozycji w UE</i>	<i>56</i>
CEL SZCZEGÓŁOWY II POPRAWA JAKOŚCI ŻYCIA, INFRASTRUKTURY I STANU ŚRODOWISKA	58
<i>Kierunek interwencji: II.1. Rozwój infrastruktury liniowej</i>	<i>65</i>
<i>Kierunek interwencji: II.2. Dostępność wysokiej jakości usług publicznych</i>	<i>66</i>
<i>Kierunek interwencji: II.3. Zrównoważona rewitalizacja wsi i małych miast.....</i>	<i>68</i>
<i>Kierunek interwencji: II.4. Zrównoważone gospodarowanie i ochrona zasobów środowiska.....</i>	<i>69</i>
<i>Kierunek interwencji: II.5. Adaptacja do zmian klimatu i przeciwdziałanie tym zmianom.....</i>	<i>70</i>
CEL SZCZEGÓŁOWY III ROZWÓJ PRZEDSIĘBIORCZOŚCI, POZAROLNICZYCH MIEJSC PRACY I AKTYWNEGO SPOŁECZEŃSTWA	72
<i>Kierunek interwencji: III.1. Odpowiedź na zmiany demograficzne i ich następstwa</i>	<i>77</i>
<i>Kierunek interwencji: III.2. Rozwój przedsiębiorczości i nowych miejsc pracy.....</i>	<i>79</i>
<i>Kierunek interwencji: III.3. Wzrost umiejętności i kompetencji mieszkańców wsi.....</i>	<i>80</i>
<i>Kierunek interwencji: III.4. Budowa i rozwój zdolności do współpracy w wymiarze społecznym i terytorialnym.....</i>	<i>81</i>
<i>Kierunek interwencji: III.5. Rozwój ekonomii i solidarności społecznej na obszarach wiejskich</i>	<i>82</i>
OBSZARY WPŁYWAJĄCE NA OSIĄGNIĘCIE CELÓW STRATEGII.....	84
<i>Obszar A: Sprawne zarządzanie rozwojem.....</i>	<i>87</i>
<i>Obszar B: Stabilne finansowanie rozwoju</i>	<i>88</i>
<i>Obszar: Trwała zdolność kreacji i uczenia się.....</i>	<i>89</i>
SPÓJNOŚĆ CELÓW STRATEGII Z CELAMI KRAJOWYCH I MIĘDZYNARODOWYCH DOKUMENTÓW STRATEGICZNYCH ORAZ CELAMI POLITYK UE	92
KRAJOWE DOKUMENTY I CELE STRATEGICZNE DO 2030 R.....	92
AGENDA NA RZECZ ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU 2030	99
SYSTEM REALIZACJI I RAMY FINANSOWE	102
WYMIAR TERYTORIALNY WDRAŻANIA STRATEGII	102
RAMY FINANSOWE	104
SYSTEM REALIZACJI I MONITOROWANIA	110

STRATEGIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU WSI, ROLNICTWA I RYBACTWA 2030**ZAŁĄCZNIK 1. LISTA PROJEKTÓW STRATEGICZNYCH SŁUŻĄCYCH REALIZACJI CELÓW SZRWIR 2030 113****ZAŁĄCZNIK 2. ZRÓŻNICOWANIE TERYTORIALNE ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH..... 123**

STRATEGIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU WSI, ROLNICTWA I RYBACTWA 2030

Wykaz skrótów

ARIMR	Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa
ASF	Afrykański pomór świń
B+R	prace badawczo-rozwojowe
CDR	Centrum Doradztwa Rolniczego
CEF	Instrument Łącząc Europę
EBI	Europejski Bank Inwestycyjny
EBOIR	Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju
EFI	Europejski Fundusz Inwestycyjny
EPI	Europejskie Partnerstwo na rzecz Innowacji
EFIS	Europejski Fundusz na rzecz Inwestycji Strategicznych
EFMRA	Europejski Fundusz Morski, Rybacki i Akwakultury
EFRG	Europejski Fundusz Rolniczy Gwarancji
EFROW	Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich
EFRR	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego
EFSI	Europejskie Fundusze Strukturalne i Inwestycyjne
EFS+	Europejski Fundusz Społeczny Plus
FS	Fundusze Spójności
GOZ	gospodarka o obiegu zamkniętym
GUS	Główny Urząd Statystyczny
IOB	Institucje Otoczenia Biznesu
ITP	Instytut Technologiczno-Przyrodniczy
ICT	Technologie informacyjno-komunikacyjne
JST	Jednostka Samorządu Terytorialnego
KE	Komisja Europejska
KOWR	Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa
KPO	Krajowy Plan Odbudowy i Zwiększania Odporności
KRUS	Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego
KWR	klasyfikacja wydatków rozwojowych sektora instytucji rządowych i samorządowych
LGD	lokalna grupa działania
MRiRW	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi
MŚP	mikro-, małe i średnie przedsiębiorstwa
NCBiR	Narodowe Centrum Badań i Rozwoju
NEET	grupa społeczna, obejmująca młodzież pozostającą poza sferą zatrudnienia i edukacji (ang. <i>not in employment, education or training</i>)
NFOŚiGW	Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej
NIKiDW	Narodowy Instytut Kultury i Dziedzictwa Wsi
ODR	ośrodek doradztwa rolniczego
OECD	Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (ang. <i>Organisation for Economic Co-operation and Development</i>)
ONZ	Organizacja Narodów Zjednoczonych (ang. <i>United Nations</i>)

STRATEGIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU WSI, ROLNICTWA I RYBACTWA 2030

OZE	odnawialne źródła energii
PAIH	Państwowa Agencja Inwestycji i Handlu
PES	podmioty ekonomii społecznej
PFR	Polski Fundusz Rozwoju
PFRON	Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych
PGWWP	Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie
PO RYBY 2014–2020	Program Operacyjny „Rybacko i Morze” 2014–2020
PPP	Partnerstwo Publiczno-Prywatne
PROW 2007–2013	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013
PROW 2014–2020	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020
PS	polityka spójności
PS WPR	Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027
PUP	powiatowe urzędy pracy
RCA	Rządowe Centrum Analiz
RLKS	rozwój lokalny kierowany przez społeczność
RRF	Instrument na rzecz Odbudowy i Zwiększenia Odporności (ang. <i>Recovery and Resilience Facility</i>)
SOR	Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)
SUERB	Strategia UE dla regionu Morza Bałtyckiego
SZRT	Strategia Zrównoważonego Rozwoju Transportu do roku 2030
SZRWRIR 2030	Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa 2030
UE	Unia Europejska
UKE	Urząd Komunikacji Elektronicznej
UOKiK	Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów
UP 2021–2027	Umowa Partnerstwa na lata 2021–2027
WPF	Wieloletni Plan Finansowy Państwa
WPR	Wspólna Polityka Rolna
WPRyb	Wspólna polityka rybołówstwa
WTO	Światowa Organizacja Handlu (ang. <i>World Trade Organization</i>)

STRATEGIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU WSI, ROLNICTWA I RYBACTWA 2030

WPROWADZENIE

W latach 2012–2019 miejscem określenia celów i działań rozwojowych wsi, rolnictwa i rybactwa była „Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012–2020” przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 25 kwietnia 2012 r. Stanowiła ona część systemu dokumentów strategicznych powstałych na podstawie „Wytycznych do opracowywania strategii rozwoju” oraz „Planu uporządkowania strategii rozwoju – zakres i struktura”¹⁾ i przepisów ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. z 2023 r. poz. 1259, z późn. zm.). Strategia ta była kluczowym dokumentem wyznaczającym kierunki działań publicznych na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, rolnictwa i rybactwa w latach 2014–2020. Jej przepisy znalazły swoje odzwierciedlenie w *Umowie Partnerstwa* – najważniejszym dokumencie projektującym sposób wykorzystania przez Polskę środków unijnych.

Kolejne lata przybliżały instytucje publiczne do weryfikacji i aktualizacji modelu rozwoju kraju oraz prac nad programowaniem nowej perspektywy finansowej UE na lata 2021–2027. W fazie przygotowań MRiRW uczestniczyło w pracach nad wzmocnieniem systemu zarządzania rozwojem kraju. **W dniu 16 lutego 2016 r. Rząd RP przedstawił zaktualizowaną wizję rozwoju kraju w „Planie na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju”. Jej rozwinięcie stanowi nowa średniookresowa strategia rozwoju kraju „Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) (SOR)” przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 14 lutego 2017 r.**

Głównym celem projektowanych działań rozwojowych w SOR jest **stworzenie warunków do wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym**. SOR zawiera również szereg wyborów strategicznych polityki państwa, które stanowią rekomendacje dla polityk publicznych. Nowa średniookresowa strategia rozwoju kraju jest też punktem wyjścia do opracowania strategii rozwoju określających podstawowe uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju odnoszące się do sektorów, dziedzin, regionów lub rozwoju przestrzennego w perspektywie do 2030 r., w tym m.in. **SZRWRiR 2030**, której zadaniem jest określenie kluczowych kierunków rozwoju obszarów wiejskich, rolnictwa i rybactwa w perspektywie do 2030 r., spójnych z celami SOR.

Sposób opracowania SZRWRiR 2030 został przedstawiony w dokumencie pt. *Aktualizacja strategii rozwoju wynikająca z przyjętej przez Radę Ministrów w dniu 14 lutego 2017 r. „Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)”* przyjętym uchwałą nr 65 Komitetu Koordynacyjnego do spraw Polityki Rozwoju z dnia 23 maja 2017 r.

W dniu 15 października 2019 r. Rada Ministrów podjęła uchwałę w sprawie przyjęcia „Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa 2030”, przedłożoną przez ministra rolnictwa i rozwoju wsi. Dokument został opracowany w uzgodnieniu z ówczesnym Ministrem Gospodarki Morskiej i Żeglugi Śródlądowej.

W lipcu 2020 r. został przyjęty nowy budżet UE po 2020 r., utworzono Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji, Europejski Instrument na rzecz Odbudowy i Zwiększania Odporności, który m.in. zapewnia dodatkowe finansowanie inwestycji w okresie przejściowym Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014–2020 oraz daje podstawy dla Krajowego Planu Odbudowy i Zwiększania Odporności. Powstały również nowe formy wsparcia związane z wystąpieniem pandemii COVID-19, jak np. REACT-UE.

W 2022 r. polska i światowa gospodarka znalazły się pod wpływem silnego szoku podażyowo-popytowego związanego z wybuchem wojny w Ukrainie. Szok o takim charakterze z jednej strony wpływał negatywnie na tempo wzrostu PKB, m.in. przez obniżenie dynamiki aktywności gospodarczej na naszych rynkach eksportowych, wzrost niepewności oraz pogorszenie nastrojów konsumentów i przedsiębiorców. Z drugiej – powodował silny wzrost

¹⁾ Opracowane przez ministra właściwego do spraw polityki rozwoju.

STRATEGIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU WSI, ROLNICTWA I RYBACTWA 2030

inflacji w efekcie wyraźnego wzrostu cen surowców na rynkach światowych i zaburzeń w globalnych łańcuchach dostaw. Wpływało to dodatkowo na pogorszenie dynamiki realnego PKB przez erozję siły nabywczej gospodarstw domowych i wzrost nominalnych stóp procentowych, który ograniczał popyt na kredyt. Skutkiem wojny był także gwałtowny napływ do Polski ludności z Ukrainy.

W Polsce po silnej odbudowie aktywności gospodarczej w 2021 r., gdy przeciętne kwartalne tempo wzrostu gospodarczego było około dwukrotnie wyższe od długookresowej średniej, nastąpiło jej wyhamowanie. Wybuch wojny w Ukrainie i jej konsekwencje w postaci gwałtownego wzrostu cen surowców na rynkach światowych (zwłaszcza energetycznych i rolnych) spowodowały wyraźny wzrost inflacji. Zjawisko to było powszechne i występowało nie tylko w Polsce, ale także w większości krajów rozwiniętych. W konsekwencji w 2022 r. miał miejsce wysoki wzrost cen energii oraz żywności na rynku krajowym, który w znacznym stopniu wpłynął na wzrost ogólnego wskaźnika cen towarów i usług konsumpcyjnych. Dodatkowo rosła także inflacja bazowa. Wzrost tej kategorii był z jednej strony opóźnionym skutkiem odbudowy aktywności gospodarczej po recesji wywołanej pandemią oraz efektem dobrej sytuacji na rynku pracy, a z drugiej strony konsekwencją wzrostu presji kosztowej u producentów (zwłaszcza w zakresie cen energii i paliw)²⁾. Okoliczności te były bezpośrednią przyczyną aktualizacji SZRWRiR 2030. Zakres wprowadzonych w ramach aktualizacji zmian w SZRWRiR 2030 pozwala jej zachować spójność ze średniookresową strategią rozwoju kraju (SOR).

Zaktualizowana SZRWRiR 2030 zawiera również działania spójne z celami „Długoterminowej wizji dla obszarów wiejskich w UE 2040” i wynikającego z niej „Paktu na rzecz obszarów wiejskich”, „Planu działania na rzecz pobudzenia zrównoważonego, spójnego i zintegrowanego rozwoju obszarów wiejskich” oraz „Polskiego Ładu dla Polskiej Wsi”.

W ramach aktualizacji SZRWRiR 2030 Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi ponownie zaprosił do współpracy zespół międzyresortowy ds. aktualizacji SZRWRiR 2030 oraz wojewodów i wojewódzkie ODR, którym powierzył aktualizację 16 **wojewódzkich diagnoz rozwoju obszarów wiejskich**.

Proces aktualizacji SZRWRiR 2030 miał charakter bardzo otwarty i partycypacyjny. MRiRW organizowało **warsztaty tematyczne** (np. warsztaty z udziałem przedstawicieli 16 wojewódzkich Zespołów *analizujących szanse i zagrożenia oraz potencjalne kierunki rozwoju obszarów wiejskich*), były prowadzone **prace eksperckie**, zostały wykonane **niezależne ekspertyzy**, wykorzystano **foresight strategiczny** (do opracowania scenariuszy rozwojowych), **zbierano informacje oraz opinie pracowników instytucji publicznych** (np. podczas spotkań zespołu międzyresortowego), prowadzono **szereg spotkań w ramach konsultacji publicznych** oraz przeprowadzono **uzgodnienia międzyresortowe i konsultacje publiczne**.

W dniu 14 lipca 2023 r. Główny Inspektor Sanitarny wyraził zgodę na odstąpienie od przeprowadzania strategicznej oceny oddziaływania na środowisko dla proponowanych zmian aktualizowanej SZRWRiR 2030, a w dniu 28 lipca 2023 r. Generalny Dyrektor Ochrony Środowiska uzgodnił możliwość odstąpienia od strategicznej oceny oddziaływania na środowisko dla aktualizacji SZRWRiR 2030 na podstawie art. 48 ust. 1 i 4 ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. z 2023 r. poz. 1094, z późn. zm.).

SZRWRiR 2030 **zawiera działania i projekty strategiczne będące w kompetencji nie tylko MRiRW, ale także pozostałych resortów oraz samorządu województwa, który pełni kluczową rolę w procesie programowania, zarządzania i koordynowania działań rozwojowych na poziomie regionalnym**. W części diagnostycznej, w tym w ocenie uwarunkowań zewnętrznych, oraz na etapie formułowania wyzwań uwzględniono również wnioski z analiz KE, organizacji międzynarodowych, w szczególności OECD i FAO.

²⁾ Wieloletni Plan Finansowy Państwa na lata 2023–2026.

STRATEGIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU WSI, ROLNICTWA I RYBACTWA 2030

Podobnie jak w latach poprzednich, za **obszary wiejskie w SZRWRiR 2030 uznaje się obszar kraju z wyłączeniem miast liczących powyżej 5 tys. mieszkańców**. Wyodrębnienie obszarów wiejskich byłoby możliwe również dzięki zastosowaniu metodologii przyjętej przez OECD, opartej na kryterium gęstości zaludnienia (do 150 osób/km²), jednak w warunkach polskich prowadziłyby to do wyłączenia z obszarów wiejskich nie tylko wsi bezpośrednio sąsiadujących z dużymi miastami, ale także niektórych gmin wiejskich lub miejsko-wiejskich położonych w większej odległości od największych ośrodków miejskich w południowo-wschodniej części Polski. Równocześnie doświadczenia dotychczasowej realizacji programów wspierających rozwój obszarów wiejskich oraz istniejące w terenie powiązania funkcjonalne stanowią istotne argumenty za zaliczeniem do obszarów wiejskich nie tylko terenów wiejskich według dotychczasowej definicji administracyjnej przyjętej przez GUS³⁾, ale też małych miast (do 5 tys. mieszkańców), gdyż pełnią one podobne funkcje jak duże wsie będące siedzibami władz gminnych. Często wyłącznie względy historyczne rozstrzygały czy lokalne centrum administracyjne i gospodarcze posiada status wsi czy też miasta.

Jako obszar rybacki rozumie się tereny skoncentrowane wokół obszarów morskich, jezior, stawów rybnych, rzek i estuariów, ze znaczącym poziomem zatrudnienia lub produkcji w sektorze rybactwa. Obszary rybackie to zarówno gminy wiejskie, jak i miejskie.

Używane w SZRWRiR 2030 **pojęcie sektora rolno-spożywczego należy rozumieć jako dział gospodarki zajmujący się produkcją rolno-spożywczą, tj. wytwarzaniem artykułów rolno-spożywczych zdefiniowanych w ustawie z dnia 21 grudnia 2000 r. o jakości handlowej artykułów rolno-spożywczych (Dz. U. z 2023 r. poz. 1980)**. Zgodnie z ww. ustawą **artykuły rolno-spożywcze to produkty rolne, runo leśne, dziczyzna, organizmy morskie i słodkowodne w postaci surowców, półproduktów oraz wyrobów gotowych otrzymanych z tych surowców i półproduktów, w tym środki spożywcze (żywność)**.

³⁾ Obszary wiejskie w Polsce, zgodnie z metodologią ich wyodrębniania przez GUS opartą na podziale administracyjnym, są definiowane jako tereny położone poza granicami administracyjnymi miast. Są to zatem obszary gmin wiejskich oraz części wiejskie gmin miejsko-wiejskich (według metodologii GUS obszary wiejskie w Polsce na koniec 2022 r. zajmowały 92,5% powierzchni kraju i były zamieszkiwane przez około 40,4% ogółu ludności).

TRENDY, PUŁAPKI ROZWOJOWE I WYZWANIA SEKTORA ROLNO-SPOŻYWCZEGO I ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH

Trendy, zagrożenia, szanse i problemy rozwojowe obszarów wiejskich i sektora rolno-spożywczego

Obszar: Zmiany struktury gospodarki rolno-żywnościowej

- **Powolny odpływ zatrudnionych w rolnictwie do sektorów pozarolniczych** – zbyt wolne zmiany struktury agrarnej rolnictwa oraz generalnie niższe tempo postępu technologicznego w rolnictwie i rybactwie oraz słabnąca pozycja przetargowa rolników i rybaków w łańcuchach rynkowych **są przyczyną wolniejszego tempa wzrostu produktywności pracy w rolnictwie i w rybactwie w stosunku do sektorów pozarolniczych i pozarybackich**. Taka sytuacja może prowadzić do **dysparytetu dochodowego w rolnictwie**, ale także do intensywniejszego poszukiwania pozarolniczych zarobkowych źródeł dochodów w gospodarstwach domowych rolników.
- **Rosnąca koncentracja kapitału (skala przedsiębiorstw), szczególnie na „wyższych” poziomach łańcuchów rynkowych**, dotyka również obszarów wiejskich i sektora rolno-spożywczego. W powiązaniu z raczej powolnym wzrostem koncentracji zasobów ziemi i kapitału w rolnictwie **zjawisko to sprzyja m.in. tendencji do „nierównego” podziału wartości dodanej w łańcuchach rynkowych**, w których rolnicy i mieszkańcy wsi mają najczęściej najsłabszą pozycję przetargową i najmniejszy udział w podziale wartości dodanej.
- **Rozdrobnienie sektora rolnego** w powiązaniu z rosnącą presją konkurencyjną (oraz dążeniem do przejmowania funkcji w zakresie przetwórstwa i handlu) **zwiększają rolę wspólnych inicjatyw i działań** (procesy integracji poziomej) w formie spółdzielni czy grup producentów. **Zdolność do wykorzystania rezerw efektywności sektora, tkwiących w zbiorowych działaniach**, w coraz większym stopniu **determinuje przewagi konkurencyjne lub jest warunkiem utrzymania dotychczasowej pozycji na rynku**.
- **Następują zmiany w strukturze upraw i hodowli**, które wymagają **zdefiniowania na nowo krajowych specjalizacji dostosowanych do potencjału produkcyjnego**, co ułatwi wymianę międzynarodową, ograniczając pole konkurencji, którą trzeba wspierać działaniami interwencyjnymi państwa.

Obszar: Zarządzanie zmianą w sektorze rolno-spożywczym

- **Trwa rewolucja technologiczna w rolnictwie**. Jej głównym obszarem jest tworzenie i wdrażanie innowacji, szybki rozwój nauki i badań, cyfryzacja, robotyzacja, wykorzystanie danych satelitarnych, analiza dużych zbiorów danych (*big data*), automatyzacja, genetyka (w hodowli) czy informatyzacja procesów gospodarczych. **Nowe technologie** charakteryzuje bardzo szybki rozwój oraz ułatwienia w dostępie, przez co stosunkowo **szybko są absorbowane w różnych sferach życia gospodarczego** (również w gospodarkach rozwijanych na obszarach wiejskich) **i coraz silniej determinują przewagi konkurencji podmiotów, regionów i państw**. W rozwoju i adaptacji nowych technologii można upatrywać szans na częściowe choćby pokonanie ograniczeń związanych z dużym rozproszeniem podmiotów sektora rolno-spożywczego, a także możliwość godzenia często sprzecznych celów ekonomicznych (rynkowych), środowiskowych i społecznych. Rozwój kompetencji, kapitał finansowy oraz infrastruktura szerokopasmowa będą warunkować tempo wdrożeń tych nowych możliwości.

- **Zmieniające się uwarunkowania przyrodniczo-klimatyczne prowadzą do większej** częstotliwości występowania zjawisk o charakterze kłęskowym. Z kolei silniejsze włączenie krajowego i unijnego sektora rolnego w globalne procesy adaptacyjne ekspozuje na zewnątrz szoki cenowe lub zwiększa podatność na zewnętrzne kryzysy podażyowo-cenowe. Obserwowane zmiany powodują **wzrost zapotrzebowania na nowe systemy zarządzania ryzykiem w rolnictwie i rybactwie oraz gospodarką wodną**.

Obszar: Zmiany demograficzne i społeczne (w tym modele konsumpcji)

- **Postępują zmiany demograficzne w Polsce i w Europie** związane ze starzeniem się ludności, niską dzietnością⁴⁾, migracją wewnętrzną i zagraniczną ludzi młodych, które skutkują **zmniejszaniem się udziału mieszkańców** w wieku **produkcyjnym w ogóle mieszkańców na terenach wiejskich**.
- Obserwuje się **wzrost liczby ludności w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich okalających duże i średnie miasta** (proces suburbanizacji). Obszary wiejskie znajdujące się w bezpośrednim otoczeniu dużych ośrodków miejskich są cenione jako **atrakcyjne miejsce do zamieszkania dla rodzin z dziećmi** ze względu na łatwiejsze i lepsze zaspokojenie potrzeb mieszkaniowych, warunki środowiskowe i dostępność miejskich rynków pracy.
- W migracjach następuje nadreprezentacja odpływu z terenów wiejskich i małych miast (leżących poza terenami okalającymi duże i średnie miasta) młodych kobiet. Prowadzi to do przewagi młodych mężczyzn na tych terenach, co skutkuje problemami w formowaniu się rodzin i zmniejszaniu się ich liczby⁵⁾.
- Dużo gmin wiejskich dotyka **problem depopulacji**⁶⁾. Powiązany jest on m.in. z małą liczbą atrakcyjnych miejsc pracy, szczególnie dla młodych kobiet, realizacją aspiracji młodych osób zamieszkujących te tereny związanych z wykształceniem oraz miejskim stylem życia⁷⁾. Zmiany te powodują **„ucieczkę” najcenniejszych zasobów pracy ze wsi do miast, trudności z założeniem rodziny, brak rąk do pracy w niektórych regionach (zwłaszcza peryferyjnych) oraz spowolnienie wymiany pokoleniowej w rolnictwie i rybactwie**.
- **Wzrasta zamożność, świadomość ekologiczna i w zakresie higieny różnych aspektów życia** w społeczeństwach krajów UE i innych społeczeństwach krajów wysokorozwiniętych, co przekłada się na **rosnące zainteresowanie żywnością wysokiej jakości, żywnością funkcjonalną** (w tym „leczniczą”), **tradycyjną, produkowaną w sposób nieobciążający środowiska i klimatu**. Preferencje konsumentów coraz silniej dotyczą śladu środowiskowego (klimatycznego) produktów pochodzących od zwierząt, a nie tylko indywidualnej wartości użytkowej i ceny, czemu sprzyjają także rosnące możliwości śledzenia i kontroli źródeł pochodzenia surowców rolnych i sposobów ich przetwarzania (np. technologii blockchain).
- **Generalny wzrost poziomu dochodów (i standardów jakości życia)** niesie ze sobą ryzyko powstawania **luki zatrudnieniowej w sektorach pracochłonnych, które nie podlegają w całości procesom automatyzacji**. Z drugiej strony **istnieje zagrożenie wzrostu marnotrawienia żywności** wraz ze wzrostem jej podaży i konsumpcyjnego stylu życia. Utrata konkurencyjności kosztowej będzie wymuszać poszukiwania

⁴⁾ Strategia Demograficzna 2040 zatwierdzona przez rząd uchwałą nr 224 Rady Ministrów z dnia 15 listopada 2022 r. w sprawie ustanowienia polityki publicznej pt. „Strategia Demograficzna 2040” (M.P. poz. 1196) wskazuje na działania, które należy podjąć dla usuwania barier hamujących dzietność.

⁵⁾ Śleszyński P. 2021 Migracje wewnętrzne w: Sytuacja Demograficzna Polski Raport 2020–2021 RRL, s. 173. Nadreprezentacja młodych kobiet w wyjazdach prowadzi do nierównowagi płci wśród młodych osób na wsi, co przekłada się na trudności w zakładaniu rodzin.

⁶⁾ Gałązka A. 2021 Przestrzenne zróżnicowanie procesów demograficznych w Polsce w: Sytuacja Demograficzna Polski Raport 2020–2021 RRL, s. 189–190.

⁷⁾ Dolińska A. Jończy P. Śleszyński P. 2020 Migracje pomaturalne w województwie dolnośląskim wobec depopulacji regionu i wymogów zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarcze Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego; Romaniszyn K. 2023, Styl życia, jako istotna determinanta dzietności w: Uwarunkowania dzietności red. M. Witkowska, GUS.

nisz rynkowych związanych ze zmianami oczekiwań i preferencji konsumentów (np. produkcja zrównoważona środowiskowo, ekologiczna, bez pestycydów).

- **Następuje globalny wzrost ludności głównie w Azji i Afryce**, który będzie się przekładał na **rosnący popyt na żywność**. W państwach rozwijających się wzrasta konsumpcja produktów pochodzenia zwierzęcego (mleko, drób, wieprzowina, wołowina, ryby i bezkręgowce), **zwiększając popyt na surowce i produkty rolne pochodzenia zwierzęcego oraz pasze dla zwierząt**.

Obszar: Środowisko i zmiany klimatu

- **Rośnie znaczenie i oczekiwania społeczne w zakresie ochrony zasobów środowiska naturalnego w rolnictwie i rybactwie (gleba, woda, powietrze, różnorodność biologiczna)**. **Obszary wiejskie**, z uwagi na zarządzanie przeważającą częścią zasobów przyrodniczych, **są jednym z głównych adresatów krajowych i wspólnotowych dążeń w zakresie ochrony zasobów środowiska**. Tendencje te wzmacniają wielofunkcyjny charakter sektora rolnego, jednocześnie coraz silniej uzależniając jego konkurencyjność na globalnym rynku od przychodów pozarynkowych (transfery budżetowe za dostarczanie dóbr publicznych).
- **Coraz wyraźniej są dostrzegalne zmiany klimatu**, które w wielu regionach świata powodują **ograniczenia w dostępności zasobów żywności, wody pitnej i energii oraz zagrożenia dla równowagi biologicznej**. Coraz częściej stają się one czynnikiem utrudnień w produkcji rolniczej i rybackiej oraz przetwórstwie rolno-spożywczym, wpływając tym samym na równowagę na wielu rynkach rolnych i zwiększając ryzyko związane z działalnością gospodarczą w sektorze rolno-spożywczym. W warunkach polskich wzrasta znaczenie gospodarki zasobami wody (retencja, melioracja, nawodnienia). Dalszy deficyt zasobów wodnych w wielu regionach ważnych rolniczo, jak np. pas Nizin Środkowopolskich i pojezierzy, na Przedgórzu Sudeckim, na Wyżynie Małopolskiej, Lubelskiej oraz na Nizinie Podlaskiej, będzie miał duże znaczenie dla przyszłego zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego kraju. Jednocześnie pojawiają się w Polsce **możliwości rozwoju „nowych” upraw** (np. soi czy winorośli).
- **Rosnąca presja międzynarodowa na redukcję emisji gazów cieplarnianych z sektora rolno-spożywczego** (szczególnie produkcji zwierzęcej), powodująca **konieczność kosztownych dostosowań** m.in. w zakresie organizacji produkcji czy stosowanych technologii, **szczególnie odczuwalnych na poziomie małych i średnich gospodarstw**.
- **Nowe sektory gospodarki na obszarach wiejskich**, takie jak: biogospodarka, GOZ i zielona gospodarka, energetyka rozproszona oparta na OZE, gospodarka społeczna, gospodarka doświadczeń (wolnego czasu), gospodarka ukierunkowana na zaspokajanie potrzeb społeczności lokalnej, **to sektory często związane z rozwojem nowych technologii, produktów, wzorców konsumpcji, zmian preferencji indywidualnych lub społecznych**. Ich rozwój może przyczynić się do zróżnicowania gospodarki wiejskiej i powstawania nowych, atrakcyjnych miejsc pracy. Wykorzystanie tych zmian w celu absorpcji nadwyżek zasobów pracy w rolnictwie wymaga **nabywania nowych kompetencji i umiejętności przez mieszkańców obszarów wiejskich**. Wzrost dywersyfikacji dochodów mieszkańców wsi w wyniku rozwoju nowych sektorów gospodarki jest dziś trudny do oszacowania, jednak wydaje się być większy w przypadku aktywności powiązanych bezpośrednio z gospodarstwami rolnymi i działalnością o charakterze usługowym, mniejszy natomiast w przypadku biogospodarki i energetyki rozproszonej z uwagi na mniejszą pracochłonność tych dziedzin, większą kapitałochłonność oraz silniejszą zależność ich rozwoju od konkurencji ze strony tradycyjnych sektorów gospodarki.

Obszar: Wykorzystanie przestrzeni i zasobów ziemi i pracy na obszarach wiejskich

- **Zachodzą niekorzystne zmiany w przeznaczeniu i użytkowaniu gruntów**, w tym **zaprzestanie praktyk rolniczego użytkowania gruntów rolnych i niekontrolowana urbanizacja na terenach wiejskich (w tym również cennych dla rolnictwa)**, które prowadzą do niepełnego i nietrwałego (niezrównoważonego) gospodarowania krajowym zasobem ziemi rolniczej.
- **Zmniejsza się udział dochodów z działalności rolniczej i postępuje dezagraryzacja wsi**, czego następstwem jest **spadek liczby pełnozatrudnionych w tym sektorze**, a także **spadek udziału dochodów z rolnictwa w strukturze dochodów gospodarstw domowych użytkujących gospodarstwo rolne**. Aktualnie ponad połowa gospodarstw domowych osób pracujących w rolnictwie większość dochodu generuje poza rolnictwem. Rośnie szybko udział gospodarstw, które zaprzestały chowu zwierząt lub w ogóle działalności rolniczej.
- **Koncentracja produkcji zwierzęcej** oraz procesy dezagraryzacji powodują konflikty urbanistyczne i konflikty międzysąsiedzkie. W przyszłości jest możliwa również migracja produkcji roślinnej do miast lub ich stref funkcjonalnych (farmy wykorzystujące hydroponikę, system Sky Greens, mobilne miejskie uprawy warzyw w pojemnikach z recyklingu, farmy na dachach budynków, uprawy wertykalne).
- **Od wielu lat wzrastało zróżnicowanie przestrzenne rozwoju obszarów wiejskich oraz narastały nierówności społeczne w rozwoju regionalnym i w układzie miasto/wieś**. **Pogłębia się polaryzacja wewnątrz województw i następuje dalsza marginalizacja obszarów o niskim poziomie dochodów własnych na osobę, peryferyjnych, słabo skomunikowanych, o niskim poziomie rozwoju infrastrukturalnego lub społecznego**. Zwykle szybko rozwija się jedynie niewielka grupa terytoriów, w tym obszarów wiejskich położonych w małej odległości od aglomeracji miejskich. Największy dystans w relacji miasto-wieś widać w poziomie dochodów, które mimo wzrostu notowanego w ostatnich latach są nadal znacząco niższe wśród mieszkańców obszarów wiejskich i rolników, aniżeli wśród mieszkańców miast i pozarolniczych grup zawodowych.
- **Zaludnienie na obszarach wiejskich rośnie znacznie szybciej w pobliżu miast** (szczególnie tam, gdzie znajdują się tereny możliwe do zabudowy jednorodzinnej), **natomiast maleje na obszarach peryferyjnych lub o najniższym poziomie dostępności komunikacyjnej**.

Obszar: Uwarunkowania międzynarodowe, w tym związane z członkostwem w UE

- **Nastąpiły zmiany w modelu funkcjonowania budżetu i polityk europejskich po 2020 r.**, w tym zmiany w europejskiej polityce spójności, WPR i we WPRyB, **w zakresie poziomu i struktury ich budżetów, mechanizmów zarządzania tymi politykami, a także priorytetowych unijnych celów i kierunków interwencji** (m.in. w wyniku procesu opuszczenia UE przez Wielką Brytanię). Rozpoczęto **dyskusje nad przyszłością polityk europejskich po 2027 r. oraz rozszerzeniem UE o kolejne państwa** (w tym Ukrainę).
- **Wchodzą w życie kolejne (kompleksowe) dwustronne umowy handlowe UE z państwami trzecimi**, co oznacza **potencjalny wzrost możliwości ekspansji na rynki partnerów UE przy jednoczesnym wzroście presji konkurencyjnej na sektor rolno-spożywczy UE**. Liberalizacja w zakresie poziomu taryf zwiększa rolę czynników pozataryfowych oraz potrzebę działań promocyjnych na rynkach państw trzecich. Umowy te sprzyjają coraz silniejszemu włączaniu sektora rolnego UE w procesy globalne, z czym wiążą się nie tylko korzyści, ale także koszty dostosowań i nowe ryzyka.
- **Rosnące potrzeby w zakresie ochrony środowiska i klimatu oraz ambicje UE dotyczące podejmowania i promowania nowych zobowiązań na forum globalnym** (np. Porozumienie paryskie w zakresie ochrony

klimatu, energochłonność gospodarek i poszczególnych sektorów, polityki rozwojowej – m.in. zobowiązania w zakresie promowania celów zrównoważonego rozwoju ONZ oraz relacji gospodarczych – m.in. propozycje reformy WTO, Strategia na rzecz bioróżnorodności 2030 UE i Europejski Zielony Ład) **powodują stawianie własnej gospodarcze, w tym sektorowi rolno-spożywczemu, ambitnych celów skutkujących kosztownymi dostosowaniami**. Powoduje to również ukierunkowanie unijnego budżetu (w tym WPR, WPRyb i polityki spójności) na realizację ww. celów.

- **Występują tendencje protekcjonistyczne** na jednolitym rynku wynikające zarówno z działań państw członkowskich, jak i niepełnej i niewłaściwej transpozycji prawa unijnego do krajowych porządków prawnych. Tendencje te **ograniczają korzyści z handlu artykułami rolno-spożywczymi (głównie dla krajów eksporterów netto – jak Polska)**.
- **Konflikty zbrojne i handlowe wpływają na strumienie handlu towarami rolnymi i produktami rolno-spożywczymi oraz poziom ponoszonego ryzyka**, zmuszając do szybkiego podejmowania działań zapobiegającym ich niekorzystnym skutkom oraz dostosowawczych do nowej sytuacji.

Obszar: Otoczenie instytucjonalne

- **Wzrasta rola efektywnego i społecznie odpowiedzialnego zaangażowania środków publicznych i instytucji finansowych w politykę rozwoju obszarów wiejskich, rolnictwa i rybactwa**. Związane jest to z jednej strony ze złożonością i wzajemnym powiązaniem zadań w zakresie rozwoju wsi i rolnictwa, a z drugiej ze zmianami wspólnotowych zasad zarządzania środkami UE (m.in. zasady integrowanego podejścia, warunkowości podstawowej i powiązania z rezultatami). Potrzebne są **wyprzedzające działania analityczne, programowe oraz systemowe, w tym w sferze organizacyjno-instytucjonalnej, przygotowujące do wdrażania programów UE w perspektywie finansowej – do 2027 r. oraz udziału w pracach nad funduszami i politykami UE po 2027 r. Rośnie znaczenie zadań instytucji działających na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego i bezpieczeństwa żywności**, m.in. w związku z sytuacją geopolityczną wywołaną wojną w Ukrainie, ewentualnym członkostwem nowych państw w strukturach UE, ze wzrostem oczekiwań konsumentów oraz sposobem prowadzenia polityki handlowej artykułami rolno-spożywczymi na arenie międzynarodowej. Efektywna realizacja zadań publicznych w zakresie przestrzegania wymagań dotyczących bezpieczeństwa żywnościowego wymaga **wzmocnienia koordynacji i zarządzania politykami oraz zwiększenia efektywności procesów monitorowania zagrożeń w sektorze rolno-spożywczym** (w tym m.in. dotyczących zagrożeń epidemiologicznych w rolnictwie, niekorzystnych zjawisk atmosferycznych w rolnictwie, bezpieczeństwa żywności, wpływu sposobu odżywiania i jakości żywności na zdrowie ludzi, zabezpieczenia interesów Polski w negocjacjach akcesyjnych państw kandydujących do członkostwa w Unii Europejskiej, w tym Ukrainy).
- **Pogłębiające się dysproporcje w rozwoju terytorialnym spowodowane są pułapką słabości instytucjonalnej⁸⁾ oraz niskim poziomem zaangażowania lub skłonności do współpracy, zawierania partnerstw (w tym PPP) czy wprowadzania zmian i uczenia się⁹⁾**. Występuje duże zróżnicowanie w programowaniu rozwoju z wykorzystaniem zintegrowania planowania przestrzennego i społeczno-gospodarczego. **Brak zapewnienia pełnej integracji systemu programowania społeczno-gospodarczego i planowania przestrzennego na wszystkich poziomach zarządzania – krajowym, regionalnym, funkcjonalnym i lokalnym, w tym również w wykorzystaniu narzędzi cyfryzacji**.

⁸⁾ Jedna z pułapek rozwoju opisana w SOR.

⁹⁾ Organizacja ucząca się (ang. *Learning organization*) – określenie zaproponowane przez Petera Senge, oznaczające organizację zdolną do uczenia się, adaptującą się do zmiennych warunków funkcjonowania.

Pułapki rozwojowe

Na podstawie dokonanej diagnozy sytuacji społeczno-gospodarczej można wskazać pułapki dla rozwoju zidentyfikowane w SOR, które w sposób szczególny odnoszą się do sektora wsi, rolnictwa i rybactwa.

PUŁAPKA ŚREDNIEGO DOCHODU	Mimo spadku zróżnicowania w poziomie dochodów na wsi i w mieście, relacja przeciętnych rocznych dochodów do dyspozycji netto na 1 osobę w gospodarstwie domowym na wsi do miasta wynosi 80,4%* Maleje zagrożenie ubóstwem relatywnym na wsi**
PUŁAPKA BRAKU RÓWNOWAGI	Tylko w miejscowościach do 10 tys. mieszkańców i na wsiach ekspansja sklepów sieciowych zachodzi głównie za sprawą sieci sklepów z polskim kapitałem, w miastach pow. 200 tys. mieszkańców 35% sklepów sprzedających żywność to sklepy z udziałem kapitału zagranicznego, w miastach z 50–200 tys. mieszkańców – 25%, w miastach z 10-50 tys. mieszkańców – 27%
PUŁAPKA PRZECIĘTNEGO PRODUKTU	Zaledwie 9,1% przedsiębiorstw przemysłowych zajmujących się produkcją artykułów spożywczych wprowadziło nowe lub ulepszone produkty w latach 2019–2021 Udział niskoprzetworzonych produktów rolnych w eksporcie wynosi 44,5%***
PUŁAPKA DEMOGRAFICZNA	Do 2022 r. współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi na obszarach wiejskich wzrósł do 25,1% Spadki urodzeń w gminach rolniczych i rolniczo-leśnych są wyższe niż spadki urodzeń w innych rejonach kraju**** Saldo migracji z gmin rolniczych i rolniczo-leśnych jest ujemne i najwyższe spośród innych rodzajów gmin***** Różnice w poziomie wykształcenia mieszkańców miast i wsi w Polsce pozostają bardzo duże, ale uwidacznia się tendencja do ich zmniejszania

*Wartość dla 2021 r., w 2015 r. wartość tego wskaźnika wynosiła 68,5%.

**Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym na wsi wynosił 18,1% w 2022 r., podczas gdy w 2015 r. – 24%.

***Wskaźnik i jego wartość cyt. za SOR, w SZRWRIR 2030 zaproponowano komplementarny wskaźnik w celu szczegółowym I.

****Śleszyński, P. 2016, Identyfikacja i ocena wybranych zjawisk demograficznych w Polsce. Opracowanie wykonane dla Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

*****Śleszyński P. 2021, Migracje wewnętrzne w: Sytuacja Demograficzna Polski Raport 2020–2021 RRL, s. 138.

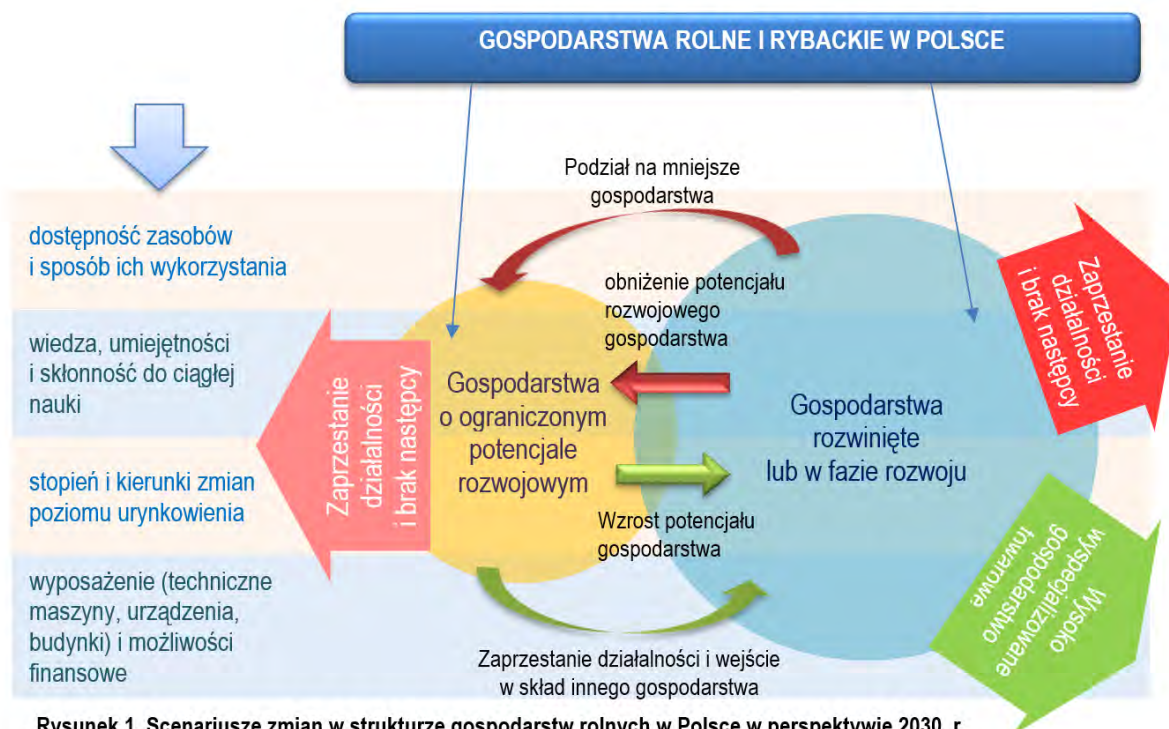
Wyzwania strategiczne

OBSZAR I: wyzwania i potrzeby sektora rolno-spożywczego

Dynamika procesów rozwojowych i uwarunkowania regionalne prowadzą do silnego zróżnicowania sytuacji polskich gospodarstw rolnych i poziomu rozwoju obszarów wiejskich w ujęciu gospodarczym i terytorialnym. Prezentowane wyzwania strategiczne producentów rolnych, rybackich i przetwórców zostały podzielone na grupy, które odzwierciedlają ich zróżnicowany poziom i tempo rozwoju w czterech płaszczyznach:

- dostępność zasobów¹⁰⁾ i sposób ich wykorzystania;
- wiedza, umiejętności i skłonność do ciągłej nauki;
- stopień i kierunki zmian poziomu urynkowienia;
- wyposażenie (techniczne maszyny, urządzenia, budynki) i możliwości finansowe.

Pozwoliło to wyodrębnić dwie grupy gospodarstw rolnych i rybackich: **gospodarstwa o ograniczonym potencjale rozwojowym** i **gospodarstwa rozwinięte lub w fazie rozwoju**. Przyjęty podział jest w dużej mierze umowny, ale odzwierciedla specyfikę polskich gospodarstw rolnych i rybackich, które mają silnie zróżnicowany potencjał i różne możliwe scenariusze rozwoju. W zależności od zmian, jakie będą zachodziły w poszczególnych składnikach ich potencjału, gospodarstwa te mogą w przyszłości nadal się rozwijać, spowolnić swoje tempo rozwoju (ograniczyć dotychczasową działalność), wejść w skład innego gospodarstwa, powiększając tym samym jego skalę produkcji, lub całkowicie zaprzestać działalności.

Rysunek 1. Scenariusze zmian w strukturze gospodarstw rolnych w Polsce w perspektywie 2030 r.

Źródło: opracowanie MRiRW.

¹⁰⁾ W odniesieniu do rolnictwa chodzi głównie o zasoby ziemi lub wody.

Opis wyzwań, jakie stoją przed gospodarstwami rolnymi i rybackimi, podzielono na:

- **wyzwania horyzontalne** (dotyczące wszystkich gospodarstw niezależnie od ich wielkości),
- **wyzwania dla gospodarstw o ograniczonym potencjale rozwojowym** oraz
- **wyzwania stojące przed gospodarstwami rozwiniętymi lub w fazie rozwoju.**

Grupy cech różnicujących w warunkach polskich	Wyzwania stojące przed gospodarstwami o ograniczonym potencjale rozwojowym, dotyczące gospodarstw rolnych i rybackich, których	Wyzwania stojące przed gospodarstwami rozwiniętymi lub w fazie rozwoju, dotyczące gospodarstw rolnych i rybackich, których	Wyzwania horyzontalne, dotyczące wszystkich gospodarstw
dostępność zasobów i sposób ich wykorzystania	użytki rolne lub grunty pod stawami (w całości lub w zdecydowanej większości) permanentnie przez kilka lat nie są wykorzystywane w produkcji lub są wykorzystywane przez innych producentów (np. w ramach użyczenia, dzierżawy); niska dostępność zasobów (np. ziemi lub wody) lub niska ich jakość ograniczająca możliwości rozwoju lub kontynuacji działalności rolniczej lub rybackiej	użytki rolne lub grunty pod stawami (w całości lub w zdecydowanej większości) nieprzerwanie przez kilka lat są wykorzystywane w produkcji przez ich właścicieli lub użytkowników; dostateczna dostępność i jakość zasobów (np. ziemi lub wody) umożliwiająca rozwój działalności rolniczej lub rybackiej	wszystkie gospodarstwa rolne i rybackie niezależnie od ich zasobów
wiedza, umiejętności i skłonność do ciągłej nauki	właściciel lub kierujący gospodarstwem nie posiada wystarczającej wiedzy o zasadach i wymogach prowadzenia działalności rolniczej lub rybackiej oraz umiejętności w tym zakresie oraz nie jest skłonny uzupełnić tej wiedzy i nabyć umiejętności	właściciel lub kierujący gospodarstwem posiada aktualną wiedzę o zasadach i wymogach prowadzenia działalności rolniczej lub rybackiej oraz umiejętności w tym zakresie i skłonność do ich aktualizacji	wszystkie gospodarstwa niezależnie od wiedzy i umiejętności rolnika lub rybaka
stopień i kierunki zmian poziomu urynkowienia	prowadzenie produkcji rolnej lub rybackiej jest pokrywane w 50% lub więcej z przychodów uzyskiwanych z pozarolniczych lub pozarybackich źródeł i udział ten nie zmniejsza się	prowadzenie produkcji rolnej lub rybackiej jest pokrywane nie więcej niż w 50% z przychodów uzyskiwanych z pozarolniczych lub pozarybackich źródeł i udział ten stale się zmniejsza	wszystkie gospodarstwa niezależnie od skali i poziomu urynkowienia
wyposażenie (techniczne maszyny, urządzenia, budynki) i możliwości finansowe	potencjał techniczny i zasoby finansowe gospodarstwa (w tym również obejmujące wsparcie w ramach płatności obszarowych) nie pozwalają na nieprzerwane prowadzenie produkcji rolnej lub rybackiej przy wykorzystaniu własnych zasobów lub zakup usług lub z wykorzystaniem instrumentów finansowych zwrotnych	potencjał techniczny i zasoby finansowe gospodarstwa pozwalają na nieprzerwane prowadzenie produkcji rolnej lub rybackiej przy wykorzystaniu własnych zasobów lub zakup usług lub z wykorzystaniem instrumentów finansowych zwrotnych	wszystkie gospodarstwa niezależnie od stanu wyposażenia i możliwości finansowych

Rysunek 2. Typologia gospodarstw rolnych i rybackich w Polsce wynikająca z głównych wyzwań rozwojowych.

Źródło: opracowanie MRiRW.

Dla wszystkich prezentowanych wyzwań przekrojowym wyzwaniem jest opłacalność produkcji, wzrost dochodów rodzin rolniczych i rybackich, zagwarantowanie zrównoważonego rozwoju oraz sytuacja geopolityczna związana z wojną w Ukrainie, a także ewentualne członkostwo nowych państw w strukturach UE (w tym m.in. Ukrainy posiadającej duży potencjał produkcyjny w rolnictwie).

Pozyskiwanie i zwiększanie wydajności zasobów ziemi¹¹⁾

Wyzwania horyzontalne	Szanse/ Wyzwania	<ul style="list-style-type: none"> • możliwości zwiększenia efektywności zasobów ziemi • postrzeganie zasobów ziemi i pracy w rolnictwie jako wartości służącej dobru publicznemu • systematyczny wzrost minimalnej efektywnej skali produkcji • poprawa struktury agrarnej
	Zagrożenia/ Barierne/ Stabe strony	<ul style="list-style-type: none"> • znaczne rozdrobnienie użytków rolnych i ich niekorzystny rozłóg • wypadanie gospodarstw rolnych z atrakcyjnych kierunków produkcji i z rynku • niedostateczna i nieefektywna realizacja polityki przestrzennej na poziomie gmin (brak wyznaczonych stref ochrony ziemi do produkcji rolniczej, niski poziom pokrycia gmin planami zagospodarowania przestrzennego) • niedostateczne uwzględnienie potrzeb rozwoju gospodarstw rolnych oraz rybackich w pracach planistycznych i urbanistycznych na poziomie gminy i powiatu • zmiany w modelu funkcjonowania budżetu i polityk europejskich po 2020 r. powodujące większe ukierunkowanie środków na cele środowiskowe • uzależnienie prowadzenia połowów komercyjnych na Morzu Bałtyckim od limitów kwot połowowych
Wyzwania gospodarstw o ograniczonym potencjale rozwojowym	Szanse/ Wyzwania	<ul style="list-style-type: none"> • relatywnie mniejsze koszty zmiany sposobu wykorzystania zasobów • ekstensywny sposób prowadzenia produkcji rolniczej na gruntach rolnych
	Zagrożenia/ Barierne/ Stabe strony	<ul style="list-style-type: none"> • stałe oczekiwanie na wzrost cen ziemi rolniczej i przeświadczenie, że „ziemi się nie sprzedaje¹²⁾” • niedostateczny dostęp do kapitału lub trudności w sięganiu po zewnętrzne środki • niska zdolność kredytowa • rzadkie korzystanie z doradztwa i szkoleń w zakresie opracowywania planów restrukturyzacji, rozwoju lub dywersyfikacji źródeł dochodów gospodarstw z jednoczesnym odejściem od rolnictwa • mała skłonność do zmiany zawodu z jednoczesnym odstąpieniem gruntów rolnych innemu producentowi (np. przez sprzedaż lub dzierżawę) • niski poziom aktywności w zakresie działalności połowowej i zwrot przyznaných kwot połowowych lub wymiana z innym armatorem • słabsza pozycja przetargowa rolników z małych i średnich gospodarstw przy zakupie ziemi w stosunku do rolników z dużym arealem
Wyzwania stojące przed gospodarstwami rozwinętymi lub w fazie rozwoju	Szansa/ Wyzwanie	<ul style="list-style-type: none"> • możliwości finansowe w zakresie inwestycji w zwiększenie zasobów gospodarstw rozwiniętych (np. ziemi) • silniejsza pozycja przetargowa w stosunku do rolników z małych i średnich gospodarstw przy zakupie ziemi w obrocie prywatnym
	Zagrożenia/ Barierne/ Stabe strony	<ul style="list-style-type: none"> • słabsza pozycja przetargowa producentów rolnych przy zakupie ziemi wobec sprzedaży na cele nierolnicze • niedostateczny dostęp do kapitału zewnętrznego i niska zdolność kredytowa gospodarstw w fazie rozwoju • niska skłonność do współpracy między producentami na rzecz wzrostu wydajności gospodarstw (np. w formie spółdzielni czy grup producentów rolnych) • duże potrzeby w zakresie podnoszenia kwalifikacji i umiejętności zawodowych producentów rolnych i rybackich związane z nowymi technologiami i cyfryzacją • niedopasowanie rozwiązań dedykowanych wzrostowi wydajności wykorzystania zasobów ziemi w gospodarstwach rolnych do rozdrobnionej struktury działek i niekorzystnego ich rozłogu (szczególnie w przypadku braku możliwości scaleń gruntów)

¹¹⁾ Roman Sass, *Efektywność ekonomiczna gospodarstw rolniczych w zależności od zmian powierzchni użytków rolnych – ocena w latach 1996–2011*; Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Minikowie, Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, *Roczniki Naukowe*, tom XVII, zeszyt 5 i inne.

¹²⁾ Użyte sformułowania pochodzą z wyników cyklicznego badania *Polska wieś i rolnictwo* przeprowadzanego przez MRiRW.

Wzrost efektywności i wydajności gospodarstw m.in. przez modernizację i innowacje

<p>Wyzwania horyzontalne</p>	<p>Szanse/Wyzwania</p>	<ul style="list-style-type: none"> • możliwość większego wykorzystania krajowego potencjału badawczego w kreowaniu innowacji produktowych i technologicznych • dobrze rozbudowana sieć doradztwa rolniczego • duże zainteresowanie rynkiem rolniczym wśród producentów nowoczesnych rozwiązań technologicznych • ukierunkowanie środków UE na cele związane z innowacyjnością • możliwość większego zastosowania rozwiązań z zakresu transferu wiedzy i innowacji w formule partnerstwa wielopodmiotowego • badania wdrożeniowe ukierunkowane na innowacyjność produktową lub Internet rzeczy w przemyśle rolno-spożywczym
<p>Wyzwania gospodarstw o ograniczonym potencjale rozwojowym</p>	<p>Zagrożenia/Bariery/Słabe strony</p>	<ul style="list-style-type: none"> • niski poziom innowacyjności gospodarstw rolnych i rybackich • niska efektywność techniczna wykorzystania czynników produkcji • mała skłonność do ponoszenia ryzyka inwestycyjnego • niski stopień dopasowania środków produkcji do potencjału i scenariuszy rozwoju gospodarstwa na etapie inwestycji w jego modernizację • małe upowszechnienie krajowych rozwiązań technicznych • niedopasowanie najnowszych technologii do potrzeb gospodarstw rolnych i rybackich • niedostateczna wiedza, kompetencje i umiejętności producentów rolnych w zakresie zmian modeli zarządzania • sytuacja geopolityczna związana z wojną w Ukrainie oraz zabezpieczenie interesów Polski w negocjacjach akcesyjnych państw kandydujących do członkostwa w Unii Europejskiej, w tym Ukrainy
	<p>Szanse/Wyzwania</p>	<ul style="list-style-type: none"> • modernizacja lub wprowadzenie innowacji do gospodarstwa może skutecznie wpłynąć na wzrost dochodów rodzin rolniczych lub osób zatrudnionych w rybactwie • innowacje są jednym ze sposobów na zmianę profilu produkcji w gospodarstwie rolnym lub zmianę sektora działalności osób dotychczas związanych z rolnictwem • transfer wiedzy do gospodarstw i ściślejsza współpraca z ODR oraz innymi podmiotami IOB może być przesłanką do rozpoczęcia działalności gospodarczej (pozarolniczej) lub pozwolić na wdrożenie specjalizacji gospodarstwa rolnego • rosnące zapotrzebowanie na produkty lokalne, „ze znanego źródła pochodzenia”, niskoprzetworzone lub wyrabiane systemem gospodarczym
	<p>Zagrożenia/Bariery/Słabe strony</p>	<ul style="list-style-type: none"> • mała otwartość i brak zaufania do innowacji i umiejętności cyfrowych szczególnie wśród osób po 40. roku życia • niski stopień wykorzystania potencjału produkcyjnego • ukierunkowanie nowych technologii, rozwiązań naukowych i innowacji głównie na rozwiązania dla dużej skali produkcji • mała oferta rozwiązań technicznych i technologicznych w odniesieniu do prowadzenia produkcji i przetwórstwa na małą skalę (na poziomie gospodarstwa rolnego) • brak środków na pokrycie wkładu własnego w projektach dofinansowujących modernizację gospodarstw • niedostateczne zasoby kapitałowe dla inwestycji własnych w modernizację gospodarstwa • wymagane nakłady na modernizację gospodarstwa są często wyższe od wartości samego gospodarstwa • okres zwrotu zakupu maszyn i urządzeń jest bardzo długi • modernizacja lub wprowadzenie innowacji do gospodarstwa są nieefektywne i nieskuteczne bez jednoczesnego podniesienia wiedzy i umiejętności producenta lub ciągłego wsparcia doradczego • brak wiedzy lub niska skłonność do jej zdobywania i łatwy dostęp do doradztwa • niedostateczne dopasowanie celów i instrumentów wdrożeniowych (kryteria wyboru, zakres operacji) WPR UE dedykowanych rozwojowi (modernizacja) gospodarstw do potrzeb wszystkich typów gospodarstw • niedostateczny rozwój rynku usług rolniczych dla małych i średnich gospodarstw

Trendy, pułapki rozwojowe i wyzwania sektora rolno-spożywczego i rozwoju obszarów wiejskich 20

Wyzwania stojące przed gospodarstwami rozwiniętymi lub w fazie rozwoju	Szanse/Wyzwania	<ul style="list-style-type: none"> rozwiązania innowacyjne mogą stanowić o przewadze konkurencyjnej gospodarstw również na rynku międzynarodowym zasoby gospodarstw dają duże możliwości do zastosowań rozwiązań innowacyjnych, np. w zakresie rolnictwa precyzyjnego możliwość prowadzenia badań i pilotażowych projektów na poziomie gospodarstwa gospodarstwa efektywne ekonomicznie cieszą się większym zainteresowaniem projektodawców rozwiązań innowacyjnych coraz większa oferta rozwiązań innowacyjnych skierowana do tego typu gospodarstw powoduje większą dostępność cenową tych rozwiązań
	Zagrożenia/Bariery/Słabe strony	<ul style="list-style-type: none"> nadal duże potrzeby w zakresie modernizacji gospodarstw i wysokie koszty ich realizacji niedostateczny dostęp do kapitału i niska zdolność kredytowa producentów rolnych i rybackich coraz mniejsze środki na wsparcie modernizacji w ramach WPR i WPRyB niska otwartość i niskie zainteresowanie innowacyjnymi rozwiązaniami rosnące możliwości zastosowania rozwiązań z zakresu Internetu rzeczy oraz innowacji produktowych i w procesach biznesowych znaczny poziom zobowiązań finansowych dużych gospodarstw utrudniający dalsze inwestycje¹³⁾ słabo rozwinięty i zorganizowany krajowy rynek producentów maszyn i urządzeń rolniczych i jego niski poziom współpracy z producentami rolnymi lub przetwórcami (głównie zagraniczne rozwiązania) mały stopień upowszechnienia sposobów powstawania i finansowania innowacji

Cyfryzacja rolnictwa i rybactwa

Wyzwania horyzontalne	Szanse/Wyzwania	<ul style="list-style-type: none"> zmniejszenie kosztów produkcji przez wykorzystywanie nowoczesnych technologii upowszechnianie się rozwiązań Internetu rzeczy w społeczeństwie wymuszające tworzenie rozwiązań cyfrowych dla rolnictwa rosnące zapotrzebowanie na cyfrową identyfikację potrzeb żywieniowych w odniesieniu do cech biofizycznych i sposobu życia wprowadzenie cyfrowych rozwiązań do doradztwa rolniczego upowszechniających korzystanie z nowoczesnych rozwiązań i wsparcia dla rolnictwa rosnące zapotrzebowanie na sprzedaż mobilną artykułów spożywczych (zakupy na odległość) zwiększające popyt na żywność funkcjonalną i ekologiczną coraz większe zastosowanie rozwiązań cyfrowych przez podmioty zarządzające i monitorujące pomoc publiczną w rolnictwie, usprawniające udzielanie wsparcia rozwój infrastruktury szerokopasmowego Internetu o wysokich przepustowościach umożliwiającą dostęp do e-usług i rolniczej wiedzy specjalistycznej szybkie tempo absorpcji intuicyjnych cyfrowych rozwiązań przez starszych rolników
	Zagrożenia/Bariery/Słabe strony	<ul style="list-style-type: none"> wolne tempo absorpcji rozwiązań „skomplikowanych” duże tempo zmian wymagające ciągłego uczenia się niski poziom umiejętności cyfrowych wśród rolników i rybaków duże zróżnicowanie w cyfryzacji małych, średnich i dużych gospodarstw rolnych niski poziom wykorzystania cyfryzacji w krajowym zarządzaniu strategicznym i kryzysowym w pozyskiwaniu i przetwarzaniu danych z poziomu gospodarstw i JST (zasoby geodezyjne, informacja o zasiewach, wielkości nawożenia) niedopasowanie programów nauczania i oferty doradztwa do potrzeb w zakresie wiedzy i umiejętności cyfrowych producentów rolnych i rybackich małe upowszechnienie e-usług dedykowanych producentom rolnym i rybackim niedostateczne środki publiczne na cyfryzację rolnictwa i rybactwa niski stopień wykorzystania zaawansowanych rozwiązań cyfrowych w administracji rolnej i doradztwie publicznym potrzeba elektronicznego systemu identyfikacji weterynaryjnych produktów leczniczych

¹³⁾ Według danych FADN za 2017 r. jedynie w gospodarstwach dużych i bardzo dużych zadłużenie kapitałów własnych było nieco wyższe i wynosiło 17–19%. W pozostałych grupach gospodarstw (które stanowią ponad 90% wszystkich gospodarstw) nie przekraczało 10%.

Trendy, pułapki rozwojowe i wyzwania sektora rolno-spożywczego i rozwoju obszarów wiejskich 21

Wyzwania gospodarstw o ograniczonym potencjale rozwojowym	Szanse/Wyzwania	<ul style="list-style-type: none"> większe możliwości dotarcia do konsumentów z informacją o sposobie produkcji stosowanym w gospodarstwie oraz produktach oferowanych do sprzedaży powszechne korzystanie z prostych funkcji cyfrowych (np. urządzeń typu smartfon czy portali społecznościowych lub platform sprzedaży indywidualnej)
Wyzwania stojące przed gospodarstwami rozwiniętymi lub w fazie rozwoju	Zagrożenia/Bariera/Slabe strony	<ul style="list-style-type: none"> mała oferta rozwiązań cyfrowych dedykowanych prowadzącym produkcję i przetwórstwo na małą skalę (na poziomie gospodarstwa rolnego) niska skłonność do podnoszenia kompetencji i umiejętności oraz komunikacji elektronicznej z administracją rolną lub rybacką większe zaufanie do tradycyjnych rozwiązań niż do rozwiązań cyfrowych niedostateczna infrastruktura na poziomie gospodarstwa domowego do zastosowania rozwiązań cyfrowych relatywnie duże koszty rozwiązań cyfrowych
	Szanse/Wyzwania	<ul style="list-style-type: none"> optymalne dopasowanie rozwiązań cyfrowych do potrzeb gospodarstwa rosnące potrzeby producentów w zakresie usług doradczych odnoszących się do wyboru i możliwości rozwiązań cyfrowych wspomagających zarządzanie gospodarstwem przejście z relacji przedmiotu interwencji publicznej do podmiotu biorącego udział w procesie projektowania i wdrażania interwencji publicznej w zakresie cyfryzacji
	Zagrożenia/Slabe strony	<ul style="list-style-type: none"> duży dystans, jaki dzieli gospodarstwa krajowe od gospodarstw „starej UE” w zakresie upowszechnienia i dostępności cenowej rozwiązań cyfrowych niedostateczna ochrona interesów i praw producentów w zakresie danych cyfrowych o producencie, gospodarstwie i praktykach rolniczych (w tym dane o własnościowej przestrzeni produkcyjnej) mały zakres współpracy B+R z producentami w zakresie potrzeb cyfrowych

Pracownicy i zarządzający gospodarstwami rolnymi lub rybackimi

Wyzwania horyzontalne	Szanse/Wyzwania	<ul style="list-style-type: none"> relatywnie duży udział osób młodych pracujących w rolnictwie i rybactwie niższe koszty pracy niż w krajach Europy Zachodniej¹⁴⁾ korzystna struktura wiekowa właścicieli gospodarstw rolnych w porównaniu do średniej UE duże doświadczenie w prowadzeniu produkcji rolnej lub rybackiej (w tym m.in. dzięki międzypokoleniowemu przekazywaniu wiedzy i doświadczenia w gospodarstwach rodzinnych) umiejętność radzenia sobie w trudnych lub zaskakujących sytuacjach zasoby więzi społecznych i rodzinnych zasoby w zakresie dziedzictwa kulturowego i tradycji, w tym tradycji kulinarnych
	Zagrożenia/Bariera/Slabe strony	<ul style="list-style-type: none"> starzenie się społeczności producentów rolnych i rybackich oraz trudności w zapewnieniu wymiany pokoleń w tych sektorach i możliwości przekazania wiedzy wynikającej z wieloletniego doświadczenia rosnące koszty pracy w rolnictwie i niższa skłonność do zatrudniania się w gospodarstwach rolnych zbyt wolne zmiany w systemie kształcenia w kierunku rolniczym dostosowujące sposób i zakres kształcenia do nowych umiejętności i wiedzy niezbędnej w pracy rolnika niedostateczne ukierunkowanie polityk UE na wsparcie mobilności zawodowej osób związanych z rolnictwem (nie tylko odchodzących z rolnictwa) brak możliwości przystąpienia przez armatorów statków rybackich do KRUS brak możliwości skorzystania przez właścicieli i armatorów statków rybackich osobiście wykonujących prace na morzu z uprawnienia do niższego wieku emerytalnego z tytułu wykonywania pracy w szczególnych warunkach

¹⁴⁾ Przegląd polityk rozwoju obszarów wiejskich: Polska 2028. Raport OECD 2018; Oryginalnie opublikowano przez OECD w języku angielskim pt. OECD Rural Policy Reviews: Poland 2018.

Trendy, pułapki rozwojowe i wyzwania sektora rolno-spożywczego i rozwoju obszarów wiejskich 22

Wyzwania gospodarstw o ograniczonym potencjale rozwojowym	<p>Szanse/Wyzwania</p> <ul style="list-style-type: none"> • łatwość nabywania nowych umiejętności technicznych w przypadku zmiany zawodu • unikalne umiejętności w zakresie rzemiosła lub rękodzieła • rozwój pozarolniczego rynku pracy na obszarach wiejskich oraz rozbudowa kompetencji i pozarolniczych umiejętności wśród osób odchodzących z rolnictwa <p>Zagrożenia/Bariera/Słabe strony</p> <ul style="list-style-type: none"> • niedostateczne umiejętności lub kwalifikacje pracowników sektora rolno-spożywczego i zarządzających gospodarstwami rolnymi i rybackimi • niska skłonność do podnoszenia swoich kwalifikacji zawodowych i nauki w życiu dorosłym • brak kierunkowego wykształcenia lub umiejętności oczekiwanych na pozarolniczym rynku pracy wśród osób związanych z rolnictwem • mała skłonność i umiejętności w zakresie zakładania działalności gospodarczej • trudności w dostępie do pozarolniczego rynku pracy (codzienne dojazdy, opieka nad osobami zależnymi w czasie nieobecności w gospodarstwie) • niedostateczne kwalifikacje i umiejętności pozarolnicze pożądane na lokalnym (gminnym lub powiatowym) rynku pracy
Wyzwania stojące przed gospodarstwami rozwiniętymi lub w fazie rozwoju	<p>Szanse/Wyzwania</p> <ul style="list-style-type: none"> • korzystna struktura wykształcenia wśród kierujących gospodarstwami rolnymi • skłonność do stałej współpracy w zakresie transferu wiedzy i doradztwa • migracja z państw Europy Wschodniej do prac sezonowych w rolnictwie • otwartość na zdobywanie nowej wiedzy i podnoszenie swoich umiejętności oraz kwalifikacji zawodowych • chęć wymiany doświadczeń <p>Zagrożenia/Bariera/Słabe strony</p> <ul style="list-style-type: none"> • rosące koszty pracy własnej i pracy najemnej • trudność w pozyskiwaniu pracowników (zarówno tych bardziej, jak i mniej wykwalifikowanych)

Organizacja sprzedaży, współpraca i podział korzyści w łańcuchu żywnościowym

Wyzwania horyzontalne	<p>Szanse/Wyzwania</p> <ul style="list-style-type: none"> • upowszechnienie współdziałania (np. przez formy zrzeszania się) wzmacniające pozycję na rynku i możliwości negocjacyjne • uwzględnianie w zmianach urbanistycznych i w zakresie planowania przestrzennego w polityce miast tradycji małych targowisk, „warzywniaków” oraz ich wpływu na rozwój dzielnic lub miasta • upowszechnianie się rozwiązań w zakresie sprzedaży z wykorzystaniem rozwiązań cyfrowych (zakupy na odległość, zakupy z dostawą do domu) zwiększających rodzaje kanałów dystrybucji żywności produkowanej lokalnie • promocja regionów w oparciu o regionalne produkty spożywcze zwiększająca popyt na te produkty • większa współpraca z sieciami sklepów i sklepów wielkopowierzchniowych, w tym w szczególności w zakresie żywności ekologicznej • utworzenie jednolitej bazy producentów i przetwórców żywności usprawniającej system nadzoru nad żywnością • dostęp do wydajnej i efektywnej infrastruktury transportowej, logistycznej i spedycyjnej zarówno w odniesieniu do świadczonych przez ten sektor usług na rynku krajowym, jak również umożliwiających eksport towarów rolnych i produktów rolno-spożywczych z rynku krajowego oraz ich tranzytu z krajów ościennych <p>Zagrożenia/Bariera/Słabe strony</p> <ul style="list-style-type: none"> • niedostateczne ukierunkowanie działań polityki miejskiej na wzrost sprzedaży produkcji lokalnej od producenta (np. niedzielne targi żywności na ulicach miast powiatowych lub wojewódzkich) • niska dostępność miejskiego rynku zbytu dla producentów rolnych wypieranych przez pośredników • niedostateczne zorganizowanie nowoczesnych targowisk lub niekorzystna zmiana ich lokalizacji
-----------------------	---

Trendy, pułapki rozwojowe i wyzwania sektora rolno-spożywczego i rozwoju obszarów wiejskich 23

	<ul style="list-style-type: none"> • mały udział rolnika w łańcuchu żywnościowym • rozwój sklepów franczyzowych i dużych sieci handlowych kosztem sklepów niezależnych • spadek udziału krajowego kapitału w rynku hurtowym
<p>Wyzwania gospodarstw o ograniczonym potencjale rozwojowym</p>	<p>Szanse/Wyzwania</p> <ul style="list-style-type: none"> • wiązanie przetwórstwa na poziomie gospodarstw z rzemiosłem i turystyką • ukierunkowanie na sprzedaż produktów wytwarzanych w gospodarstwie rolnym oraz ich sprzedaż elektroniczną • ułatwienia w zakresie zakładania i prowadzenia działalności pozarolniczej na małą skalę bez konieczności zmiany ubezpieczenia przez rolnika <p>Zagrożenia/Bariera/Słabe strony</p> <ul style="list-style-type: none"> • niechęć rolników do realizacji wspólnych przedsięwzięć gospodarczych, zrzeszania się, tworzenia organizacji (np. spółdzielni) • słabo rozwinięta sieć sprzedaży żywności bezpośrednio z gospodarstwa • niska dostępność sieci sprzedaży dla małych i średnich gospodarstw • słabsza pozycja przetargowa (negocjacyjna) małych i średnich producentów rolnych i rybackich przy sprzedaży produktów wobec średnich i dużych podmiotów w handlu i przetwórstwie rolno-spożywczym, dyktujących warunki transakcji (w tym ceny) • mniejsza reprezentacja interesów i potrzeb małych i średnich gospodarstw w działaniach organizacji społecznych działających na rzecz rolnictwa i przetwórstwa • wypychanie małych gospodarstw rolnych z rynku przez gospodarstwa o większym potencjale produkcyjnym w przemyśle przetwórczym, który jest bardziej zainteresowany współpracą z większymi dostawcami, co pozwala m.in. na zmniejszenie kosztów transakcyjnych i logistyki • trudności rolników w przygotowaniu dużych wystandaryzowanych partii o wysokiej jakości surowców (produktów i półproduktów) rolnych
<p>Wyzwania stojące przed gospodarstwami rozwiniętymi lub w fazie rozwoju</p>	<p>Szanse/Wyzwania</p> <ul style="list-style-type: none"> • szybki wzrost koncentracji i umiędzynarodowienia produkcji rolnej • udział w organizacjach międzynarodowych <p>Zagrożenia/Bariera/Słabe strony</p> <ul style="list-style-type: none"> • powolne tempo zmian struktury obszarowej rolnictwa ogółem • znaczny udział podmiotów zagranicznych na rynku krajowym nastawionych na budowę wyłącznie własnej marki (bez możliwości promocji marki krajowej lub regionalnej) • niski stopień powiązań kooperacyjnych z odbiorcami produktów rolnych (integracja pionowa) • niedostateczne zorganizowanie rynku rolnego, w tym centrów logistycznych obrotu płodami rolnymi • wzrost poziomu konkurencji na unijnym rynku rolnym oraz wzrost konkurencji ze strony zagranicznych producentów (w tym z UE) na rynku krajowym • wzrost presji konkurencyjnej na gospodarstwa po wejściu w życie dwustronnych umów handlowych UE z państwami trzecimi • ryzyko nierównej konkurencji ze strony dostawców spoza UE o niższych standardach produkcji rolnej • wzrost presji konkurencji na rynku UE ze strony dostawców spoza UE (wynik m.in. umów handlowych) • tendencje protekcyjnistyczne na jednolitym rynku utrudniające konkurencję dużych polskich gospodarstw

Uwarunkowanie środowiskowe prowadzenia działalności rolnej i rybackiej

Wyzwania horyzontalne	Szanse/Wyzwania	<ul style="list-style-type: none"> • zwiększenie roli i znaczenia procesów realizacji glebowej retencji wodnej jako jednego z podstawowych elementów związanych z funkcjonowaniem i rozwojem gruntów rolnych, w związku z zachodzącymi negatywnymi zmianami klimatycznymi, w szczególności w zakresie suszy • potencjał rolnictwa i rybactwa w zakresie ochrony środowiska, w tym w szczególności w działaniach na rzecz jakości powietrza, wody i ochrony różnorodności biologicznej • doskonalenie odmian roślin uprawnych i wprowadzenie do uprawy nowych gatunków w odpowiedzi na zmiany klimatu • rodzime zasoby genetyczne rolnictwa i rybactwa • ekstensywna produkcja rolnicza, m.in. w ramach rolnictwa zrównoważonego i ekologicznego • utrzymanie korytarzy ekologicznych dzięki zrównoważonej produkcji rolniczej • praktyki prośrodowiskowe w rolnictwie i rybactwie oraz względnie niski stopień chemizacji rolnictwa w stosunku do państw Europy Zachodniej
Wyzwania gospodarstw o ograniczonym potencjale rozwojowym	Zagrożenia/Bariery/Słabe strony	<ul style="list-style-type: none"> • ograniczone zasoby wodne, pogarszające się stosunki wodne gleb i czasowy nadmiar i niedostatek wody • niewystarczająco sprawna gospodarka wodna, niska pojemność retencyjna (zbiorników powierzchniowych i gleb) i niedostateczna wiedza rolników w zakresie sposobów retencjonowania wód ze spływów powierzchniowych • duże koszty odzyskiwania wody w rolnictwie i rybactwie • nakładanie zobowiązań na poszczególne państwa UE na rzecz ograniczania zmian klimatu bez adekwatnego dostosowania i ukierunkowania unijnego budżetu (w tym WPR, WPRyB i polityki spójności) na ich realizację w sektorach, w tym w szczególności w sektorze rolno-spożywczym • degradacja gleb, w tym duży udział gleb kwaśnych, niska zawartość próchnicy oraz występowanie znacznych obszarów gleb słabych i trudnych w uprawie • wzrost ryzyka wynikającego ze zmian klimatu i gwałtownych zjawisk pogodowych • wzrastający poziom zagrożenia epizootycznego (chów, hodowla zwierząt) i coraz częstsze występowanie chorób roślin i trudności w odbudowie bazy produkcyjnej po wystąpieniu zjawisk epizootycznych • niewystarczająco upowszechnione rozwiązania technologiczne zapobiegania ryzykom i kryzysom oraz niewystarczająco upowszechnione rozwiązania w zakresie gospodarki o obiegu zamkniętym • zaniechanie hodowli w mniejszych gospodarstwach rolnych • niski stopień wykorzystania surowców w procesie produkcyjnym • negatywny wpływ zanieczyszczenia powietrza na jakość gleb i produktów żywnościowych • zasady przydziału limitów połowowych ograniczające możliwości odbudowy stad ryb • negatywne oddziaływanie zwierząt dzikich (chronionych, łownych) na prowadzenie produkcji rolnej lub rybackiej • wyższe koszty prowadzenia produkcji rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania, w szczególności w gospodarstwach małych lub średnich prowadzących zrównoważoną produkcję rolniczą
	Szanse/Wyzwania	<ul style="list-style-type: none"> • zachowywanie miedz śródpolnych, stref buforowych, zadrzewień, żywoplotów i pasów gruntów zadrzewionych • duża mozaikowość upraw • możliwość wykorzystania walorów środowiskowych i ekstensywnej produkcji do uzyskiwania pozarolniczych i pozarybackich źródeł dochodów gospodarstwa

Trendy, pułapki rozwojowe i wyzwania sektora rolno-spożywczego i rozwoju obszarów wiejskich 25

<p>Wyzwania gospodarstw o ograniczonym potencjale rozwojowym</p>	<p>Zagrożenia/Barier/Slabe strony</p> <ul style="list-style-type: none"> • rosnące standardy lub wymogi środowiskowe i fitosanitarne produkcji generujące relatywnie wysokie koszty dostosowawcze na poziomie gospodarstwa • brak wypracowanych dobrych praktyk w zakresie projektów GOZ na poziomie gospodarstwa rolnego i rybackiego • małe upowszechnienie rozwiązań OZE na poziomie gospodarstwa i wysokie koszty instalacji • zaniechanie gospodarowania na glebach słabszych oraz użytkach zielonych • niedostateczny poziom świadomości z zakresu ochrony środowiska w działalności rolniczej i kontynuowanie praktyk szkodzących środowisku (np. wypalania traw) • niski poziom dostosowań termomodernizacyjnych budynków gospodarskich • spadek działalności rolniczej w gminach wiejskich o charakterze podgórskim i górskim
<p>Wyzwania stojące przed gospodarstwami rozwiniętymi lub w fazie rozwoju</p>	<p>Szanse/ Wyzwania</p> <ul style="list-style-type: none"> • duże możliwości zastosowań OZE i rozwiązań z zakresu GOZ • potencjał techniczny w zakresie możliwości zachowania rodzimych ras zwierząt gospodarskich • wysoki stopień spełnienia podwyższonych standardów fitosanitarnych • możliwości inwestycyjne dla zastosowania rolnictwa precyzyjnego <p>Zagrożenia/ Barier/ Slabe strony</p> <ul style="list-style-type: none"> • nadmierne upraszczanie płodozmianu i rosnąca intensyfikacja produkcji roślinnej • wzrost regionalnej koncentracji i ograniczenie produkcji zwierzęcej • niewystarczająco zrównoważone gospodarowanie składnikami nawozowymi (emisja do atmosfery i wód) • zawężanie puli genetycznej użytkowanych rolniczo roślin i zwierząt wraz ze wzrostem intensyfikacji produkcji zwierzęcej i roślinnej • brak dostatecznych mechanizmów finansowych z polityk unijnych wspierających dużych producentów w realizacji ambicji UE w zakresie ochrony klimatu i środowiska • potrzeba bardziej efektywnego (precyzyjnego) dawkowania środków ochrony roślin i nawozów sztucznych • niska akceptowalność społeczna produkcji zwierzęcej (uciążliwość zapachowa, sploty powierzchniowe w okresie nawożenia) w pobliżu zabudowy mieszkaniowej na obszarach okolicznych i podmiejskich

Rozwój produktów spożywczych i przetwórstwa rolno-spożywczego

Szanse/Wyzwania

- istnieje potencjał zwiększenia udziału produkcji wytwarzanej w kraju, a tym samym dodanie znacznej wartości do eksportu żywności¹⁵⁾
- polska branża przetwórstwa spożywczego ma ugruntowaną pozycję, a jej zasięg staje się coraz bardziej międzynarodowy¹⁶⁾
- rozwiązania innowacyjne mogą stanowić o przewadze konkurencyjnej (w szczególności w zakresie żywności funkcjonalnej)
- upowszechnianie informacji o wartościach odżywczych i prozdrowotnych produktów spożywczych
- możliwość identyfikacji przez konsumentów produktów z małych zakładów produkcyjno-przetwórczych (np. wyróżnienie produktów pochodzenia zwierzęcego pod względem warunków prowadzonego chowu)

Zagrożenia/Bariery/Słabe strony

- fragmentaryzacja rynku przetwórców rolno-spożywczych
- niewystarczająco rozwinięte przetwórstwo żywności wysokiej jakości oraz żywności funkcjonalnej, w tym m.in. opartej na rodzimych produktach regionalnych
- presja rynku krajowego na „tanią żywność”
- stosunkowo niski poziom innowacyjności produktów rolno-spożywczych oferowanych w dużych partiach produktów (innowacyjne produkty głównie jako rozwiązania lokalne lub „produkty niszowe” bez exportu)
- niska świadomość społeczeństwa w zakresie (regionalnych) tradycji produkcji i przetwórstwa rolno-spożywczego
- coraz silniejsze wiązanie przetwórstwa na poziomie gospodarstw z rzemiosłem i turystyką bez ukierunkowania na sprzedaż produktów lokalnych lub e-sprzedaż
- duże rozdrobnienie zakładów i brak konsolidacji podmiotów przetwórczych
- potrzeba utworzenia jednolitej bazy producentów i przetwórców żywności usprawniającej system nadzoru nad żywnością
- małe zainteresowanie ze strony przetwórców promocją i produkcją przetworzonych produktów o gwarantowanym pochodzeniu (w tym produktów niszowych, żywności funkcjonalnej) na małą skalę
- niedostateczny poziom koncentracji przestrzennej przetwórstwa (klastry rolno-spożywcze, klastry regionalne)
- znaczny udział przetwórców zagranicznych w rynku krajowym nastawionych na budowę wyłącznie własnej marki (bez możliwości promocji marki krajowej lub regionalnej)
- niski poziom powiązania Regionalnych Inteligentnych Specjalizacji z ukierunkowaniem wsparcia publicznego na rzecz rozwoju nauki i przemysłu

¹⁵⁾ Na podstawie raportu OECD.

¹⁶⁾ Tamże.

OBSZAR II: wyzwania i potrzeby rozwojowe obszarów wiejskich

W Polsce nadal obserwuje się znaczne zróżnicowanie rozwoju obszarów wiejskich w ujęciu terytorialnym. Prezentowane wyzwania strategiczne obszarów wiejskich zostały podzielone na grupy, które odzwierciedlają ich zróżnicowany poziom i tempo rozwoju w czterech płaszczyznach:

- źródła finansowania rozwoju;
- dostępność terytorialna;
- zmiany demograficzne i społeczne;
- ład przestrzenny.

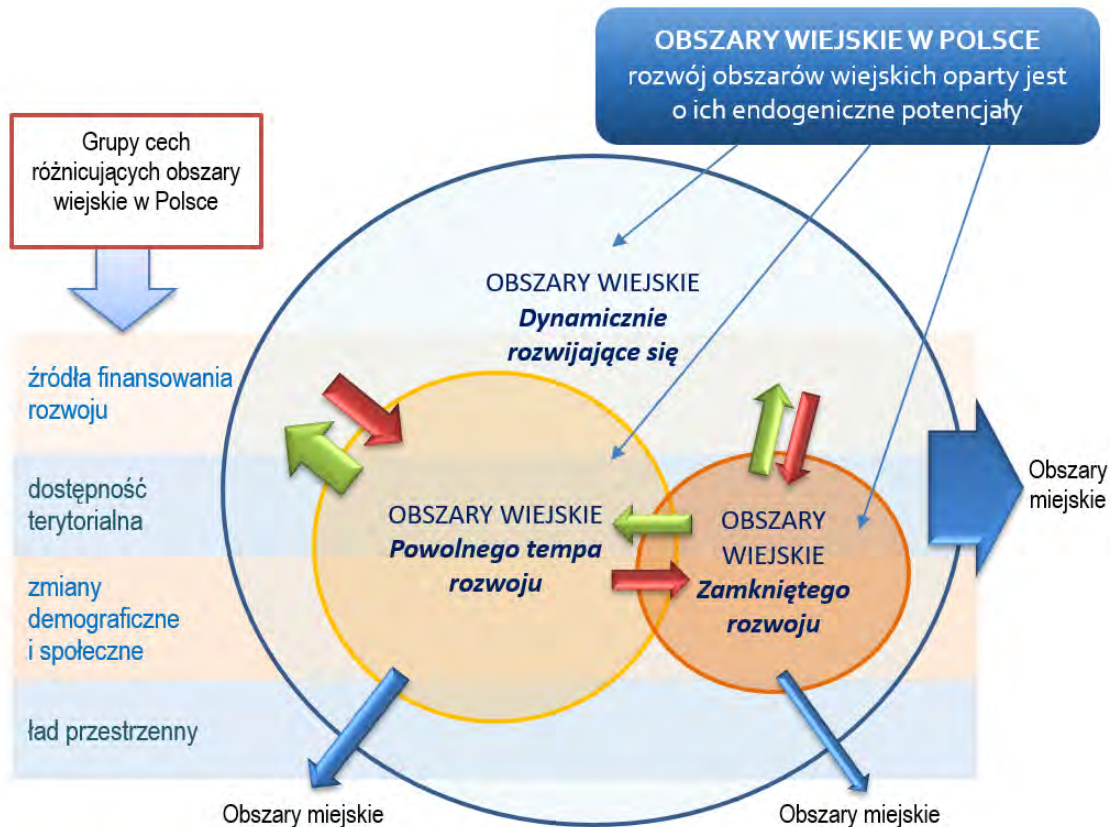
Grupy cech różnicujących obszary wiejskie w Polsce	RODZAJ WYZWAŃ		
	Wyzwania obszarów wiejskich powolnego tempa rozwoju dotyczące gmin wiejskich i miejsko-wiejskich	Wyzwania obszarów wiejskich zamkniętego rozwoju dotyczące gmin wiejskich i miejsko-wiejskich	Wyzwania horyzontalne obszarów wiejskich
źródła finansowania rozwoju	z niskim potencjałem inwestycyjnym (zwykle niesamodzielne finansowo, o niskim poziomie dochodów własnych na osobę, w niewielkim stopniu korzystające ze środków zewnętrznych)	o utrwalonej strukturze dochodów i wydatków (raczej samodzielne finansowo, których struktura dochodów wykazuje niewielką dynamikę zmian w kierunku zwiększenia udziału dochodów z CIT lub PIT, z dużym udziałem wydatków „sztywnych”)	dotyczące wszystkich obszarów wiejskich niezależnie od ich sytuacji finansowej
dostępność terytorialna	w małym stopniu wykorzystujące możliwości rozwoju w oparciu o współpracę terytorialną (o powolnym tempie rozwoju infrastrukturalnego lub o strukturze osadnictwa rozproszonego z przysiółkami)	z małą ilością powiązań funkcjonalnych (zwykle poza zasięgiem oddziaływania dużych ośrodków miejskich lub słabo skomunikowanych, z niedostatecznie rozwiniętą podstawową infrastrukturą liniową oraz usługami lub o skupionej strukturze osadniczej)	dotyczące wszystkich obszarów wiejskich niezależnie od ich dostępności terytorialnej
zmiany demograficzne i społeczne	z niskim tempem rozwoju kapitału ludzkiego (głównie obszary, na których zmiany w strukturze wykształcenia zachodzą powoli lub jest utrudniony rozwój przedsiębiorczości)	tracące potencjał mieszkańców (najczęściej obszary wyludniające się, z dużym udziałem osób w wieku poprodukcyjnym lub osób w wieku produkcyjnym nieskłonnych do dojazdów do pracy i aktywności zawodowej lub społecznej)	dotyczące wszystkich obszarów wiejskich niezależnie od przebiegu zmian demograficznych i społecznych tam zachodzących
ład przestrzenny	z brakami ciągłości ładu przestrzennego (obszary, na których występuje nieład architektoniczno-urbanistyczny lub deformacja przestrzeni; zazwyczaj obszary te nie mają opracowanej spójnej wizji rozwoju przestrzennego)	o zdeteterminowanym ładzie przestrzennym (należące do lub leżące w bezpośrednim sąsiedztwie terenów zwartych funkcjonalnie, np. dużych kompleksów leśnych, obszarów chronionych, monokultur rolniczych, terenów pod wodami, terenów wojskowych)	dotyczące wszystkich obszarów wiejskich niezależnie od stanu ich ładu przestrzennego

Rysunek 3. Typologia obszarów wiejskich w Polsce wynikająca z głównych wyzwań rozwojowych.

Źródło: opracowanie MRIRW.

Z uwagi na zróżnicowanie potrzeb rozwojowych zakłada się ewentualną **delimitację obszarów wiejskich powolnego tempa rozwoju i obszarów wiejskich zamkniętego rozwoju w oparciu o wskaźniki nawiązujące do celów podejmowanej interwencji publicznej i odejście od używania do różnych typów interwencji jednego wskaźnika syntetycznego** (przykłady delimitacji zostały przedstawione w załączniku nr 2).

1498 GMIN WIEJSKICH, 677 GMIN MIEJSKO-WIEJSKICH oraz 302 GMINY MIEJSKIE
(stan na dzień 1 stycznia 2023 r.)

Rysunek 4. Scenariusze rozwoju obszarów wiejskich w Polsce w perspektywie 2030 r.

Źródło: opracowanie MRiRW.

Wyzwania obszarów wiejskich w SZRWiR 2030 analizuje się w odniesieniu do trzech grup obszarów: **obszarów wiejskich powolnego tempa rozwoju, obszarów wiejskich zamkniętego rozwoju i obszarów wiejskich dynamicznie się rozwijających**. Przyjęty podział (podobnie jak w przypadku podziału gospodarstw rolnych i rybackich) jest w dużej mierze umowny, ale odzwierciedla zróżnicowany poziom i tempo rozwoju obszarów wiejskich. W gminach wiejskich lub miejsko-wiejskich należących do ww. wybranych grup obszarów wiejskich w kolejnych latach będą zachodziły kolejne zmiany społeczno-gospodarcze, w wyniku których gminy te mogą w przyszłości nadal się rozwijać, spowolnić tempo swojego rozwoju lub ograniczyć możliwości dalszego rozwoju, przekształcić się w obszar miejski lub ulec marginalizacji.

Rozwój infrastruktury technicznej	
Zagadnienia horyzontalne dot. obszarów wiejskich rozwijających się w oparciu o endogeniczne potencjały ¹⁷⁾	<p>Szanse/Wyzwania</p> <ul style="list-style-type: none"> • zastosowanie nowoczesnych, inteligentnych rozwiązań w zakresie infrastruktury • współpraca jednostek samorządu terytorialnego przy realizacji projektów inwestycyjnych • włączenie inwestycji w infrastrukturę techniczną do działań na rzecz wzrostu przedsiębiorczości i mobilności międzysektorowej • wprowadzenie cyfrowych rozwiązań w zakresie zarządzania infrastrukturą • rozwój dostępu do szybkiego Internetu na obszarach wiejskich, w tym bezpłatnego dostępu do bezprzewodowego Internetu w miejscach publicznych (publiczne hot spoty) • rozwiązania prawne i wsparcie finansowe w zakresie wykorzystania potencjału do produkcji energii na poziomie gospodarstw w sieciach elektroenergetycznych
	<p>Zagrożenia/Bariery/Słabe strony</p> <ul style="list-style-type: none"> • przestarzałe technologie produkcji, przesyłu i dystrybucji energii elektrycznej • wysoka emisyjność źródeł energii • niedostatecznie rozwinięty system sieci gazowej • niska opłacalność gazyfikacji wsi • niewystarczająco rozwinięta infrastruktura kanalizacyjna • niewystarczająco rozwinięta infrastruktura OZE na obszarach wiejskich • niepełne pokrycie gmin dostępem do Internetu o wysokiej przepustowości
Zagadnienia dot. obszarów wiejskich powolnego tempa rozwoju	<p>Szanse/Wyzwania</p> <ul style="list-style-type: none"> • większe dopasowanie wsparcia na rzecz infrastruktury liniowej do terytorialnego zróżnicowania jej dostępności i jakości • ograniczenie zadań własnych gmin lub ich większe dofinansowanie z budżetu krajowego • zapewnienie lepszej jakości dróg gminnych w zakresie ich nośności i sieci dróg gminnych dostosowanych do rozwoju regionu
	<p>Zagrożenia/Bariery/Słabe strony</p> <ul style="list-style-type: none"> • brak uregulowanych stosunków własnościowych w zakresie korzystania z dróg gminnych w przypadku ich rozbudowy lub modernizacji lub zamiaru budowy sieci wodociągowej lub światłowodowej w pasie drogi • niski poziom bezpieczeństwa dróg gminnych (brak ścieżek rowerowych, chodników, bezpiecznych skrzyżowań, niedostateczne oświetlenie uliczne) • zły stan urządzeń wodnych i ich ewidencji (brak aktualizacji stanu urządzeń, remontów, przeglądów, konserwacji) • niewystarczająco rozwinięta infrastruktura wodociągowa (brak wodociągu, niedostatecznie rozbudowana sieć, stacje uzdatniania wody (SUW) o małych przepustowościach, niedopasowane do zmian liczby mieszkańców) • wysokie koszty dofinansowania przez JST połączeń transportowych realizowanych przez prywatnych przewoźników • brak możliwości współfinansowania linii podmiejskich (autobusowych lub kolejowych) • duże koszty gospodarki odpadami
Zagadnienia dot. obszarów wiejskich zamkniętego rozwoju	<p>Szanse/Wyzwania</p> <ul style="list-style-type: none"> • wsparcie publiczne inwestycji liniowych leżących poza siecią infrastruktury o znaczeniu krajowym lub regionalnym
	<p>Zagrożenia/Bariery/Słabe strony</p> <ul style="list-style-type: none"> • występowanie obszarów niedostatecznej jakości dostaw energii elektrycznej • niedostateczna sieć oraz zły stan dróg dojazdowych do gruntów rolnych • niedostatecznie rozwinięta sieć ścieżek rowerowych, tras i szlaków turystycznych • brak uregulowanych praw do korzystania ze szlaków i tras turystycznych • złe lub niedostateczne oznakowanie dróg czy rozjazdów • niewystarczający rozwój transportowej komunikacji zbiorowej (nierzadko brak możliwości codziennego dojazdu do miejscowości gminnej lub powiatowej)

¹⁷⁾ Dotyczą wszystkich obszarów wiejskich.

		<ul style="list-style-type: none"> • mała liczba przewoźników na poziomie lokalnym (zdarza się, że gminy stają się „zakładnikami” jedynej firmy przewozowej na terenie gminy lub powiatu) • niski udział lub brak linii podmiejskich (autobusowych lub kolejowych) • liczne „dzikie wysypiska śmieci”
Rozwój usług publicznych¹⁸⁾		
Zagadnienia horyzontalne dot. obszarów wiejskich rozwijających się w oparciu o endogeniczne potencjały	Szanse/ Wyzwania	<ul style="list-style-type: none"> • zapewnienie większej spójności między działaniami prowadzonymi na poziomie kraju i przez JST • wypracowanie i wdrożenie standardów usług publicznych • większy udział społeczeństwa w projektowaniu usług publicznych
	Zagrożenia/Bariera/Slabe strony	<ul style="list-style-type: none"> • niewystarczająca jakość usług publicznych, w tym usług specjalistycznych (np. badania profilaktyczne i laboratoryjne w medycynie rodzinnej, dostępność lekarzy specjalistów), oraz słaby poziom wyposażenia placówek publicznych • niewystarczająca dostępność do wysokiej jakości usług publicznych i nierówności terytorialne w tym dostępie • niski zasób mieszkalnictwa komunalnego • zbyt niskie wykorzystanie e-usług i cyfryzacji w usługach społecznych (np. mała liczba spraw, które można „załatwić” elektronicznie, mały stopień upowszechnienia wykorzystania narzędzi elektronicznych w komunikacji z mieszkańcami, w tym w zakresie wczesnego ostrzegania i powiadamiania o zagrożeniach pogodowych)
Zagadnienia dot. obszarów wiejskich powolnego tempa rozwoju	Szanse/ Wyzwania	<ul style="list-style-type: none"> • większe wykorzystywanie lokalnych liderów w projektowaniu usług publicznych • ściślejsza współpraca samorządu z lokalnymi przedsiębiorcami i producentami rolnymi w zakresie zaspokajania potrzeb dostępu do usług społecznych
	Zagrożenia/Bariera/Slabe strony	<ul style="list-style-type: none"> • małe możliwości budowy boisk, sal sportowych, ośrodków kultury czy bibliotek ze środków własnych gminy lub powiatu • małe możliwości finansowania budowy i utrzymania boisk, sal sportowych, ośrodków kultury czy bibliotek ze środków własnych gminy/powiatu • placówki świadczące usługi zdrowotne są zbyt małe i niedostatecznie wyposażone w odniesieniu do potrzeb mieszkańców • infrastruktura publiczna jest niedostosowana do potrzeb osób z niepełnosprawnościami • słaby poziom wyposażenia i dostępności placówek oświatowych, kulturalnych oraz z zakresu kultury fizycznej i sportu • placówki świadczące usługi publiczne są zbyt małe w odniesieniu do potrzeb mieszkańców • niedostateczna sieć placówek opieki nad małymi dziećmi oraz osobami zależnymi • brak dostatecznych uregulowań prawnych dotyczących rolnictwa społecznego, które ułatwiałyby gospodarstwom rolnym świadczenie usług społecznych (opiekuńczych, terapeutycznych i edukacyjnych)
Zagadnienia dot. obszarów wiejskich zamkniętego rozwoju	Szansa/Wyzwania	<ul style="list-style-type: none"> • większe zastosowanie rozwiązań cyfrowych w informacji o usługach publicznych oferowanych w regionie oraz ich dostarczaniu • szersze zastosowanie mobilnych centrów usług publicznych • poszerzenie katalogu funkcji publicznych świadczonych w jednym punkcie

¹⁸⁾ Do usług publicznych zalicza się: usługi i e-usługi administracyjne, usługi i e-usługi społeczne, usługi techniczne – B. Kożuch, A. Kożuch, *Usługi publiczne w: Organizacja i Zarządzanie*, Instytut Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011.

Trendy, pułapki rozwojowe i wyzwania sektora rolno-spożywczego i rozwoju obszarów wiejskich 31

Zagadnienia dot. obszarów wiejskich zamkniętego rozwoju	Zagrożenia/Barierzy/Słabe strony	<ul style="list-style-type: none"> • placówki służby zdrowia i usług zdrowotnych, żłobki, przedszkola, policja są umiejscowione w regionach z utrudnionym dojazdem • rosnące koszty utrzymania sieci placówek edukacji i bibliotek o małej liczbie uczniów lub osób wypożyczających • poziom zaangażowania środków publicznych w budowę infrastruktury kultury i turystyki nieodpowiadający oczekiwaniom społecznym i wielkości popytu na tego rodzaju usługi • wysokie koszty zapewnienia bezpieczeństwa publicznego, w tym również w zakresie występowania ekstremalnych zjawisk pogodowych lub pożarów • duża amortyzacja i niepełne wykorzystanie zasobów infrastruktury społecznej JST (np. konieczność lub społeczne oczekiwanie utrzymania szkół z liczbą poniżej 30 dzieci, w przypadku ich wykorzystania jedynie w zakresie funkcji edukacyjnych i trudności w obsadzie nauczycieli w małych szkołach) • potrzeba rozwijania systemów w zakresie wczesnego ostrzegania i powiadamiania
Zarządzanie rozwojem obszarów wiejskich		
Zagadnienia horyzontalne dot. obszarów wiejskich rozwijających się w oparciu o endogeniczne potencjały	Szanse/Wyzwania	<ul style="list-style-type: none"> • współdziałanie w zakresie struktury priorytetów i zasad finansowania europejskiego¹⁹⁾ • digitalizacja informacji o przestrzeni i jej powszechne udostępnienie • szersze zastosowanie cyfrowych rozwiązań w prowadzeniu postępowań administracyjnych i zarządzaniu rozwojem obszarów wiejskich • szersze upowszechnienie dialogu społecznego w zarządzaniu rozwojem • rozwój statystyki w zakresie obszarów wiejskich i rolnictwa oraz wprowadzenie w repozytoriach publicznych możliwości identyfikacji według kodu terytorialnego jak największej liczby danych (z podziału na gminy wiejskie, miejsko-wiejskie i miejskie) • większa współpraca między samorządami na szczeblu lokalnym²⁰⁾ • wzmocnienie roli MRiRW w projektowaniu rozwoju obszarów wiejskich w regionach • ukierunkowanie wsparcia publicznego z poziomu krajowego i regionalnego na potrzeby gmin wiejskich i miejsko-wiejskich z uwzględnieniem zróżnicowań ich poziomu rozwoju i możliwości rozwojowych²¹⁾
	Zagrożenia/Barierzy/Słabe strony	<ul style="list-style-type: none"> • niedostateczne ukierunkowanie terytorialne wsparcia publicznego, z uwzględnieniem zróżnicowań w przekroju miasto/wieś • niedostateczne przełożenie celów krajowych w zakresie rozwoju obszarów wiejskich na działania publiczne oraz krajowe w pozostałych działach administracji rządowej • podejście „silosowe”, również na poziomie regionalnym, w projektowaniu wsparcia ze środków publicznych (kontynuowanie ugruntowanego poglądu, że rozwój obszarów wiejskich finansowany jest tylko lub przede wszystkim w ramach działań WPR) • brak ogólnodostępnych baz danych dotyczących rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa • wydawanie dokumentów niebędących decyzjami administracyjnymi, zezwoleniami i koncesjami wyłącznie w formie papierowej • mała liczba e-usług i elektronicznych rejestrów publicznych • niski stopień wykorzystywania możliwości kontaktów on-line w relacjach mieszkaniac-urząd (zapytania, porady, zgłoszenia, informowanie) • długotrwałe postępowania administracyjne i ich niska jakość
Zagadnienia dot. obszarów wiejskich powolnego tempa rozwoju	Szanse/Wyzwania	<ul style="list-style-type: none"> • wzmocnienie podejścia strategicznego do rozwoju obszarów wiejskich (w tym m.in. w odniesieniu do planu wydatków inwestycyjnych)

¹⁹⁾ Raport OECD.

²⁰⁾ Tamże.

²¹⁾ Konieczność dostosowania wsparcia dla gmin wiejskich leżących na obrzeżach miast, gmin wiejskich powolnego tempa rozwoju i gmin wiejskich zamkniętego rozwoju.

Trendy, pułapki rozwojowe i wyzwania sektora rolno-spożywczego i rozwoju obszarów wiejskich 32

Zagadnienia dot. obszarów wiejskich powolnego tempa rozwoju	Zagrożenia/Bariera/Słabe strony	<ul style="list-style-type: none"> niska jakość systemów i wyposażenia teleinformatycznego w urzędach i jednostkach publicznych (w tym również w szkołach) mały stopień przeszkolenia pracowników JST i terytorialnych agend rządowych w zakresie nowoczesnych rozwiązań cyfrowych niska świadomość w zakresie terytorialnego zróżnicowania potencjału rozwojowego zarządzanego obszaru mały stopień wykorzystania myślenia strategicznego w realizacji bieżących i wieloletnich planów finansowych niedostateczne powiązania planowania przestrzennego z planowaniem strategicznym
Zagadnienia dot. obszarów wiejskich zamkniętego rozwoju	Szanse/Wyzwania Zagrożenia/Bariera/Słabe strony	<ul style="list-style-type: none"> szersze uwzględnianie znaczenia rozwoju obszarów wiejskich w zwiększaniu dostępności terytorium i lokalnej gospodarki zintegrowane planowanie we współpracy z sąsiednimi samorządami konieczność dojazdu do siedziby organu JST w celu odebrania dokumentów niebędących decyzjami administracyjnymi, zezwoleniami i koncesjami niedostateczny poziom współpracy terytorialnej między JST a urzędami mniejszy udział społeczności lokalnych w stanowieniu prawa miejscowego brak uzgodnień decyzji z zakresu zarządzania środowiskiem między sąsiednimi JST (np. w zakresie lokalizacji inwestycji z zakresu gospodarki odpadami)

Rozwój społeczny i gospodarczy

Zagadnienia horyzontalne dot. obszarów wiejskich rozwijających się w oparciu o endogeniczne potencjały	Szanse/Wyzwania Zagrożenia/Bariera/Słabe strony	<ul style="list-style-type: none"> potencjał przedsiębiorczości opartej na produkcji i przetwórstwie rolno-spożywczym na poziomie gospodarstwa domowego wykorzystanie nowoczesnych technologii i nowych gałęzi gospodarki na obszarach wiejskich (np. w zakresie OZE czy GOZ) przyspieszenie rozwoju gospodarczego dzięki rozwiązaniom cyfrowym budowa i rozwój infrastruktury zwiększającej dostępność terytorialną i podnoszącej standard infrastruktury bytowej na obszarach wiejskich rozwój centrów aktywności gospodarczej (strefy inwestycyjne, klastry, HUB-y) pełne wykorzystanie struktur sieciowych w pobudzaniu aktywności gospodarczej i społecznej (PUP, LGD, ODR, izby rolnicze) większa spójność społeczna i zasoby więzi społecznych i rodzinnych sprzyjające powstawaniu rodzin dziedzictwo kulturowe wsi odejście od policentrycznego umiejscowienia instytucji rozwoju i instytucji zarządzania rozwojem utrwalona struktura dochodowa i niska mobilność terytorialna niski poziom rozwoju pozarolniczej przedsiębiorczości oczekiwania społeczne co do stosowania wyłącznie rozwiązań instytucjonalnych w rozwiązywaniu problemów strukturalnych, niedostosowanie kwalifikacji lub wzrost wiedzy rolników (w tym również młodych rolników) w zakresie możliwości wykorzystania rozwiązań cyfrowych, automatyzacji i AI w produkcji i przetwórstwie rolno-spożywczym utrzymująca się niechęć do korzystania z zewnętrznych źródeł zwrotnego finansowania
Zagadnienia dot. obszarów wiejskich powolnego tempa rozwoju	Szanse/Wyzwania Zagrożenia/Bariera/Słabe strony	<ul style="list-style-type: none"> wzmocnienie powiązań między instytucjami B+R i IOB a przedsiębiorstwami większy nacisk na wdrażanie działań z zakresu budowania kompetencji i podstaw przedsiębiorczości większe stosowanie partnerstw w realizacji zadań publicznych wykluczenie cyfrowe wybranych grup społecznych i obszarów ubóstwo i zagrożenie wykluczeniem społecznym powstawanie nowych obszarów zmarginalizowanych (dotkniętych trwałą stagnacją gospodarczą, o niższej konkurencyjności, marginalizacją społeczną, wykluczonych z procesów rozwoju) starzenie się społeczeństwa i niski przyrost naturalny odpływ ludności do silniejszych gospodarczo ośrodków lub do innych państw

Trendy, pułapki rozwojowe i wyzwania sektora rolno-spożywczego i rozwoju obszarów wiejskich 33

Zagadnienia dot. obszarów wiejskich zamkniętego rozwoju	Szanse/Wyzwania	<ul style="list-style-type: none"> niska dostępność rynków pracy dużych miast występowanie obszarów szczególnie zagrożonych negatywnymi zjawiskami demograficznymi
	Zagrożenia/Bariery/Słabe strony	<ul style="list-style-type: none"> zakładanie lub rozwój sieciowej przedsiębiorczości na obszarach wiejskich brak aktywnego poszukiwania pracy i dążenia do podnoszenia swoich umiejętności i kwalifikacji zawodowych przez mieszkańców wsi niedostateczny poziom wykształcenia, kwalifikacji zawodowych (niedostosowanie tych kwalifikacji do potrzeb rynku i rewolucji cyfrowej) i kompetencji kluczowych (takich jak kompetencje cyfrowe czy przedsiębiorczości) ludności wiejskiej wysoki stopień bezrobocia ukrytego, niska mobilność zawodowa ludności wiejskiej i brak nowych miejsc pracy niski poziom przedsiębiorczości i powolny przebieg procesu dezagrarnizacji wsi

Zrównoważone gospodarowanie zasobami środowiskowymi

Zagadnienia horyzontalne dot. obszarów wiejskich rozwijających się w oparciu o endogeniczne potencjały	Szanse/Wyzwania	<ul style="list-style-type: none"> zwiększenie stopnia objęcia obszarów wiejskich miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego wzrost wydajności infrastruktury środowiskowej i jej rozbudowa (w tym m.in. infrastruktury wodnej nawadniającej) rozwój gospodarczy w oparciu o ochronę zasobów środowiskowych zrównoważenie w sposobie wykorzystania przestrzeni wiejskiej dla celów społecznych, środowiskowych i gospodarczych (w tym również turystycznych) większe zaangażowanie społeczności lokalnych w działania pro-środowiskowe rozwój rolnictwa ekstensywnego (w tym ekologicznego)
	Zagrożenia/Bariery/Słabe strony	<ul style="list-style-type: none"> degradacja krajobrazu przyrodniczego i kulturowego w wyniku niekontrolowanej lub nadmiernej urbanizacji i zajęcia terenów cennych przyrodniczo na cele przemysłowe spadek różnorodności biologicznej obszarów wiejskich, w tym m.in. obniżenie wartości przyrodniczej terenów, na których zaniechano kontynuacji produkcji rolnej, a które pełniły istotną rolę dla środowiska duża powierzchnia terenów zdegradowanych, zdewastowanych lub odlogowanych porzucanie odpadów w miejscach do tego nieprzeznaczonych, np. w lasach, na otwartych terenach konflikty społeczne towarzyszące działaniom związanym z planowaniem przestrzennym realizacja celów polityki przestrzennej (ład przestrzenny) bez uszczerbku dla realizacji celów w zakresie rozwoju gospodarstw niekorzystny wpływ zmian klimatu na możliwości rozwoju obszarów wiejskich (susze, gwałtowne zjawiska pogodowe) wpływ zjawisk epizootycznych na rozwój gospodarczy (np. ASF, wysoce zjadliwa grypa ptaków (HPAI)) mała aktywność mieszkańców obszarów wiejskich w konsultacjach dotyczących planów zagospodarowania przestrzennego duże potrzeby związane z usuwaniem azbestu zarówno w odniesieniu do gospodarstw domowych, jak i szeroko rozumianych budynków gospodarczych oraz potrzeby zastępowania go nowymi bezazbestowymi wyrobami

Zagadnienia dot. obszarów wiejskich powolnego tempa rozwoju	Szanse/ Wyzwania	<ul style="list-style-type: none"> wzrost poziomu „samofinansowania się” inwestycji środowiskowych samorządu większe zaangażowanie społeczności lokalnych w realizację celów środowiskowych
Zagadnienia dot. obszarów wiejskich zamkniętego rozwoju	Zagrożenia/Bariera/ Słabe strony	<ul style="list-style-type: none"> niskie nakłady na rozwój przestrzenny gmin i ochronę środowiska mały stopień pokrycia gmin planami zagospodarowania przestrzennego trudności w sfinansowaniu działań z zakresu termomodernizacji budynków użyteczności publicznej oraz wykorzystania technologii OZE w infrastrukturze liniowej w budynkach użyteczności publicznej niedostateczne prace w zakresie inwestycji i utrzymania urządzeń wodnych brak działań lub niedostateczne działania na rzecz poprawy jakości powietrza i gleb oraz GOZ brak ścieżek eko-edukacyjnych
	Szanse/ Wyzwania	<ul style="list-style-type: none"> wykorzystanie środowiska naturalnego jako potencjału rozwoju regionu mniejsze wydatki na ochronę powietrza i wód
	Zagrożenia/Bariera/ Słabe strony	<ul style="list-style-type: none"> duży udział terenów zielonych lub chronionych nieprzekładający się na wysokość środków z budżetu państwa przekazywanych na pokrycie finansowania zadań zielonych brak lub mały stopień pokrycia gmin planami, programami lub strategiami w zakresie gospodarowania środowiskiem niska dostępność (również transportowa) obszarów podlegających ochronie trudności w monitorowaniu stanu i zagrożeń środowiskowych

ZASADY I CELE ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH, ROLNICTWA I RYBACTWA DO 2030 R.

Wizja i cel główny rozwoju obszarów wiejskich, rolnictwa i rybactwa

Przez ostatnie 25 lat w krajowej polityce dominował model rozwoju, w ramach którego rozwój był postrzegany przede wszystkim przez pryzmat wzrostu aglomeracji i dużych miast oraz ich obszarów funkcjonalnych, zakładający dyfuzję efektów wzrostu na inne obszary. Dalsze utrzymywanie takiego modelu prowadziłyby do pogłębiania się niekorzystnych zmian demograficznych, obniżenia tempa rozwoju polskiej wsi i osłabienia spójności terytorialnej. Z analiz wynika, że jego dalsze wdrażanie mogłoby prowadzić do negatywnych efektów w postaci²²⁾:

- pogłębiania się zróżnicowań w zakresie rozmieszczenia ludności, w tym silnej depopulacji peryferyjnych regionów wiejskich, zwłaszcza Podlasia, Roztocza z Polesiem i Pobużem oraz Pomorza Środkowego. Prowadziłyby to do marginalizacji wielu obszarów wiejskich, degradacji krajobrazu, niekorzystnych zmian w środowisku czy zaniku kultury wiejskiej;
- starzenia się ludności, najszybszego na obszarach dotychczas uważanych za względnie młode (np. obszary podmiejskie ośrodków średniej wielkości), co wiąże się ze spowolnieniem wymiany pokoleniowej w rolnictwie i rybactwie oraz negatywnymi konsekwencjami dla rozwoju tych sektorów w oparciu o nowe technologie;
- silnej luki podażowej na rynku pracy (w skali kraju szacowanej, w zależności od wariantu, na 2–7 mln osób w perspektywie ok. 2050 r.), która jest szczególnie odczuwalna dla sektora rolno-spożywczego w pracochłonnych kierunkach (uprawa warzyw, owoców, produkcja zwierzęca) oraz przetwórstwie;
- wyludniania peryferyjnych obszarów wiejskich powodującego obniżanie gęstości zaludnienia i zmniejszanie się wielkości wsi (pod względem liczby ludności lub gospodarstw domowych), a tym samym wzrostu kosztów obsługi tych terenów (usługi publiczne, transport);
- zagrożenia dla stabilności finansów publicznych na poziomie krajowym i JST z powodu niższych dochodów i wyższych wydatków (utrzymanie infrastruktury, pomoc społeczna);
- wyhamowania (zmniejszenia w stosunku do obecnego stanu) koncentracji ludności na obszarach podmiejskich wskutek wyczerpywania się zasobów migracyjnych, jak też skierowania strumieni migracyjnych za granicę;
- degradacji miast średnich pełniących aktualnie rolę „stabilizatorów” terytorialnych systemów społeczno-gospodarczych poza największymi obszarami metropolitalnymi, powodującej silne osłabienie podstaw rozwojowych regionów i samego oddziaływania miast;
- „wypadania”, zwłaszcza mniejszych miast, z zajmowanego miejsca w hierarchii osadniczej, w tym ośrodków powiatowych niemogących utrzymać swej bazy ekonomicznej, a tym samym usług o znaczeniu egzogenicznym, również tych istotnych dla rozwoju sektora rolno-spożywczego;
- destrukcji i reorganizacji dotychczas ukształtowanych powiązań funkcjonalnych, powodując rozdźwięk pomiędzy aktualnym a optymalnym podziałem administracyjno-terytorialnym, zwłaszcza na niższych szczeblach hierarchicznych.

W dniu 16 lutego 2016 r. Rząd RP przyjął nowy model rozwoju kraju w „*Planie na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju*”, a następnie nowej średniookresowej strategii rozwoju kraju „*Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*”, przyjętej przez Radę Ministrów w dniu 14 lutego 2017 r.

²²⁾ Na podstawie ekspertyzy wykonanej przez Przemysława Śleszyńskiego dla MRiRW w 2016 r. pt. *Identyfikacja i ocena wybranych zjawisk demograficznych w Polsce (ze szczególnym uwzględnieniem wsi i relacji miasto-wieś)*.

Nowy model rozwoju kraju zakłada **rozwój odpowiedzialny oraz społecznie i terytorialnie zrównoważony. Zakłada również jak najpełniejsze wykorzystanie indywidualnych potencjałów terytorialnych oraz rozwój oparty o inwestycje, innowacje, eksport oraz wysoko przetworzone produkty.**

Dotychczasowy model polaryzacyjno-dyfuzyjny nie przyniósł oczekiwanej „dyfuzji rozwoju” z obszarów tzw. „lokomotyw rozwoju” na obszary przejściowe i zmarginalizowane. **Przyjęcie modelu odpowiedzialnego rozwoju jest szansą zwiększenia tempa rozwoju terytorialnego obszarów wiejskich.**

Uwzględniając, że tempo zmian na obszarach wiejskich i w rolnictwie będzie silnie zróżnicowane zarówno pod kątem ich dynamiki, jak również wymiaru terytorialnego, zaprojektowano wizję obszarów wiejskich i polskiego rolnictwa, której horyzont wykracza poza 2030 r.

Z uwagi na tempo zmian, jakie są obserwowane w ujęciu historycznym, przywiązanie do tradycji w wiejskich gospodarstwach domowych oraz uwarunkowania gospodarcze i środowiskowe, należy oczekiwać, że **osiągnięcie stanu prezentowanego w wizji nie nastąpi w sposób skokowy, rewolucyjny, ale raczej stopniowy, ewolucyjny.**

Wizja polskiej wsi

Obszary wiejskie to tereny, gdzie wykorzystanie przestrzeni do prowadzenia produkcji rolnej jest traktowane priorytetowo ze względu na bezpieczeństwo żywnościowe kraju. Jest to również atrakcyjne miejsce do zamieszkania, prowadzenia działalności pozarolniczej i rybackiej oraz wypoczynku. To również obszary dostarczające dóbr publicznych i rynkowych, z zachowaniem unikalnych walorów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych dla przyszłych pokoleń.

Wizja polskiego rolnictwa

Podstawą ustroju rolnego są gospodarstwa rodzinne podlegające szczególnej ochronie państwa. Rolnictwo rozwija się w sposób zrównoważony i odpowiedzialny. Krajowy sektor rolno-spożywczy gwarantuje bezpieczeństwo żywnościowe kraju, wykorzystuje nowoczesne technologie i krótkie łańcuchy dostaw. W rolnictwie zostały zatrzymane niekorzystne zmiany struktury demograficznej oraz znacząco zwiększono odporność produkcji rolnej i rybackiej na kryzysy.

Dążąc do przybliżenia zaprezentowanej wizji w perspektywie 2030 r., przyjęto cel główny rozwoju obszarów wiejskich, rolnictwa i rybactwa stanowiący uszczegółwienie celu głównego SOR.

Celem SZRWRiR 2030 jest wielofunkcyjny rozwój gospodarczy wsi zapewniający bezpieczeństwo żywnościowe kraju i zwiększenie wartości dodanej z rolnictwa oraz trwały wzrost dochodów jej mieszkańców przy minimalizacji rozwarstwienia ekonomicznego, społecznego i terytorialnego oraz poprawie stanu środowiska naturalnego.

SZRWRiR 2030 będzie realizowała założenia SOR wskazane w jej trzech celach szczegółowych przez działania zaprojektowane w poszczególnych kierunkach interwencji, które zostały przypisane do trzech celów operacyjnych SZRWRiR 2030 oraz do trzech obszarów wpływających na realizację celów strategii:

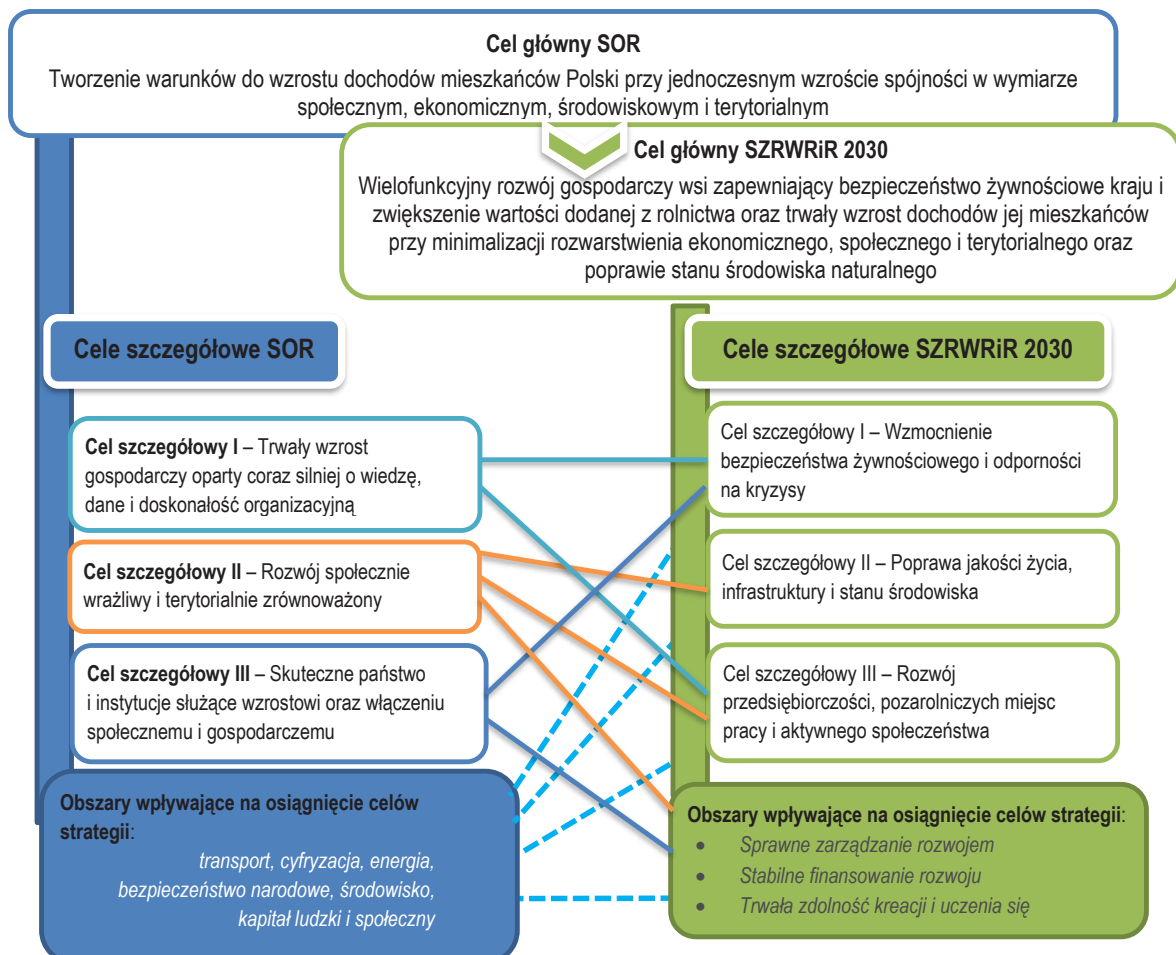
- Cel szczegółowy I. Wzmocnienie bezpieczeństwa żywnościowego i odporności na kryzysy
- Cel szczegółowy II. Poprawa jakości życia, infrastruktury i stanu środowiska
- Cel szczegółowy III. Rozwój przedsiębiorczości, pozarolniczych miejsc pracy i aktywnego społeczeństwa
- Trzy Obszary wpływające na realizację celów strategii: (1) Sprawne zarządzanie rozwojem, (2) Stabilne finansowanie rozwoju, (3) Trwała zdolność kreacji i uczenia się

W SZRWRiR 2030 przyjęto 4-poziomowy układ logiki interwencji (hierarchia i struktura celów):

- Cel główny
 - Cele szczegółowe/Obszary wpływające na osiągnięcie celów strategii
 - Kierunki interwencji
 - Działania i projekty strategiczne

Działania i projekty strategiczne skoncentrowane wokół trzech celów szczegółowych SZRWRiR 2030 są tylko częścią interwencji publicznej, jaka zostanie zaadresowana do 2030 r. do obszarów wiejskich i sektora rolno-spożywczego. Pozostałe działania i projekty niezbędne do wzrostu dochodów mieszkańców i wzrostu spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym obszarów wiejskich są przedstawione w innych strategiach rozwoju.

Dokumenty te przedstawiają uszczegółowienie postanowień SOR w zakresie obszarów wpływających na osiągnięcie celów strategii, do których zaliczono: transport, cyfryzację, energię, bezpieczeństwo narodowe, środowisko oraz kapitał ludzki i społeczny. **Każdy z tych obszarów wpływa na możliwość realizacji celu głównego SZRWRiR 2030.**

Rysunek 5. Powiązanie Celu głównego SZRWRiR 2030 z SOR na poziomie celów szczegółowych i obszarów.

Źródło: opracowanie MRiRW.

Wskaźniki pomiaru celu głównego SZRWRiR 2030 i ich powiązanie z SOR

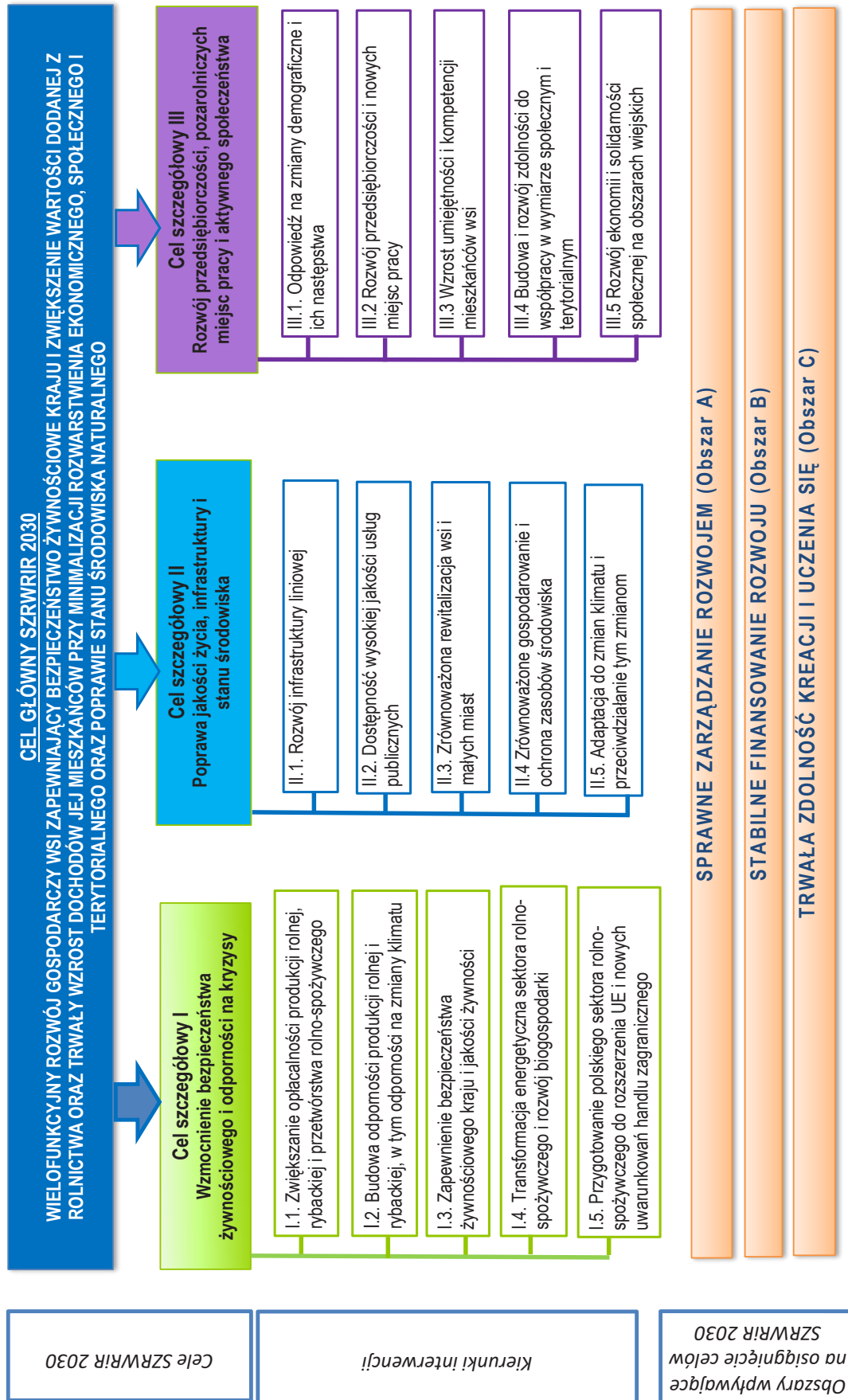
Wskaźnik	Jednostka miary	Wartość bazowa (rok bazowy)	Wartość w 2020 r.	Wartość w 2030 r.	Źródło danych
Wskaźniki kluczowe przedstawiające stopień realizacji <i>Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju</i>					
Skorygowany realny dochód do dyspozycji brutto gospodarstw domowych na 1 mieszkańca wg PPP (UE 28 = 100)	%	68,5% (2014)	76,0-80,0	100,0	Eurostat
PKB na 1 mieszkańca według PPP (UE 28 = 100)	%	69,0 (2015)	75,0-78,0	79,0 (2023) 95,0 (2030)	GUS /Eurostat
Współczynnik Giniego – wskaźnik rozkładu dochodów gospodarstw domowych	współczynnik	30,6 (2015)	30	27	GUS
Wskaźniki kluczowe przedstawiające stopień realizacji celu głównego „Strategii na rzecz zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa do roku 2020 (z perspektywą do 2030)”					
Wskaźnik	Jednostka miary	Wartość bazowa (rok bazowy)	Wartość w 2020 r.	Wartość w 2030 r.	Źródło danych
Relacja przeciętnych rocznych dochodów do dyspozycji netto na 1 osobę w gospodarstwie domowym na wsi do miasta	%	69,50% (2015)	72%	85%	GUS
Udział osób żyjących poniżej relatywnej granicy ubóstwa na obszarach wiejskich w ogólnej liczbie ludności na obszarach wiejskich ²³⁾	%	25,4 (2010)	18,00%	12%	GUS
Udział produktów przetworzonych w eksporcie produktów przemysłu rolno-spożywczego ²⁴⁾	%	81,44 (2017)	85%	88%	GUS

Projektując kierunki interwencji oraz działania, stosowano zasady przyjęte w SOR, w tym w szczególności:

- zasadę selektywnego podejścia (koncentracja, poszukiwanie nisz, sektory);
- podejście zintegrowane i zróżnicowane terytorialnie (zarządzanie organizowane wokół celów strategicznych, koordynacja sektorów i instytucji działających na różnych poziomach zarządzania);
- współpracę;
- partnerstwo i współodpowiedzialność podmiotów publicznych, biznesu i obywateli przy realizacji polityk publicznych; mobilizacji krajowego kapitału;
- procesy demograficzne jako punkt odniesienia dla planowania i realizacji działań rozwojowych.

²³⁾ Wskaźnik I.25 *Promowanie włączenia społecznego: zmiany wskaźnika ubóstwa na obszarach wiejskich* – wskaźnik oddziaływania I.25 COM(2018) 392 final Załącznik I, Wskaźnik W₁ SZRWRiR na lata 2012–2020.

²⁴⁾ Dane dotyczą kategorii „żywność i napoje” w Roczniku statystycznym handlu zagranicznego tab. 17 Rozdysponowanie importu i eksportu według głównych kategorii ekonomicznych (ceny bieżące).

Rysunek 6. Logika strategicznej interwencji SZRWIR 2030.

Źródło: opracowanie MRiRW.

Cel szczegółowy I Wzmocnienie bezpieczeństwa żywnościowego i odporności na kryzysy

Podsumowanie wyników diagnozy dotyczącej produkcji rolnej ze strategicznymi rozstrzygnięciami

Polskie rolnictwo posiada duży potencjał produkcyjny zarówno pod względem ilościowym (zasoby ziemi, w tym użytków rolnych utrzymanych w dobrej kulturze rolnej, liczba gospodarstw oraz zasoby pracy w rolnictwie, relatywnie wysoki udział młodych i wykształconych rolników w tej grupie zawodowej), jak i jakościowym (w tym m.in. rodzime rasy zwierząt gospodarskich, odmiany roślin uprawnych, produkty żywnościowe wysokiej jakości, wiedza o integrowanej ochronie roślin, zrównoważonym nawożeniu). Zasoby te wymagają efektywnego gospodarowania pozwalającego na wzrost podaży w sytuacji kurczących się zasobów naturalnych (zwłaszcza wody) i ograniczonych czynników produkcji²⁵.

Użytki rolne w Polsce zajmują ponad połowę powierzchni kraju.

Pod względem obszaru użytków rolnych Polska znajduje się na piątym miejscu w Europie.

(GUS, 2023)

8,8% ogólnej liczby gospodarstw w Polsce wytwarza około 63% całkowitej produkcji rolnej w kraju.

(GUS, 2019)

Na wielkość produkcji roślinnej wpływają przede wszystkim **położenie geograficzne** (znaczne zróżnicowanie długości okresu wegetacyjnego) oraz **warunki glebowo-klimatyczne**. Czynniki produkcji, w tym m.in. przydatność gleb do produkcji rolniczej, jak i struktura agrarna, są silnie zróżnicowane regionalnie²⁶. **Najlepsze warunki dla prowadzenia produkcji roślinnej w Polsce są rozproszone w układzie terytorialnym i nie zależą od struktury osadniczej oraz bliskości ośrodków miejskich**. Najmniej korzystne warunki do prowadzenia produkcji roślinnej występują w województwach: podkarpackim, śląskim, lubuskim i zachodniopomorskim.

Duży wpływ pośredni na wielkość produkcji roślinnej mają również czynniki antropogeniczne (pozaprzyrodnicze), które oddziałują na sposób użytkowania ziemi. Decydują one o ekonomicznych aspektach gospodarowania przy określonych uwarunkowaniach naturalnych. Są one wynikiem rozwoju poziomu życia i wynikającego z tego zapotrzebowania na różnorodne produkty.

Generalnie notuje się **niską skłonność do sprzedaży ziemi rolniczej na cele produkcyjne**. Znacznie szybciej właściciele gruntów rolnych decydują się na sprzedaż na cele budowlane (w tym w szczególności pod zabudowę jednorodziną w sąsiedztwie dużych ośrodków miejskich) z uwagi na wysokie ceny gruntów pod zabudowę, podobnie jak w wielu innych państwach UE. Część użytków rolnych znajduje się w posiadaniu osób nieprowadzących produkcji rolniczej lub też jest odlogowana. Znaczna część użytków wchodzi w skład mikro- lub małych gospodarstw rolnych, prowadzących działalność wyłącznie na samozaopatrzenie.

Rozstrzygnięcie strategiczne:

Podstawą ustroju rolnego powinny być nadal gospodarstwa rodzinne.

²⁵ „Na początku bieżącej dekady, na poziomie UE pojawiło się wiele inicjatyw mających na celu podnoszenie świadomości dotyczącej konieczności efektywniejszego wykorzystywania rzadkich zasobów. W następstwie nadrzędnego, szandarowego komunikatu w sprawie efektywnego gospodarowania zasobami oczekuje się, że opracowane zostaną długoterminowe strategie w zakresie klimatu, energii i różnorodności biologicznej, promujące ogólnogospodarcze przestawienie się na efektywne gospodarowanie zasobami, oraz dodatkowe plany dla sektorów, takich jak transport, rolnictwo, rybołówstwo, surowce i opodatkowanie energii.” – cyt. za: Zdzisław Ginalski, Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Radomiu w „Efektywne gospodarowanie zasobami w gospodarstwie rolnym”, Radom 2018.

²⁶ Diagnozy regionalne opracowane przez 16 zespołów wojewódzkich analizujących szanse i zagrożenia oraz potencjalne kierunki rozwoju obszarów wiejskich w województwach do prac nad aktualizacją SZRWIR 2030 (prace i powołanie zespołów zainicjowało MRiRW w 2016 r.).

Polscy rolnicy to niemal 1/5 wszystkich rolników UE.

W rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie w 2022 r. pracowało przeciętnie w roku **8,4% wszystkich pracujących w Polsce.**

(GUS, 2021–2022)

Silne zróżnicowanie pod względem zasobów produkcyjnych poszczególnych gospodarstw rolnych przekłada się na coraz większą **koncentrację produkcji w gospodarstwach towarowych produkujących na skalę „przemysłową”** (w tym grunty dzierżawione) **i zmniejszenie roli gospodarstw rodzinnych w globalnej produkcji żywności.** Procesy te mają dynamiczny charakter i zachodzą równolegle do powolnych zmian w strukturze właścicielskiej użytków rolnych wynikających z obrotu prywatnego

ziemią i stosowania dzierżaw długoterminowych w obrocie prywatnym. W skali kraju największą produkcją rolniczą, zarówno roślinną, jak i zwierzęcą, wyróżniają się województwa wielkopolskie i mazowieckie.

W wybranych regionach i większych gospodarstwach szczególnie szybko zachodzą procesy koncentracji produkcji zwierzęcej często powiązane z lokalizacją zakładów przetwórczych. Najwyższa obsada bydła związana z produkcją mleczarską występuje w województwach podlaskim, mazowieckim, wielkopolskim i warmińsko-mazurskim²⁷), natomiast najwyższa obsada świń w województwach wielkopolskim, łódzkim, kujawsko-pomorskim i pomorskim²⁸).

Rozstrzygnięcie strategiczne:

Celem przekrojowym działań rozwojowych powinno być zwiększenie opłacalności produkcji rolnej i wzrost dochodów rolników.

Na polskiej wsi tempo zmian demograficznych jest większe niż tempo zmian w rolnictwie.

Najwolniej zachodzą zmiany w poziomie dezagraryzacji i dostępności przestrzennej.

(wyniki III etapu MROW Fundacji)

Spada liczba gospodarstw zajmujących się chowem zwierząt w skali kraju, co przy generalnie powolnych zmianach struktury agrarnej gospodarstw i tendencji do regionalnej specjalizacji prowadzi do sytuacji, w której **rośnie powierzchnia użytków rolnych, w tym trwałych użytków zielonych znajdujących się w gospodarstwach bez zwierząt, natomiast w gospodarstwach zwiększających skalę chowu świń (wielkość stad) mamy do czynienia ze wzrostem obsady oraz z tendencją do upraszczania struktury zasiewów** (np. rosnący udział kukurydzy na ziarno). Są więc regiony charakteryzujące się szczególnie wysokim udziałem gospodarstw bez zwierząt (np. regiony

górskie), jak i regiony o dużej obsadzie, co z punktu widzenia zasad zrównoważonego rozwoju jest zjawiskiem niekorzystnym. Niekorzystne zmiany obserwuje się w produkcji zwierzęcej, która od lat zmaga się m.in. z ASF oraz dużą zmiennością opłacalności produkcji. Maleje przede wszystkim liczba stad utrzymujących do 20 świń oraz liczba gospodarstw utrzymujących krowy²⁹).

W Polsce nadal przeważają małe gospodarstwa rolne, choć ich liczba wyraźnie maleje³⁰. Największy odsetek najmniejszych gospodarstw rolnych (do 1 ha) występuje w województwie śląskim. Bardzo wysoki udział małych gospodarstw (o powierzchni do 5 ha) występuje w województwach podkarpackim, małopolskim, świętokrzyskim i południowo-wschodniej części województwa śląskiego.

Gospodarstwa o pow. 5–10 ha na ogół są położone w bezpośrednim sąsiedztwie ośrodków miejskich.

Natomiast gospodarstwa **większe obszarowo są położone głównie na obszarach oddalonych od ośrodków miejskich, gdzie występują korzystne warunki agrotechniczne lub istnieje rozbudowany łańcuch produkcji (przetwórstwo i handel) oraz dostęp do wielkomiejskich rynków zbytu** (Warszawa).

Zmniejszenie dysparytetu dochodowego między rolnictwem a resztą gospodarki pozostaje dużym wyzwaniem związanym z niską jednostkową wartością dodaną produkcji rolnej, a także z postępującą globalizacją

²⁷) Według pogłowia krów na 100 ha użytków rolnych.

²⁸) Według pogłowia świń na 100 ha użytków rolnych.

²⁹) Liczba gospodarstw utrzymujących krowy zmniejszyła się do ok. 170 tys. w 2021 r.

³⁰) Udział gospodarstw najmniejszych o powierzchni do 5 ha użytków rolnych zmalał z 54,0% w 2010 r. do 52,5% w 2020 r.

procesów gospodarczych, szybką koncentracją i integracją w pozostałych ogniwach łańcucha rynkowego, rosnącymi unijnymi standardami produkcji oraz koncentracją inwestycji w ośrodkach miejskich i sektorach o wyższej stopie zwrotu.

Następuje **systematyczny wzrost ryzyka rynkowego**, w tym duża zmienność cen i presja na dochody, co jest związane m.in. z rosnącą otwartością unijnego rynku rolno-spożywczego i deregulacją w ramach kolejnych reform WPR (m.in. odejście od kwotowania produkcji mleka i cukru) oraz sytuacją geopolityczną związaną z wojną w Ukrainie oraz ewentualnym członkostwem w UE państw kandydujących do tego członkostwa.

Pozytywny wpływ na poziom i stabilność dochodów rolników w warunkach zmieniającej się koniunktury gospodarczej mają płatności bezpośrednie w ramach WPR³¹), stanowiąc przewidywalną część przychodów rolników niezależną od wielkości bieżącej produkcji. Łagodzą one skutki gwałtownych zmian występujących na rynkach rolnych i częściowo rekompensują skutki naturalnego ryzyka pogodowego w działalności rolniczej. Dzięki temu przeciwdziałają zaniechaniu prowadzenia działalności rolniczej z korzyścią dla utrzymania aktywności gospodarczej na obszarach wiejskich. Istotne jest także wsparcie publiczne, w tym w ramach WPR (I i II filar), niezbędne dla zrekompensowania kosztów wytwarzania przez rolnictwo dóbr publicznych, również w zakresie ochrony środowiska i klimatu³²).

Statystycznie w sektorze rolnym obserwuje się **nadwyżkę zasobów pracy**, ale z drugiej strony coraz częściej pojawiają się sytuacje, gdy **brakuje chętnych do prac sezonowych w rolnictwie** z uwagi na duży wysiłek fizyczny, jaki się z nimi wiąże, i wysokość płac.

Rozstrzygnięcie strategiczne:

Rolnicy i osoby odchodzące z rolnictwa będą potrzebowali nowych umiejętności i kompetencji.

Coraz częściej zaczyna występować również tzw. „bezrobocie technologiczne” wynikające ze wzrostu poziomu mechanizacji i automatyzacji. Obserwowane jest ono głównie na poziomie podregionów, gdzie kluczowym pracodawcą jest duży podmiot rynku rolno-spożywczego. Nadwyżka zasobów pracy wynika również z wciaż **niedostatecznej liczby pozarolniczych miejsc pracy**

dostępnych dla osób pracujących w gospodarstwach rolnych. Część osób nie posiada również umiejętności aktywnego poszukiwania zatrudnienia lub zmiany swoich kwalifikacji.

100 lat temu 1 rolnik był w stanie wyżywić 4 osoby, a dziś żywi średnio 129.

Na początku XIX wieku 80% ludności zajmowało się rolnictwem, dziś rolnictwem zajmuje się zaledwie 2% światowej populacji.

(Polskie Stowarzyszenie Ochrony Roślin)

Wdrożenie nowoczesnych technologii jest zróżnicowane między gospodarstwami. Jednostki o dużej wielkości ekonomicznej wprowadzają już wiele rozwiązań w zakresie automatyzacji, cyfryzacji i rolnictwa precyzyjnego, a gospodarstwa małe i średnie ciągle potrzebują rozwiązań dostosowanych do ich skali. W warunkach polskich kluczowe będzie **pokonanie ograniczeń tej ścieżki rozwoju, związanych z niewielką skalą produkcji większości gospodarstw rolnych i firm przetwórczych, utrudniającą przyjmowanie najnowszych technologii i stosowanie nowych modeli organizacyjnych i biznesowych.** Wymaga to m.in. opracowania nowych rozwiązań, które uwzględniałyby specyfikę i walory gospodarstw o niewielkiej skali produkcji. Podobna sytuacja dotyczy

przemysłu rolno-spożywczego, w którym automatyzacja jest już obecna (np. wykorzystanie czujników, systemy zarządzania przetwarzaniem mleka).

³¹) *Thinking CAP Supporting Agricultural Jobs and Incomes in the EU*, UE Regular Economic Report 4, World Bank Report on the European Union.

³²) Jedną z form takiego wsparcia są płatności bezpośrednie, w tym ekoschematy, w ramach I filara WPR, których wysokość jest uzależniona od spełniania przez gospodarstwa przede wszystkim norm i wymogów w zakresie ochrony środowiska (warunkowości) oraz płatności rolno-środowiskowo-klimatyczne w ramach II filara WPR w zamian za dodatkowe, wieloletnie i dobrowolne zobowiązania w zakresie działań na rzecz środowiska i klimatu.

W zależności od ukierunkowania gospodarstwa oraz jego funkcji i skali produkcji producenci potrzebują albo rozwiązań przełomowych albo prostych (tradycyjnych), sprawdzonych, usprawniających procesy produkcyjne (w tym również „innowacji praktycznych” możliwych do wdrożenia bez zaawansowanych zmian technologicznych³³⁾). Dlatego duże znaczenie odegrają **badania naukowe oraz transfer wiedzy i doradztwo, którego skuteczność oraz użyteczność dla producentów** będzie zależała w znacznej mierze od aktualności, treści i wykorzystania nowoczesnych narzędzi przekazu informacji i wspierania gospodarstw. Wyzwaniem dla wzrostu upowszechnienia nowoczesnych technologii w małych gospodarstwach lub włączenia ich w pozarolniczy sektor gospodarki będzie **niedostateczny poziom wiedzy, kompetencji i umiejętności osób związanych z małymi gospodarstwami rolnymi** (również w zakresie kompetencji i umiejętności pożądaných na pozarolniczym rynku pracy).

Szansą **jest też dalsza cyfryzacja rolnictwa i przemysłu**, w tym m.in. optymalne wykorzystanie dużych zbiorów danych (tym bardziej, że wzrasta zapotrzebowanie na większą personalizację produktów żywnościowych). Implementacji wielu rozwiązań w zakresie cyfryzacji i przemysłu 4.0. w sektorze rolno-spożywczym (np. monitorowanie upraw i ich stanu – wymarzenie, susza, rolnictwo precyzyjne i zasobooszczędne) będzie sprzyjać aktywne jego włączenie w korzyści, jakie płyną z rozwijającego się sektora kosmicznego, choć generalnie w **polskim rolnictwie i rybactwie znacznie wolniej niż w przetwórstwie rolno-spożywczym następuje przejście z podstawowej cyfryzacji do Internetu rzeczy**.

Rozstrzygnięcie strategiczne:

Wykorzystanie potencjału rozwojowego w sektorze rolno-spożywczym zależy od umiejętności adoptowania najnowszych technologii, cyfryzacji i innowacji oraz potencjału tworzenia innowacji.

Ważną grupę podmiotów w łańcuchu dostaw stanowi handel hurtowy. Duże rozdrobnienie tej części łańcucha dostaw powoduje, że wiele mniejszych podmiotów nie posiada odpowiedniej siły zakupowej do uzyskania konkurencyjnych warunków ze strony globalnych producentów spożywczych. Rynek hurtowy w Polsce jest mocno zaangażowany w rozwijanie sklepów franczyzowych, m.in. z powodu **spadku liczby sklepów niezależnych, poddanych intensywnej presji ze strony wielkich sieci handlowych**³⁴⁾.

Na poziomie wielu gospodarstw rolnych i rybackich głównym wyzwaniem jest nadal racjonalizacja lub optymalizacja produkcji i wzrost wydajności³⁵⁾, a nie automatyzacja czy robotyzacja. Istnieje więc prawdopodobieństwo, że polski sektor rolno-spożywczy nie będzie dostatecznie uczestniczył w kreowaniu rozwoju, tylko będzie naśladowcą rozwiązań zagranicznych oraz będzie doganiał partnerów z UE i rynku globalnego. Tym bardziej, że dotychczasowe czynniki konkurencyjności międzynarodowej polskiej gospodarki rolno-żywnościowej, takie jak niskie koszty pracy i ziemi oraz proste metody poprawy efektywności, będą się wyczerpywać. W konsekwencji nie została wypracowana silna krajowa marka innowacyjnych maszyn i urządzeń oraz usług w rolnictwie. Polska jest głównie importerem nowoczesnych rozwiązań technologicznych dedykowanych sektorowi rolnictwa.

Wraz z rosnącą ilością i zróżnicowaniem produktów żywnościowych na rynku oraz zmianą sposobu życia w ostatnim dziesięcioleciu zaszły **niekorzystne zmiany nawyków żywieniowych**, które nie pozostają bez znaczenia dla zdrowia publicznego. Z drugiej strony powstają **nowe wzorce popytu** – część konsumentów powraca do zdrowych zasad żywienia, poszukując produktów funkcjonalnych, mało przetworzonych lub o specjalnym przeznaczeniu, a część całkowicie odchodzi od spożycia mięsa.

³³⁾ Daniele Giovannucci with Sara Scherr, Danielle Nierenberg, Charlotte Hebebrand, Julie Shapiro, Jeffrey Milder and Keith Wheeler, *Sustainable Development in the 21st century (SD21), Food and Agriculture: the future of sustainability Summary of Key Points*, United Nations Department of Economic and Social Affairs Division for Sustainable Development, March 2012 United Nations Department of Economic and Social Affairs Division for Sustainable Development.

³⁴⁾ M. Izdebski, R. Momot, *Rynek produkcji spożywczej w Polsce. Czy polska żywność rzeczywiście jest polska?*, Warszawa 2016, Fundacja Republikańska.

³⁵⁾ <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/9028470/5-28062018-AP-EN.pdf/8d97f49b-81c0-4f87-bdde-03fe8c3b8ec2>.

Niezależnie od nierówności dochodowych globalna populacja staje się i będzie coraz bogatsza. Jedną z konsekwencji tego procesu jest wzrost popytu i możliwości płacenia za szerszy asortyment żywności³⁶⁾. Te i inne trendy globalne są ważne dla Polski będącej już dziś dużym eksporterem netto żywności.

Jednocześnie ze względu na zwiększenie udziału wymiany handlowej i dostępność na rynku żywności pochodzącej z innych krajów czy kontynentów oraz z uwagi na częstotliwość występowania nowych epidemii roślin i zwierząt, **coraz istotniejszym komponentem jakości żywności jest jej bezpieczeństwo**. Wysoką jakość polskiej żywności kształtuje także **bogata tradycja produkcji i przetwórstwa rolno-spożywczego**. Przekazywane z pokolenia na pokolenie receptury i sposoby produkcji stanowią dziś bezcenne dziedzictwo kulinarne. Z wartości tych mogą korzystać szczególnie firmy rodzinne, producenci żywności regionalnej czy tradycyjnej. Promowanie rodzimych marek czerpiących z polskiego dziedzictwa kulinarnego pozwoli na budowanie pozytywnego wizerunku poszczególnych regionów i całego kraju.

Rozstrzygnięcie

strategiczne:

Jakość i tradycja oraz dostosowanie żywności do zmian preferencji konsumentów będą czynnikami silnie decydującymi o przewadze rynkowej polskiej żywności.

Równocześnie w dalszym ciągu **gospodarstwa rolne powinny poszukiwać możliwości rozwoju przez wzrost produktywności czynników produkcji, zwłaszcza pracy i ziemi** (np. ograniczenie kosztów, powiększenie gospodarstwa, dywersyfikację działalności rolniczej, wzrost kompetencji kierowników gospodarstw i dostosowanie się do zmieniających warunków rynkowych, a także podejmowanie dodatkowych działań pozarolniczych). Dla poprawy opłacalności produkcji w rolnictwie jest niezbędne powiększanie wielkości ekonomicznej gospodarstw (w tym przez zwiększenie ich arealu, także w drodze dzierżawy, oraz przez różne formy współpracy), dalsza poprawa wydajności i efektywności gospodarowania, a także zwiększenie popytu eksportowego.

30–40% żywności na każdym etapie cyklu żywnościowego **jest marnotrawione**.

(wyniki III etapu MROW Fundacji Europejskiej Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej)

- **W ostatnich latach sektor rolno-spożywczy mierzy się z kolejnymi kryzysami wywołanymi pandemią COVID-19 i agresją wojskową Rosji na Ukrainę**. Oba te czynniki spowodowały znaczny i trwały wpływ na globalne rynki żywności oraz wprowadziły realne zagrożenie dla bezpieczeństwa i stabilności w Europie i na świecie. W związku ze szkodliwymi skutkami pandemii COVID-19, gwałtownym wzrostem cen

nawozów i energii oraz globalnym pogorszeniem się warunków makroekonomicznych od połowy 2020 r. na całym świecie rosły ceny towarów rolnych. Agresja zbrojna Rosji wobec Ukrainy pogorszyła sytuację na rynku – spowodowała dalszy wzrost cen i ograniczyła dostępność żywności na całym świecie³⁷⁾.

- **Wojna w Ukrainie zakłóciła bezpieczeństwo dostaw i kierunki eksportu żywności**. Wpłynęła również na globalną przystępność cenową żywności, również dlatego, że Ukraina jest jednym z kluczowych producentów i eksporterów podstawowych produktów żywnościowych, takich jak pszenica czy kukurydza. W latach 2016–2021 90% eksportowanej pszenicy trafiało do Afryki i Azji. Jednak w wyniku blokowania ukraińskich portów przez Rosję, eksport ten został ograniczony i przeniesiony z drogi morskiej na lądową.

Rozstrzygnięcie strategiczne:

Konieczne jest zwiększanie odporności sektora rolno-spożywczego na kryzysy oraz wzmocnienie bezpieczeństwa żywnościowego.

Dodatkowymi źródłami ryzyka produkcyjnego są zmiany klimatu i związane z nim zwiększenie częstotliwości i nasilenia zdarzeń ekstremalnych, a także częstsze kryzysy sanitarne i fitosanitarne. Aby zwiększyć odporność gospodarstw rolnych i rybackich oraz przedsiębiorstw sektora rolno-spożywczego, należy

³⁶⁾ H. Charles J. Godfray, Tara Garnett, *Food security and sustainable intensification*, Philos Trans R Soc Lond B Biol Sci, 2014 Apr 5.

³⁷⁾ Spadek importu kukurydzy, pszenicy, oleju oraz śruty rzepakowej i słonecznikowej z Ukrainy wpływa na wzrost cen pasz i koszty przemysłu spożywczego.

W ramach chowu i hodowli ryb funkcjonuje m.in. **798 obiektów produkcji ekstensywnej oraz 115 obiektów produkcji intensywnej.**

Działalność wylęgarniczo-podchowalniczą prowadzi 97 obiektów.

rozwijać i upowszechniać narzędzia skutecznego zapobiegania ryzyku i kryzysom oraz zwiększania odporności i radzenia sobie z nimi przez podmioty gospodarcze.

Mimo tendencji do koncentracji produkcji rolnej oraz zwiększania efektywności procesów produkcyjnych **bardzo duże ilości surowców rolnych i żywności są**

marnotrawione, a produkty uboczne powstające w procesie produkcji i przetwarzania żywności w małym stopniu wykorzystywane. **Rozwój biogospodarki** pozwoli zmniejszyć presję na środowisko przyrodnicze m.in.

przez zmniejszenie zapotrzebowania na surowce nieodnawialne, zmniejszenie zanieczyszczenia wód powierzchniowych pierwiastkami biogennymi (eutrofizacja), ograniczenie degradacji gleb oraz zmniejszenie emisji gazów cieplarnianych.

W wielu sytuacjach szanse na zwiększenie dochodów małych i średnich gospodarstw rolnych z podstawowej działalności rolniczej są ograniczone. Z tego powodu **gospodarstwa rolne powinny rozszerzać (uzupełniać) zakres swoich dotychczasowych funkcji produkcyjnych o świadczenie usług na rzecz mieszkańców wsi i miast** (np. usługi dla gospodarstw rolnych, usługi wynajmu pokoi, sprzedaż żywności wytwarzanej w gospodarstwie), a także środowiska przyrodniczego (np. ochrona gleb przed erozją, ochrona powietrza, wody).

Odpowiedzią na prezentowane w diagnozie wyzwania jest kontynuacja modelu rolnictwa wielofunkcyjnego i zrównoważonego³⁸⁾, który gwarantuje bezpieczeństwo żywnościowe (wymaga utrzymania gospodarstw zdolnych do odtwarzania potencjału produkcyjnego), **dostarcza dóbr publicznych**, w tym środowiskowych, **sprzyja rozwojowi przedsiębiorczości związanej z sektorem rolno-spożywczym oraz pobudza rozwój społeczny i terytorialny** (w tym m.in. funkcje kulturowe obszarów wiejskich i tradycje polskiej wsi).

Rozstrzygnięcie strategiczne:

Gospodarstwa rolne, które obecnie wytwarzają żywność głównie na własny użytek, w przyszłości mogą być również prosumentami energii odnawialnej i surowców dla biogospodarki (w tym m.in. w zakresie biomasy).

Podsumowanie wyników diagnozy dotyczącej produkcji rybackiej ze strategicznymi rozstrzygnięciami

Produkcja rybacka jest oparta o surowiec pochodzący z trzech rodzajów działalności, tj. rybołówstwa morskiego, rybactwa śródlądowego i akwakultury, które dostarczają produkty stanowiące surowiec dla zakładów przetwórczych. **Głównym czynnikiem warunkującym lokalizację podmiotów działających w tym sektorze jest dostęp do zasobów naturalnych** (morza, rzek i jezior, sztucznych zbiorników wodnych), a w przypadku przetwórstwa – **dostęp do surowca**.

Rybołówstwo morskie jest wykonywane w województwach zachodniopomorskim, pomorskim i warmińsko-mazurskim. Istotnym czynnikiem warunkującym działalność podmiotów wykonujących komercyjne połowy morskie jest **wspólna własność zasobów podlegających limitowaniu, przy jednoczesnej prywatnej własności środków produkcji**.

Biorąc pod uwagę negatywne skutki zmian klimatu oraz sukcesywnie pogarszający się stan zasobów Morza Bałtyckiego, w celu zapewnienia możliwości kontynuowania działalności połowowej na poziomie ekonomicznej opłacalności i uzyskiwania stabilnych dochodów z tej działalności, **coraz większym wyzwaniem i koniecznością będzie wzmocnienie działań przyczyniających się do zmniejszenia presji połowowej oraz ochrony zasobów i środowiska morskiego**, w tym wdrażanie działań innowacyjnych z zakresu zwiększenia selektywności narzędzi połowowych. Niezbędna będzie także odnowa stada dorsza bałtyckiego i innych intensywnie eksploatowanych

³⁸⁾ *The Future of Food and Farming: Challenges and choices for global sustainability*, UK Government's Foresight Project: Global Food and Farming Futures, The Government Office for Science, London 2011.

Rozstrzygnięcie strategiczne:

Wzmocnienie działań przyczyniających się do zmniejszenia presji połowowej oraz ochrony zasobów i środowiska morskiego.

gatunków ryb. Dlatego działania dotychczas podejmowane w ramach wspólnej polityki rybołówstwa polegające na utrzymaniu trwałej równowagi między zdolnością połowową a zasobami, przy zapewnieniu osłon społeczno-ekonomicznych dla zatrudnionych w sektorze rybołówstwa (szczególnie w odniesieniu do segmentu łodziowego rybołówstwa przybrzeżnego), powinny być kontynuowane.

Produkcja gatunków ryb słodkowodnych jest prowadzona w naturalnych śródlądowych wodach powierzchniowych i zbiornikach zaporowych (m.in. rybactwo jeziorowe, rzeczne) oraz w ramach chowu i hodowli (akwakultura) prowadzonych w stawach i innych urządzeniach technicznych (np. pstrągarstwo, karpiarstwo, wylęgarnictwo).

Rybnactwo śródlądowe jest wykonywane w ramach wydzielonych obszarów tzw. obwodów rybackich przez osoby i podmioty do tego uprawnione (osoby fizyczne, podmioty nieposiadające osobowości prawnej oraz osoby prawne, tj. spółki, stowarzyszenia, uczelnie i JST). Podmioty uprawnione do rybnactwa prowadzą swoją działalność w oparciu o **dziesięcioletni plan gospodarki rybackiej** (operat rybacki), w ramach którego są planowane i wykonywane zarybienia, co umożliwia zachowanie ekonomicznej opłacalności przy jednoczesnym zachowaniu trwałości wielu cennych gatunków (tj. sielawa, sieja, węgorz, certa, łosoś, troć wędrowną).

Działalność rybacka odgrywa istotną rolę w systemie racjonalnego zarządzania zasobami środowiska wodnego, w szczególności w kontekście ochrony różnorodności biologicznej, zachowania unikatowych walorów przyrodniczych obszarów rybackich oraz zaspokajania potrzeb społeczeństwa związanych z wypoczynkiem. Dlatego kluczowym wyzwaniem jest **dalszy rozwój tego sektora z wykorzystaniem jego historyczno-kulturowego wymiaru, np. przez rozwój gastronomii, turystyki i rekreacji związanych z rybnactwem**.

Rozstrzygnięcie strategiczne:

Rozwój rybnactwa w oparciu o model wielofunkcyjnych gospodarstw rybackich czerpiących z tradycji i kultury.

Na terenie całego kraju jest wydzielonych ok. **1826 obwodów rybackich** obejmujących w przybliżeniu **480 tys. ha wód znajdujących się w użytkowaniu ok. 412 podmiotów**.

Dominującymi gatunkami ryb w krajowej akwakulturze przeznaczonymi do konsumpcji są karp i pstrąg tęczy. Duże znaczenie gospodarcze mają ryby produkowane w polikulturach z karpem, m.in. tołpyga biała i pstra, gatunki karasia, amur biały, lin, sum europejski oraz szczupak i sandacz. Wśród ryb łososiowatych odnotowuje się znaczące ilości palii (pstrąga

alpejskiego). W ostatnich latach rozwija się chów ryb w systemach recykulacyjnych, m.in. suma afrykańskiego, ryb jesiotrowatych oraz łososa atlantyckiego. Polska jest również europejskim potentatem w produkcji kawioru (ikra ryb jesiotrowatych). Jak dotychczas produkcja skorupiaków (raków) nie przekracza kilkuset kilogramów rocznie.

Na polskim wybrzeżu rozlokowane są **62 porty i przystanie rybackie**, w których jest zarejestrowanych łącznie **843 jednostek rybackich**

(dane na 31 grudnia 2018 r.)

Produkcja ryb w gospodarstwach chowu i hodowli odbywa się m.in. w stawach, basenach i torach wodnych, przegrodach i sadzach, kłatkach oraz systemach recykulacji budowanych najczęściej na gruntach o niskiej przydatności do produkcji rolnej, które są w posiadaniu właścicieli prywatnych bądź pozostają w zasobach Skarbu Państwa i są dzierżawione.

Stawy rybne, w których jest prowadzony chów i hodowla ryb słodkowodnych, zasilane są wodą powierzchniową stanowiącą własność państwa, w związku z czym warunkiem prowadzenia tego typu działalności jest uzyskanie pozwolenia wodno-prawnego.

Oprócz chowu ryb konsumpcyjnych ważnym elementem akwakultury jest **produkcja cennych gatunków ryb do zarybień wód otwartych**, gdyż zarybienia pozwalają utrzymać właściwy stan ichtiofauny wód śródlądowych oraz utrzymanie cennych dla polskiego rybactwa gatunków ryb dwuśrodowiskowych, takich jak np. troć i łosoś. Zarybienia pozwalają również zapewnić atrakcyjność amatorskiego wędkowania, które generuje duże przychody nie tylko podmiotom rybackim.

Rozstrzygnięcie strategiczne:

Warunkiem zrównoważonej produkcji rybackiej jest ochrona zasobów wody i cennych gatunków ryb.

Wobec ograniczonej możliwości zwiększenia produkcji rybołówstwa morskiego coraz większe znaczenie zyskuje sektor akwakultury jako alternatywne źródło surowca mogące stanowić realną przeciwwagę dla rosnącej zależności od importu. **Utrzymanie ekonomicznej opłacalności gospodarstw prowadzących chów i hodowlę wymusza konieczność stosowania nowoczesnych technologii hodowlanych**. Równocześnie uzyskiwanie rentowności chowu ryb i innych organizmów wodnych wymaga stosowania adekwatnych do istniejących warunków metod intensyfikacji produkcji. Jednocześnie, w celu poprawy konkurencyjności, coraz większe znaczenie ma rozszerzenie asortymentu o poszukiwane na rynku rodzaje produktów (w tym m.in. materiał zarybieniowy) oraz wprowadzenie nowych gatunków skorupiaków.

Rozstrzygnięcie strategiczne:

Utrzymanie ekonomicznej opłacalności gospodarstw prowadzących chów i hodowlę przez rozszerzenie asortymentu o poszukiwane na rynku rodzaje produktów.

Rozmieszczenie zakładów przetwórstwa rybnego jest związane z możliwością zaopatrzenia w surowiec, dlatego większość zakładów przetwórczych znajduje się w rejonie nadmorskim w niewielkiej odległości od miejsc wylądunku ryb ze statków rybackich. Niektóre zakłady przetwórstwa są zlokalizowane również poza rejonami nadmorskimi. Biorąc pod uwagę rezultaty ekonomiczne, przetwórstwo ryb ma duże znaczenie dla polskiego sektora rybnego. Od kilku lat należy ono do najszybciej rozwijających się branż polskiego sektora żywnościowego.

Rozpoczęty w okresie przedakcesyjnym proces restrukturyzacji i modernizacji zaplecza produkcyjnego z wykorzystaniem środków pomocowych funduszy europejskich i ich kontynuowanie w ramach kolejnych okresów programowania pozwoliło na **szybkie zdobycie i sukcesywne poszerzenie zagranicznych rynków zbytu oraz skuteczne konkurowanie z innymi producentami, głównie w aspekcie kosztowym i jakościowym, w całym łańcuchu dystrybucji „od łowiska do półmiska”**. Spowodowało to wzrost udziału eksportu w przychodach osiągniętych przez branżę do ok. 64%.

Rozstrzygnięcie strategiczne:

Wzrost udziału w rynku przez działania na rzecz jakości produktów i rozwój żywności funkcjonalnej.

Ograniczenia w połowach bałtyckich i dalekomorskich oraz mała różnorodność biologiczna własnych zasobów pozwalają jednak zaledwie w 25–30% zaspokoić popyt przetwórstwa na surowiec, co uzależnia go od importu oraz światowej sytuacji podaży-popytu na rynkach poszczególnych gatunków ryb.

Zmieniające się preferencje żywieniowe oraz wzrost popytu na żywność wysokiej jakości, wytwarzaną w sposób zrównoważony (nieobciążający środowiska i klimatu), **otwierają nowe możliwości dla wzrostu produkcji w sektorze rybactwa**. Rosnący popyt na produkty funkcjonalne (lecznicze) oraz nowo tworzące się grupy konsumentów o specjalnych potrzebach (dzieci, osoby z dysfunkcjami układu naczyniowo-krwionośnego czy chorujący na cukrzycę) stanowi bodziec dla rozwoju nowego modelu działalności gospodarczej, wykorzystującego instrumenty B+R, wprowadzającego nowe technologie oraz korzystającego z kulturowych specyfik lokalnych.

Główne założenia wynikające z SOR**MODEL ODPOWIEDZIALNEGO ROZWOJU OZNACZA DLA POLSKIEGO SEKTORA ŻYWNOŚCIOWEGO
LEPSZE PERSPEKTYWY ROZWOJU****Założenia wynikające z SOR dotyczące celu I SZRWRiR 2030:**

Rozwój odpowiedzialny to rozwój zrównoważony i wielofunkcyjny oparty na wiedzy i innowacjach, **dążący do poprawy konkurencyjności sektora rolno-spożywczego** przy zachowaniu dbałości o środowisko oraz jakość życia na obszarach wiejskich.

Podstawą sektora rolno-spożywczego są silne podmioty gospodarcze – odpowiedzialność polega na tworzeniu warunków, które pozwolą na współpracę, wzajemne uzupełnianie się i wykorzystanie potencjału zarówno małych, średnich, jak i dużych gospodarstw rolnych i przedsiębiorstw rolno-spożywczych oraz umożliwienie rozwoju każdego z nich.

Najlepsza inwestycja to inwestycja w człowieka – należy umożliwić rolnikom ich rozwój i samorealizację w warunkach nie gorszych od występujących w pozostałych sektorach oraz zadbać o zastępowalność pokoleń i wzrost umiejętności osób pracujących w sektorze rolno-spożywczym.

Sektor żywności wysokiej jakości jest jednym z sektorów strategicznych kraju, na których zostanie skoncentrowane wsparcie w ramach poszczególnych polityk publicznych (m.in. przemysłowej, innowacyjnej, eksportowej, związanej z napływem inwestycji zagranicznych).

Pomnażanie polskiego kapitału kluczem do sukcesu sektora rolno-spożywczego – odpowiedzialny rozwój to m.in. odpowiednia równowaga między środkami krajowymi i zagranicznymi wspierającymi rozwój sektora rolno-spożywczego.

Oczekiwanym **efektem realizacji SZRWRiR 2030 będzie m.in. wzrost zamożności Polaków, w tym również rolników.**

Wskaźniki pomiaru celu szczegółowego I Wzmocnienie bezpieczeństwa żywnościowego i odporności na kryzysy SZRWRiR 2030 i ich powiązanie z SOR

Wskaźnik	Jednostka miary	Wartość bazowa (rok bazowy)	Wartość w 2020 r.	Wartość w 2030 r.	Źródło danych
Wskaźniki kluczowe przedstawiające stopień realizacji <i>Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju</i>					
Udział gospodarstw rolnych o powierzchni od 1–5 ha użytków rolnych (UR) w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych	%	51 (2014)	46	40	Eurostat
Udział przychodów netto ze sprzedaży produktów innowacyjnych (nowych lub istotnie ulepszonych) na eksport w przychodach netto ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów w przedsiębiorstwach przemysłowych	%	4,4 (2014)	4,8	8,0	GUS
Odsetek osób korzystających z Internetu w kontaktach z administracją publiczną przy przekazywaniu wypełnionych formularzy	%	16 (2015)	34	40	Eurostat
Wskaźniki kluczowe przedstawiające stopień realizacji celu szczegółowego I SZRWRiR 2030 <i>Zwiększenie opłacalności produkcji rolnej i rybackiej</i>					
Wskaźnik	Jednostka miary	Wartość bazowa (rok bazowy)	Wartość w 2020 r.	Wartość w 2030 r.	Źródło danych
Powierzchnia UR utrzymanych w dobrej kulturze rolnej ³⁹⁾	[mln ha]	14,49 (2017)	Nie mniej niż 14 mln ha	Nie mniej niż 14 mln ha	Eurostat
Wartość eksportu artykułów rolno-spożywczych w przeliczeniu na 1 mieszkańca Polski ⁴⁰⁾	[euro/mieszkańca]	710,96 (2017)	725	800	GUS
Średnia powierzchnia UR w gospodarstwie rolnym	[ha]	9,85 (2010)	12	17	GUS /Eurostat
Udział gospodarstw indywidualnych o powierzchni powyżej 1 ha prowadzonych przez osobę do 40. roku życia w ogólnej liczbie gospodarstw indywidualnych o powierzchni powyżej 1 ha ⁴¹⁾	%	20,4 (2016)	21%	25%	GUS
Pogłowie bydła	sztuk	6448,3 tys. sztuk (2022 r.)	2022 r. = 100%	Nie mniej niż w 2022 r.	ARiMR
Liczba zarejestrowanych siedzib stad świń	sztuk	56 385 stad (31.12.2022 r.)	2022 r. = 100%	120% wartości z 31.12.2022 r.	ARiMR

³⁹⁾ Wskaźnik W₃₂ z SZRWRiR na lata 2012–2020.

⁴⁰⁾ Wskaźnik W₄₃ z SZRWRiR na lata 2012–2020.

⁴¹⁾ Wskaźnik I.21. Zmiana liczby nowych rolników – wskaźnik oddziaływania I.21 Przyciąganie młodych rolników COM(2018) 392 final Załącznik I; źródło danych: *Charakterystyka gospodarstw rolnych 2016*, GUS, Warszawa 2017 (tabela 4 s. 204).

Działania w ramach celu szczegółowego I**Kierunek interwencji: I.1. Zwiększanie opłacalności produkcji rolnej, rybackiej i przetwórstwa rolno-spożywczego**

Trwały, długoterminowy rozwój krajowego sektora rolno-spożywczego powinien być oparty na sprawiedliwym podziale tworzonej wartości dodanej i zasadzie uczciwej konkurencji. W relacjach między podmiotami funkcjonującymi w tym samym ogniwie łańcucha dostaw lub będących w relacjach dostawca-odbiorca zachowanie zasad uczciwej konkurencji jest warunkiem optymalnej alokacji zasobów i budowania konkurencyjności międzynarodowej całego krajowego sektora rolno-żywnościowego. Efektem wdrożenia takiego modelu powinna być opłacalność produkcji rolnej, rybackiej i przetwórstwa rolno-spożywczego. Aby stało się to możliwe, konieczne jest stałe monitorowanie sytuacji na poszczególnych rynkach rolnych oraz bieżące reagowanie na pojawiające się zagrożenia i kryzysy. Równocześnie należy podejmować działania, które wzmocnią odporność podmiotów łańcucha żywnościowego na sytuacje kryzysowe, dzięki czemu będą one w stanie skuteczniej przeciwstawiać się presji otoczenia zewnętrznego i zachowywać zdolność do produkcji i inwestowania.

Zakłada się, że ważną rolę w stabilizowaniu dochodów w rolnictwie i rybactwie będą wciąż odgrywać działania WPR i WPRyb, chociaż obserwuje się jednocześnie malejącą rolę w rolnictwie tradycyjnych instrumentów stabilizacji cen rynkowych i wzrost znaczenia w tym zakresie wsparcia bezpośredniego (płatności bezpośrednie), doraźnego wsparcia łagodzącego skutki zniszczeń, kryzysów rynkowych oraz dobrowolnych dla rolników i rybaków instrumentów aktywnego zarządzania ryzykiem w gospodarstwach (np. instrumenty EFRROW, EFMR). Płatności bezpośrednie w ramach WPR pozwalają ograniczać skutki ryzyka dochodowego związanego zarówno z wahaniami cen (wskutek zmienności sytuacji rynkowej), jak i poziomem plonowania (wskutek zmienności warunków pogodowych).

Podmioty sektora rolno-spożywczego powinny uczestniczyć też w kolejnej rewolucji przemysłowej, którą wyznaczają innowacje (produktowe i w procesach biznesowych), cyfryzacja, technologie satelitarne, Internet rzeczy⁴²⁾ i przemysł 4.0, co jest warunkiem utrzymania i wzmocnienia konkurencyjności międzynarodowej tego sektora. Rozwój innowacyjnych technologii przetwarzania danych musi uwzględniać odporność na cyberzagrożenia oraz zwiększoną ochronę informacji, w szczególności w kontekście przetwarzania ogromnych zbiorów danych (*big data*), i zbierania danych z dużej liczby rozproszonych geograficznie urządzeń (Internet rzeczy), przy jednocześnie rosnących potrzebach wysokiej mobilności systemów zbierania, analizy i wizualizacji danych.

Wzrost liczby aktywnych małych i średnich przedsiębiorstw oraz gospodarstw rolnych i rybackich wdrażających innowacje i charakteryzujących się wyższą niż dotychczas efektywnością i dochodowością pozwoli uniknąć pułapki średniego dochodu i pułapki przeciętnego produktu.

Działania

- 1.1.1. stabilizacja dochodów rolniczych z wykorzystaniem środków krajowych i UE
- 1.1.2. odbudowa łańcuchów dostaw zerwanych w wyniku pandemii COVID-19
- 1.1.3. rozwój systemów zbierania informacji rynkowej o produkcji rolnej i obrocie rynkowym (poziom produkcji, ceny, zapasy)
- 1.1.4. zwiększenie indywidualnych i hurtowych zdolności magazynowania produktów rolnych
- 1.1.5. rozwój spółdzielczości rolniczej

⁴²⁾ „Internet rzeczy” (ang. *Internet of Things*, w skrócie IoT) w uproszczeniu oznacza ekosystem, w którym wyposażone w sensory przedmioty komunikują się z komputerami. Zastosowanie IoT może mieć ogromne znaczenie dla ochrony środowiska (np. monitorowania stanu gleby), przemysłu i rolnictwa (obejmując takie zagadnienia jak stopień nawożenia i zanieczyszczenia, nawadnianie pól i szklarni) czy w rozwiązaniach dotyczących gospodarki wodnej w inteligentnych miastach (np. monitorowanie żywności i nawadniania obszarów zielonych). Patrz raport pt. *Internet rzeczy w Polsce* [<https://iab.org.pl/wp-content/uploads/2015/09/Raport-Internet-Rzeczy-w-Polsce.pdf>].

- 1.1.6. dalsza modernizacja gospodarstw rolnych i rybackich (uwzględniająca efektywność wspieranych rozwiązań), w tym m.in. inwestycje ułatwiające produkcję w warunkach zwiększającego się ryzyka wynikającego z niekorzystnych zjawisk pogodowych powodujących straty w produkcji
- 1.1.7. wsparcie tworzenia i rozwoju lokalnych rynków rolno-spożywczych na obszarach wiejskich zagrożonych trwałą marginalizacją, w małych miastach i miejskich obszarach funkcjonalnych
- 1.1.8. rozwój systemów dystrybucji i wspólnej organizacji sprzedaży w dużych miastach
- 1.1.9. rozwój kooperacji między producentami, wzmocnienie powiązań gospodarstw rolnych i rybackich z zakładami przetwórczymi, rozwój integracji poziomej, integracja przedsiębiorców wokół lokalnych i regionalnych czempionów gospodarczych
- 1.1.10. kontynuacja zmian strukturalnych w rolnictwie, w tym poprawa struktury obszarowej m.in. przez scalenia gruntów, zadania w ramach kształtowania ustroju rolnego oraz racjonalne wykorzystanie potencjału produkcyjnego Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa
- 1.1.11. rozwój przetwórstwa i krótkich łańcuchów dostaw
- 1.1.12. restrukturyzacja zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne
- 1.1.13. tworzenie warunków dla rozwoju, upowszechniania i wdrażania innowacyjnych rozwiązań, produktów i procesów w rolnictwie, rybactwie i sektorze rolno-spożywczym, w tym odpowiadających także na potrzeby wynikające z procesów demograficznych
- 1.1.14. zapewnienie równych warunków konkurencji na jednolitym rynku
- 1.1.15. poprawa relacji między podmiotami w łańcuchu dostaw żywności, w tym przeciwdziałanie nieuczciwemu wykorzystywaniu przewagi kontraktowej w obrocie produktami rolnymi i spożywczymi
- 1.1.16. rozwój infrastruktury technicznej handlu hurtowego, w szczególności na terenach nabrzeżnych (terminale portowe, kolejowe) i terenach rolno-spożywczych rynków hurtowych, oraz zwiększenie potencjału przechowalnictwa artykułów rolno-spożywczych i środków do produkcji rolnej
- 1.1.17. stabilizowanie i monitorowanie rynków rolnych
- 1.1.18. wdrożenie rozwiązań sztucznej inteligencji w rolnictwie, rybactwie i administracji rolnej
- 1.1.19. stworzenie platformy wymiany doświadczeń i współpracy między sektorem wytwórczym a sektorami badawczym i naukowym
- 1.1.20. realizacja programów i projektów badawczych (krajowych i międzynarodowych) ukierunkowanych na powstawanie innowacji w rolnictwie, rybactwie i przetwórstwie rolno-spożywczym
- 1.1.21. wdrożenie systemu zarządzania badaniami i innowacjami w zapleczu naukowo-badawczym sektora rolno-spożywczego oraz działania na rzecz integracji działalności sektora nauki, edukacji i rozwoju
- 1.1.22. tworzenie warunków do rozwoju, upowszechniania i wdrażania innowacyjnych rozwiązań, produktów i procesów w rolnictwie, rybactwie i sektorze rolno-spożywczym, w tym odpowiadających także na potrzeby wynikające z procesów demograficznych
- 1.1.23. cyfryzacja wdrażania instrumentów polityki rolnej i rybackiej
- 1.1.24. tworzenie, wdrożenie i rozwijanie innowacyjnych aplikacji oraz otwartych platform ICT wspierających producentów rolnych
- 1.1.25. wsparcie grup operacyjnych europejskiego partnerstwa innowacyjnego na rzecz wydajnego i zrównoważonego rolnictwa (GO EPI)
- 1.1.26. wspieranie powstawania innowacyjnych produktów żywnościowych dostosowanych do indywidualnych potrzeb żywieniowych konsumentów (w tym m.in. produkty dla seniorów i dzieci)
- 1.1.27. zwiększenie wykorzystania technologii cyfrowych w ramach kontroli i egzekwowania przepisów WPRyb (użycie dronów w kontroli rybołówstwa morskiego i rybactwa śródlądowego, wykorzystanie technik satelitarnych do obmiarów stawów hodowlanych)
- 1.1.28. rozwój klastrów, parków lub platform technologicznych w rolnictwie
- 1.1.29. opracowanie i udoskonalanie przez zaplecze naukowo-badawcze nowych rozwiązań technologicznych i organizacyjnych

- 1.1.30. podnoszenie kompetencji i umiejętności rolników i rybaków i upowszechnianie wiedzy o rolnictwie i rybactwie
- 1.1.31. upowszechnienie stosowania rachunkowości w rolnictwie
- 1.1.32. promocja i implementacja nowoczesnych technologii w zakresie zwiększenia efektywności produkcji i upowszechnienia standardów uczciwej konkurencji

Nowe modele organizacji rynków będą uzupełniane przez działania zwiększające wydajność lub produktywność pracy, ziemi i kapitału w systemach produkcji rolnej oraz możliwości produkcyjnych gospodarstw rybackich. Można do nich zaliczyć m.in. usługi szkoleniowe i doradztwo w zakresie technologicznym, jak i w zakresie różnych form współpracy dla osób prowadzących działalność rolniczą lub rybacką. Dotychczasowe działania na rzecz poprawy struktury obszarowej gospodarstw (przez scalanie gruntów, wymianę gruntów, dzierżawę, instrumenty wspierające rolników przejmujących gospodarstwa) będą uzupełniane przez promowanie modeli współpracy gospodarstw dysponujących różnymi zasobami pracy, ziemi, kapitału i wiedzy, tak aby osiągały one w drodze kooperacji korzyści w skali niezbędnej do funkcjonowania na konkurencyjnym rynku mimo powolnych zmian własnościowych gruntów rolnych. Wsparcie dla wyposażenia gospodarstw w nowoczesne maszyny, urządzenia, budynki lub budowle (szczególnie w zakresie automatyzacji, cyfryzacji, biogospodarki, potrzeb wynikających ze zmian klimatu i ochrony środowiska) będzie ukierunkowane (w formie preferencji) na tego typu współpracę.

Kierunek interwencji: I.2. Budowa odporności produkcji rolnej i rybackiej, w tym odporności na zmiany klimatu

Z punktu widzenia gospodarstwa rolnego czy rybackiego różnym ryzykom odpowiadają różne sposoby ograniczania i przeciwdziałania im. Utrzymanie produkcji produktów rolno-spożywczych opartych na krajowych surowcach i produktach zapewniającej bezpieczeństwo żywnościowe kraju wymaga dostosowania środków produkcji i technologii oraz organizacji produkcyjnych w rolnictwie i rybactwie do zmian klimatu, w tym w szczególności do występowania okresowych niedoborów wody.

W warunkach Polski pilnie są potrzebne kompleksowe działania w zakresie gospodarki wodą⁴³. Od dostępności i jakości wody w sposób bezpośredni jest uzależniona jakość rybackiej bazy produkcyjnej w rolnictwie i rybactwie, na którą składają się użytki rolne utrzymane w dobrej kulturze rolnej, żywe zasoby wód eksploatowane w zrównoważony sposób, zbilansowana flota rybacka, żywotne ekonomicznie gospodarstwa rolne i rybackie, baza genetyczna produkcji roślinnej i zwierzęcej, a także sprawny system przetwórstwa i handlu. Należy także podjąć działania mające na celu ochronę ekosystemów sąsiadujących z terenami użytkowanymi rolniczo, w szczególności rzek i jezior, jak również mokradeł.

Drugim wymiarem odporności produkcji rolnej i rybackiej jest odporność na długookresowe zmiany na rynkach rolnych krajowych i międzynarodowych, np. wywołane zmianami wzorów konsumpcji i produkcji, oraz zmiany strukturalne zachodzące w sektorze rolno-spożywczym (w tym również starzenie się społeczności rolniczej i rybackiej, i brak zastępowalności pokoleń).

Kolejny wymiar odporności produkcji rolnej i rybackiej dotyczy zdolności adaptacyjnych i skuteczności działań kryzysowych w sytuacjach nadzwyczajnych, takich jak np. wojna w Ukrainie czy pandemia COVID-19. Zmiany wywołane przez tego rodzaju zdarzenia wymuszają podjęcie natychmiastowych działań doraźnych oraz prowadzenia ciągłych analiz wariantowych i monitorowania sytuacji.

Działania

- 1.2.1. optymalizacja wsparcia dla rolników w zakresie przeciwdziałania skutkom suszy
- 1.2.2. wsparcie rolników i rybaków w sytuacjach kryzysowych wynikających z wydarzeń w skali makro-, takich jak m.in. wojna w Ukrainie

⁴³ Coraz częściej występują zjawiska suszy lub okresowe niedobory wody.

- 1.2.3. wprowadzenie kompleksowych rozwiązań z zakresu zarządzania ryzykiem w gospodarstwach rolnych i sektorze rolno-spożywczym
- 1.2.4. upowszechnienie praktyk rolniczych na rzecz środowiska, klimatu i dobrostanu zwierząt z wykorzystaniem instrumentów WPR
- 1.2.5. stabilizacja i monitorowanie rynków rolnych
- 1.2.6. zwiększanie retencji wodnej, w tym m.in. przez melioracje nawadniające i ograniczające odpływ wody
- 1.2.7. zapobieganie powodziom i podtopieniom gruntów wykorzystywanych do produkcji rolnej
- 1.2.8. przeciwdziałanie spadkom opłacalności produkcji spowodowanym redukcją emisji gazów cieplarnianych z rolnictwa, rybactwa i łańcucha rolno-żywnościowego
- 1.2.9. inwestycje w nawadnianie użytków rolnych
- 1.2.10. opracowanie i wdrożenie doraźnych systemów pomocy dla gospodarstw dotkniętych niekorzystnymi zjawiskami pogodowymi lub okolicznościami nadzwyczajnymi uniemożliwiającymi lub utrudniającymi działalność rolniczą i rybacką
- 1.2.11. wyposażenie obszarów wiejskich i rybackich w systemy ostrzegania przed zagrożeniami
- 1.2.12. wsparcie postępu biologicznego w produkcji zwierzęcej (związane m.in. z prowadzeniem ksiąg hodowlanych i oceny wartości użytkowej lub genetycznej zwierząt)
- 1.2.13. ochrona zasobów genetycznych roślin użytkowych
- 1.2.14. zwiększenie bezpieczeństwa białkowego
- 1.2.15. wsparcie hodowli roślin oraz odpowiedni dobór odmian i gatunków roślin
- 1.2.16. zwalczanie chorób zakaźnych zwierząt i zapobieganie tym chorobom
- 1.2.17. zwalczanie szkodliwych dla roślin agrofagów kwarantannowych, innych agrofagów objętych regulacjami prawnymi i zapobieganie ich rozprzestrzenieniu się, a także wdrażanie mechanizmów łagodzących skutki rynkowe zjawisk z tym związanych
- 1.2.18. transfer wiedzy z sektora nauki w zakresie innowacyjnych rozwiązań na rzecz ograniczenia negatywnego wpływu sektora rybackiego na środowisko, poprawy stanu środowiska i żywych zasobów wód
- 1.2.19. rozwój doradztwa rolniczego w zakresie kwestii ochrony środowiska i klimatu, w tym adaptacja do zmian
- 1.2.20. stworzenie nowoczesnych instrumentów (aplikacje, portale i platformy internetowe) stanowiących bazę wiedzy o ryzykach i skracających procesy ostrzegania przed zagrożeniami
- 1.2.21. realizacja działań służących zrównoważonemu gospodarowaniu gatunkami zwierząt powodujących szkody w rolnictwie i rybactwie
- 1.2.22. wzmocnienie i wypracowanie nowych mechanizmów współpracy między podmiotami realizującymi zadania z zakresu poprawy retencji wodnej na obszarach wiejskich

Nośnikiem (wektorem) innowacji technologicznych w rolnictwie służących budowie odporności na zmiany klimatu są w ostatnich latach rozwiązania w zakresie wdrażania poszczególnych instrumentów wsparcia w ramach WPR, w szczególności w zakresie płatności obszarowych. Od 2018 r. rolnicy są obowiązani do składania wniosków o przyznanie płatności obszarowych przez Internet, powszechnie są wykorzystywane zdjęcia satelitarne i systemy informacji geograficznej, w tym pochodzące z unijnego systemu satelit i czujników pod nazwą Sentinel. Planuje się, aby zobrazowania satelitarne były w najbliższych latach powszechnie wykorzystywane do monitorowania działek rolnych, upraw i zabiegów agrotechnicznych, a także kondycji upraw rolniczych.

Technologie ICT mają również potencjał do przekształcania rolnictwa w wielu aspektach, m.in.: wykorzystanie danych z inteligentnych czujników, np. o warunkach pogodowych, jakości gleby, postępie w uprawie czy zdrowiu bydła, w celu m.in. śledzenia ogólnego stanu gospodarstwa rolnego, wydajności osób zatrudnionych czy też sprzętu (maszyn rolniczych) i zastosowanych rozwiązań, lepszej kontroli procesów wewnętrznych przez możliwość przewidywania wyników produkcji, zarządzania kosztami i redukcji odpadów – dzięki zwiększonej kontroli nad produkcją i zwiększonej efektywności biznesowej – dzięki automatyzacji procesów, kontroli nad procesem produkcyjnym i utrzymaniem wyższych standardów jakości upraw i zdolności wzrostu – dzięki automatyzacji.

Opracowane w wyniku badań naukowych nowe technologie będą służyć także odporności sektora na zwiększone ryzyka produkcyjne i rynkowe oraz ułatwią godzenie potrzeby wzrostu produktywności z potrzebą zaspokajania oczekiwań społecznych w zakresie ochrony zasobów środowiskowych, klimatu i dobrostanu zwierząt oraz dostarczania innych usług o charakterze dóbr publicznych.

Kierunek interwencji: I.3. Zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego kraju i jakości żywności

Zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego kraju jest podstawowym zadaniem sektora rolno-spożywczego.

Utrzymanie wysokiego poziomu jakości i bezpieczeństwa produktów rolno-spożywczych będzie wymagać również utrzymania na najwyższym poziomie infrastruktury zaplecza naukowo-badawczego i systemu kontroli rolniczej i rybackiej bazy produkcyjnej. Do kwestii jakości i bezpieczeństwa żywności odnosi się zasada wzajemnej zgodności (*ang. cross-compliance*). Od 2023 r. wysokość płatności bezpośrednich, jak również wybranych płatności w ramach II filaru WPR, jest uzależniona od warunkowości, czyli przestrzegania przez rolników wymogów podstawowych w zakresie zarządzania oraz norm dobrej kultury rolnej zgodnej z ochroną środowiska. W coraz większym stopniu o jakości i wycenie rynkowej polskiej produkcji rolnej będzie decydować nie tylko wiarygodność systemów kontroli i przestrzeganie minimalnych norm prawnych, ale rosnący udział produkcji ekologicznej lub innych systemów produkcji zapewniających ochronę zasobów środowiskowych (niski ślad środowiskowy) oraz poprawę dobrostanu zwierząt.

Działania:

- 1.3.1. zapewnienie przestrzeni produkcyjnej dla produkcji rolniczej i ochrona gruntów rolnych o najwyższej klasie przydatności przed jej pozarolniczym wykorzystaniem
- 1.3.2. zachowanie i poprawa jakości gleby
- 1.3.3. zapewnienie przestrzeni produkcyjnej dla produkcji zwierzęcej
- 1.3.4. działania na rzecz podnoszenia jakości żywności
- 1.3.5. ochrona gospodarstw rodzinnych
- 1.3.6. wspieranie tworzenia krótkich łańcuchów wartości i łańcuchów rynkowych
- 1.3.7. wyznaczenie krajowych specjalizacji w rolnictwie dostosowanych do potencjału produkcyjnego
- 1.3.8. odbudowa i zwiększenie odporności produkcji zwierzęcej i roślinnej należących do krajowych specjalizacji w rolnictwie
- 1.3.9. efektywny system nadzoru nad bezpieczeństwem żywności i jakością handlową żywności, krajowym obrotem produktami rolno-spożywczymi oraz obrotem produktami rolno-spożywczymi importowanymi do Polski
- 1.3.10. dostosowanie warunków i technik produkcji do wymogów ochrony środowiska i klimatu oraz wdrażanie zrównoważonego stosowania środków ochrony roślin
- 1.3.11. zachęcenie młodych do pozostania na wsi i prowadzenia gospodarstwa w obliczu kryzysu żywnościowego wywołanego zawirowaniami geopolitycznymi
- 1.3.12. zwiększenie udziału w rynku produktów wytwarzanych w systemach jakości żywności, w tym rolnictwa ekologicznego
- 1.3.13. oddziaływanie na decyzje UE dotyczące relacji handlowych z krajami pozaunijnymi, aby uwzględniały ochronę wrażliwych sektorów rynku rolnego i stosowanie przez kraje trzecie standardów UE w zakresie jakości, bezpieczeństwa żywności i wymogów dotyczących produkcji rolnej
- 1.3.14. wsparcie dywersyfikacji struktury rasowej i ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich
- 1.3.15. zwiększenie dostępności do usługowego uboju zwierząt
- 1.3.16. wspieranie powstawania innowacyjnych produktów żywnościowych dostosowanych do indywidualnych potrzeb żywieniowych konsumentów (w tym m.in. produktów dla seniorów i dzieci)

- 1.3.17. upowszechnianie w społeczeństwie wiedzy w zakresie zasad żywienia oraz jakości artykułów rolno-spożywczych i promowanie zdrowych wzorców konsumpcji, m.in. przez włączenie producentów do systemów edukacji
- 1.3.18. wsparcie rozwoju lokalnych rynków rolno-spożywczych, w tym lokalnego przetwórstwa
- 1.3.19. działania informacyjno-promocyjne realizowane w celu kształtowania pozytywnego wizerunku polskiej żywności w kraju i na rynkach światowych oraz zwiększenia rozpoznawalności marki i eksportu polskich produktów spożywczych
- 1.3.20. ograniczenie marnotrawstwa i strat żywności
- 1.3.21. wspieranie dostępu do żywności dla osób najuboższych
- 1.3.22. budowa i rozwój sektora Infrastruktury Krytycznej w zakresie produkcji, przetwarzania i dystrybucji żywności oraz udział we wdrażaniu krajowego mechanizmu współpracy między uczestnikami systemu ochrony Infrastruktury Krytycznej
- 1.3.23. wzmocnienie systemu rezerw strategicznych w odniesieniu do produktów rolno-spożywczych i środków do produkcji

Integratorem tych rozwiązań są właściwe systemy produkcji rolniczej, systemy jakości żywności i jej kontroli zapewniające nadzór nad całym procesem „od pola do stołu” oraz „od łowiska do półmiska”, a także transparentność i wiarygodność informacji trafiającej do konsumentów. Jest to kluczowe, ponieważ ważną rolę w promowaniu żywności wysokiej jakości odgrywa dla konsumenta właśnie dostępność i wiarygodność informacji na temat pochodzenia, metod produkcji i składu produktów. Istotne będzie również wykorzystanie zasobów infrastruktury turystyki wiejskiej i rybackiej, ze szczególnym uwzględnieniem gospodarstw agroturystycznych i ekoturystycznych, w kontekście realizowania publicznej misji w zakresie kształtowania świadomości obywatelskiej o rolnictwie, gospodarce rolno-spożywczej oraz dziedzictwie kulturowym polskiej wsi i obszarów rybackich.

Kierunek interwencji: I.4. Transformacja energetyczna sektora rolno-spożywczego i rozwój biogospodarki

Działania służące ochronie zasobów gleby, wody i różnorodności biologicznej są ściśle powiązane (a nierzadko tożsame) z działaniami służącymi adaptacji rolnictwa do zmian klimatu i ograniczającymi emisje. Już dziś są one mocno zaakcentowane jako jeden z celów WPR i odzwierciedlone w obu filarach tej polityki, jak i w WPRyB, a debata publiczna na poziomie UE wskazuje na prawdopodobne dalsze wzmocnienie celów klimatycznych we wszystkich działaniach UE, w tym w ramach przyszłej WPR i WPRyB.

Silniejsze włączenie sektora rolno-spożywczego w rozwój niskoemisyjnej gospodarki (w tym m.in. większe wykorzystanie OZE) oraz zwiększenie odporności rolnictwa i rybactwa na zmiany klimatu jest nowym wyzwaniem związanym m.in. z realizacją celów Europejskiego Zielonego Ładu.

Działania:

- 1.4.1. ułatwienia wykorzystania i promocja OZE w produkcji rolnej i rybackiej oraz w przetwórstwie rolno-spożywczym
- 1.4.2. wsparcie inwestycji z zakresu OZE w produkcji rolnej i rybackiej oraz w przetwórstwie rolno-spożywczym (w tym również w powiązaniu z wymianą pokryć dachowych wykonanych z materiałów zawierających azbest)
- 1.4.3. zwiększanie efektywności energetycznej w produkcji rolnej i rybackiej oraz w przetwórstwie rolno-spożywczym
- 1.4.4. rozwój lokalnej samowystarczalności energetycznej, w tym w oparciu o społeczności energetyczne rolników
- 1.4.5. zwiększenie wykorzystania odnawialnych zasobów biologicznych na rzecz produkcji nowych produktów i tworzenie nowych łańcuchów wartości

- 1.4.6. opracowanie i udoskonalanie przez zaplecze naukowo-badawcze nowych rozwiązań technologicznych i organizacyjnych
- 1.4.7. opracowanie i wdrożenie rozwiązań ograniczających straty i zapobiegających stratom żywności oraz powstawaniu odpadów
- 1.4.8. poprawa jakości dostaw energii na obszarach wiejskich
- 1.4.9. rozwój zaplecza surowcowego sektora biogospodarki
- 1.4.10. upowszechnianie prośrodowiskowych metod gospodarowania produktami ubocznymi pochodzącymi z rolnictwa, rybactwa i przetwórstwa rolno-spożywczego
- 1.4.11. działania na rzecz promocji polskiego sektora zielonych technologii oraz wsparcia ekspansji zagranicznej polskich przedsiębiorców tego sektora przy wykorzystaniu nowych form finansowania klimatycznego
- 1.4.12. umożliwienie łączenia ulgi inwestycyjnej dla rolników z innymi programami wspierającymi rolnictwo (np. równoległe wykorzystanie programu „Mój prąd” oraz ulgi inwestycyjnej w formie odliczenia od podatku rolnego)

Kierunek interwencji: I.5. Skuteczna współpraca międzynarodowa i budowanie silnej pozycji w UE

Otwieranie nowych rynków zbytu dla produktów żywnościowych dotyczy nie tylko wymiaru międzynarodowego, ale również poszerzania i zwiększania dostępności krajowych (w tym lokalnych i regionalnych) rynków na artykuły rolno-spożywcze i surowce krajowej produkcji, w tym poszukiwania i rozwoju nowych (nieżywnościowych) zastosowań dla surowców rolniczych.

Działania:

- 1.5.1. aktywny udział w kształtowaniu WPR po 2027 r.
- 1.5.2. aktywny udział w kształtowaniu polityki spójności po 2027 r.
- 1.5.3. zabezpieczenie interesów Polski w negocjacjach akcesyjnych państw kandydujących do członkostwa w UE, w tym Ukrainy
- 1.5.4. zapewnienie w negocjacjach akcesyjnych, że nowym państwem członkowskim UE nie będą przyznane derogacje od konieczności przestrzegania takich samych wymogów jakości i bezpieczeństwa produktów rolnych oraz wymagań środowiskowych nałożonych na rolników, jak w państwach UE-27
- 1.5.5. wzmocnienie pozycji Polski w zakresie rolnictwa i rybactwa na forum UE
- 1.5.6. budowanie stabilnych sojuszy międzynarodowych na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego
- 1.5.7. stabilizacja dochodów rolniczych z wykorzystaniem środków krajowych i UE
- 1.5.8. współpraca transgraniczna w zakresie transportu i magazynowania produktów spożywczych z państw trzecich dotkniętych wojną lub kryzysem ekonomicznymi, w tym w szczególności Ukrainy
- 1.5.9. wsparcie ekspansji i promocji zagranicznej polskich eksporterów
- 1.5.10. monitorowanie przestrzegania reguł funkcjonowania jednolitego rynku UE oraz realizacji postanowień umów międzynarodowych przez partnerów spoza UE
- 1.5.11. oddziaływanie na politykę handlową UE, która powinna zapewniać równowagę wzajemnych koncesji i ograniczać partnerom handlowym UE pole do stosowania barier pozataryfowych
- 1.5.12. wzmocnienie współpracy z krajami Afryki i Bliskiego Wschodu w kontekście zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego przez wsparcie rozwoju eksportu rolno-spożywczego na te rynki i działania na rzecz eliminacji barier w handlu
- 1.5.13. poszerzanie dostępu polskich artykułów rolno-spożywczych do rynków państw azjatyckich, w szczególności zrzeszonych w Stowarzyszeniu Narodów Azji Południowo-Wschodniej ASEAN
- 1.5.14. wykorzystanie dostępu do rynków pozaunijnych wynikającego z umów handlowych UE
- 1.5.15. skuteczna promocja polskiej żywności na rzecz jak najpełniejszego wykorzystania dostępu do rynków pozaunijnych wynikającego z umów handlowych UE, w szczególności działania w zakresie likwidacji barier technicznych i prawnych (pozataryfowych) w dostępie do zagranicznych rynków i uzgadnianie

procedur weterynaryjnych, fitosanitarnych i sanitarnych, a także szersze wykorzystywanie procedur i działań instytucji UE w tych uzgodnieniach

1.5.16. realizacja celów Agendy 2030, w tym w szczególności celu 2 Zero głodu

1.5.17. rozwój polskiej dyplomacji ekonomicznej, szczególnie w krajach pozaunijnych będących rynkami perspektywnymi dla eksportu polskich produktów rolno-spożywczych

Cel szczegółowy II Poprawa jakości życia, infrastruktury i stanu środowiska

Podsumowanie wyników diagnozy ze strategicznymi rozstrzygnięciami

Upodobnienie się miasta i jego otoczenia wiejskiego wynika bardziej ze statystyki niż z realnie istniejącego „wyrównywania szans” w ramach organizmu miejsko-wiejskiego

(Analiza tempa rozwoju tzw. gmin obwarunkowych na tle pozostałych gmin w Polsce)

Wyposażenie w infrastrukturę obszarów wiejskich i rybackich jest istotnym elementem warunkującym poziom życia mieszkańców oraz przebieg procesów gospodarczych. Budowa i modernizacja elementów infrastruktury technicznej i społecznej wpływa zarówno na poprawę warunków środowiskowych i zdrowotnych, jak i na wzrost atrakcyjności tych terenów dla zewnętrznych przedsiębiorców, tym samym przyczynia się do wzrostu liczby nowych mieszkańców.

Niedostateczny poziom dostępności i jakości infrastruktury na obszarach wiejskich jest jedną z przyczyn wciąż niskiego zróżnicowania gospodarczego wielu z tych obszarów, a w konsekwencji – **przyczyną niskiego poziomu mobilności zawodowej**. W szczególności dostępność i jakość infrastruktury cyfrowo-telekomunikacyjnej będzie silnie rzutować na możliwości stosowania nowych rozwiązań technologicznych w sferze produkcji i handlu oraz rozwoju społecznego i budowania partnerstw. **Stopień rozwoju infrastrukturalnego obszarów wiejskich idzie w parze z rodzajem sieci osadnictwa skupionego i nie zależy wprost od bliskości dużego miasta, tylko od poziomu dochodów własnych gminy.**

Dostępu do Internetu LTE pozbawionych jest ok. 10% budynków w Polsce. Należy jednak zaznaczyć, że budynki te znajdują się w miejscowościach, które są bardzo małymi jednostkami osadniczymi, skupiającymi kilka lub kilkanaście budynków.

(raport UKE za 2018 r.)

Wykorzystanie technologii cyfrowych w rolnictwie i obszarach wiejskich w UE jest średnioniskie głównie z uwagi na brak połączeń szerokopasmowych. Dotychczasowe interwencje publiczne zdołały znacznie poprawić poziom dostępu do Internetu na obszarach wiejskich, lecz nie zdołały w całości wyeliminować występowania tzw. białych plam. Przepaść cyfrowa między miastem a wsią to nie tylko nierównowaga technologii czy łączności, ale również nierównowaga szans. Obszary wiejskie są bardzo często obszarami niedoskonałości rynku. Prywatni operatorzy nie chcą inwestować w takie obszary

z uwagi na ryzyko niższych zysków. Z tego powodu inwestycje publiczne są kluczowe i powinny dotyczyć **infrastruktury ICT oraz podnoszenia umiejętności cyfrowych.**

Poprawa sytuacji na obszarach wiejskich wymaga **utworzenia spójnych, stabilnych mechanizmów wsparcia zróżnicowanych form rozwoju energetyki odnawialnej na obszarach wiejskich, a przede wszystkim rozwoju energetyki prosumenckiej.**

(Stanowisko XVIII Kongresu Gmin Wiejskich z dnia 20 czerwca 2018 r. w sprawie wyzwań dla rozwoju obszarów wiejskich)

Rozwój wsi wymaga także **rozwoju infrastruktury energetycznej** również w zakresie dywersyfikacji źródeł wytwarzania energii oraz dystrybucji energii na poziomie lokalnym. Te dwa pozornie rozłączne elementy infrastruktury liniowej są wzajemnie uzależnione od rozwoju każdego z nich. W szczególności sieć ICT decyduje o możliwości budowy inteligentnych systemów energii na obszarach wiejskich oraz e-usług w tym zakresie, natomiast sieć energetyczna powinna integrować wszystkie dostępne źródła wytwarzania energii również na poziomie gospodarstwa domowego (wykorzystujące rozwiązania sztucznej inteligencji czy Internetu rzeczy).

Wykorzystanie OZE może stać się jednym z ważniejszych czynników rozwoju obszarów wiejskich, redukując deficyty w zaopatrzeniu w energię i tym samym stabilizując warunki prowadzenia działalności rolniczej

i gospodarczej, mogą też stanowić źródło dodatkowych dochodów mieszkańców wsi⁴⁴). Sposobem na rozwój energetyki z równoczesną poprawą standardu życia na obszarach wiejskich może być rozwój energetyki prosumenckiej, w której odbiorca energii jest jednocześnie jej producentem i konsumentem. Przy czym **rozwój OZE i energetyki prosumenckiej powinien następować przy jednoczesnej modernizacji i budowie linii energetycznych oraz infrastruktury magazynowania energii**

Polska wieś zmagą się z poważnymi dysproporcjami w zakresie dostępu ludzi do infrastruktury transportowej, edukacji i usług wyższego rzędu.

(OECD Przeglądy Polityk Rozwoju Obszarów Wiejskich: Polska 2018)

na obszarach wiejskich.

Jednocześnie w przypadku

rozwoju pojazdów elektrycznych na obszarach wiejskich powinny powstawać miejsca ładowania tych pojazdów przy głównych ciągach komunikacyjnych.

Występują znaczące rozbieżności między gminami miejskimi i wiejskimi w dziedzinie dostępu mieszkańców do infrastruktury

transportowej (ang. *accessibility to people*) rozumianej jako odsetek ludności danego kraju, który jest w stanie dotrzeć z danego regionu zamieszkania do określonego miejsca w określonym czasie dojazdu. Uwzględniając 2-godzinną jazdę samochodem, w 2015 r. w pierwszym kwartyle dostępności znajdowało się 34% mieszkańców gmin miejskich i zaledwie 11,3% mieszkańców gmin wiejskich i miejsko-wiejskich⁴⁵).

Wykorzystując innowacje i technologie przy okazji wykonywania ustawowych zadań, inteligentne samorządy mogą osiągnąć wymierne korzyści

z zarządzania majątkiem drogowym: podniesienie bezpieczeństwa ruchu drogowego, oszczędności, a nawet dodatkowe dochody.

(V Warmińsko-Mazurskie Forum Drogowe)

Zakłada się, że **odpowiednio zorganizowany inteligentny transport zbiorowy spowoduje większą mobilność międzysektorową** (w tym również osób związanych z gospodarstwem rolnym), **poprawi dostęp do edukacji, usług zdrowotnych i rekreacyjnych, wygeneruje nowe miejsca pracy oraz będzie stanowić wsparcie dla rozwoju działalności gospodarczej na obszarach wiejskich**, w tym turystyki.

W większości przypadków sytuacja polskiej wsi pod względem wybranych elementów infrastruktury

wodno-kanalizacyjnej odbiega od standardów miejskich⁴⁶). Trudności te dotyczą głównie gmin wiejskich i miejsko-wiejskich o niskim przychodzie własnym *per capita* oraz obszarów z naturalnymi utrudnieniami, jak np. obszary górskie i podgórskie. Obszary te zmagają się dodatkowo ze specyficznymi wyzwaniami, takimi jak np. znaczne odległości między zabudowaniami, niski stopień zaludnienia, nieliczne miejscowości⁴⁷).

„Problemy w rozwoju infrastrukturalnym obszarów wiejskich mają różny charakter i zakres w przekroju terytorialnym, co silnie oddziałuje na możliwości realizacji zadań własnych JST oraz zapewnienia mieszkańcom wsi dostępu do wysokiej jakości usług publicznych. **Brak dróg, względnie dróg o wystarczająco dobrej nawierzchni, chodników, ścieżek rowerowych, niedobory nie tylko sieci kanalizacyjnej, ale także wodociągowej, oczyszczalni ścieków, ogromne zaniedbania w zakresie gospodarki odpadami – to tylko**

Rozstrzygnięcie strategiczne:

Polska wieś wymaga podniesienia standardu jakości życia określanego poziomem rozwoju infrastruktury (głównie ICT, wodno-kanalizacyjnej, transportowej i energetycznej, w tym OZE) i dostępnością usług publicznych (głównie w zakresie zdrowia i edukacji).

⁴⁴) Szanse rozwoju odnawialnych źródeł energii na obszarach wiejskich w świetle nowej ustawy, Zdzisław Ginalski.

⁴⁵) *Przeglądy Polityk Rozwoju Obszarów Wiejskich: Polska 2018*, OECD.

⁴⁶) W 2015 r. sieci wodociągowej nie miało 0,6% gmin wiejskich, sieci kanalizacyjnej 10,6%, a sieci gazowej 50,2% gmin wiejskich i 23,2% gmin miejsko-wiejskich. Wyraźne zróżnicowanie dostępu do kanalizacji jest widoczne zarówno na poziomie województw, jak i powiatów.

⁴⁷) Zamieszkuje je duży odsetek osób w podeszłym wieku, czasami cechują się wysokim wskaźnikiem ubóstwa oraz oddaleniem od głównych węzłów lotniczych/kolejowych/drogowych.

niektóre z najważniejszych czynników powodujących obniżenie standardu życia lokalnych społeczności na wybranych obszarach wiejskich. Dodatkowo tereny niewyposażone w zadowalającym stopniu w obiekty infrastrukturalne przez swoją niską konkurencyjność zniechęcają potencjalnych inwestorów, co skutkuje określonymi kosztami społecznymi (brak nowych miejsc pracy, mniejsze od potencjalnych wpływy do budżetów gmin)⁴⁸⁾.

W roku szkolnym 2022/2023 średnia liczba uczniów w oddziale w szkole podstawowej wiejskiej wyniosła 15, podczas gdy w mieście 21.

Kwestią wymagającą szczególnego podejścia są również **szkoły i miejsca opieki nad małymi dziećmi (od lat 3), których wciąż nie jest wystarczająco dużo.** W zależności od kondycji finansowej JST, zmian demograficznych i możliwości przeprowadzenia zmian **sieć szkół jest nadmiernie rozbudowana lub wręcz przeciwnie – ulega ciągłym ograniczeniom ze względu na kosztowne utrzymanie**⁴⁹⁾. Jedną

z propozycji dla zachowania małych szkół na wsi jest przekształcanie ich w ośrodki uczenia się przez całe życie, w których odbywałyby się projekty takie jak: edukacja formalna i nieformalna małych dzieci i młodzieży, edukacja formalna, pozaformalna i uczenie się przez całe życie dorosłych, Kluby Seniora⁵⁰⁾, przy ewentualnym wykorzystaniu doświadczeń z wdrażania modelu Lokalnych Ośrodków Wiedzy i Edukacji (LOWE)⁵¹⁾. Obecne rozwiązania w zakresie tego rodzaju dodatkowych funkcjonalności małych szkół na wsiach nie obejmują stałego dofinansowywania takiej działalności oraz nie zawsze spotykają się z akceptacją lokalnych społeczności.

Próba przewyższenia luki kompetencyjnej na obszarach wiejskich jest tworzenie sieci lokalnych świetlic opiekuńczo-wychowawczych i klubów młodzieżowych wspierających rozwój kompetencji kluczowych u uczniów, niezbędnych na rynku pracy (matematyczno-przyrodniczych, ICT, językowych) oraz właściwych postaw/umiejętności (kreatywności, innowacyjności oraz pracy zespołowej). Placówki te powinny powstawać szczególnie w miejscowościach niedysponujących placówkami edukacyjnymi, z których dzieci i młodzież dojeżdżają codziennie do szkoły poza miejscem zamieszkania.

Rozstrzygnięcie strategiczne:

Należy przeciwdziałać występowaniu luki w dostępie mieszkańców obszarów wiejskich do edukacji i usług wyższego rzędu i wzmacniać rozwój nowych gałęzi usług na tych terenach.

W końcu 2022 r. w Polsce działało 3958 centrów kultury, domów kultury, ośrodków kultury, klubów i świetlic.

(GUS, 2023)

Jednakże mimo wielu programów i działań wspierających edukację i rozwój kultury na obszarach wiejskich⁵²⁾ JST **(głównie te o niskich dochodach własnych) nadal mierzą się z wyzwaniem utrzymania systemu szkół i zapewnieniem dostępności do usług kulturalnych, nierzadko kosztem redukcji lub wolniejszego**

⁴⁸⁾ Raport końcowy z badania „Potrzeby inwestycyjne jednostek samorządu terytorialnego do roku 2020 i po 2020 r. w zakresie wybranych rodzajów infrastruktury oraz możliwości ich finansowania funduszami unijnymi”, 2019.

⁴⁹⁾ Tworzone są np. szkoły filialne dzielące szkoły na placówki nauczania 0–III lub IV i odpowiednio IV(V)–VIII. Część placówek jest zamykana lub przekazywana do prowadzenia stowarzyszeniom bądź osobom prywatnym.

⁵⁰⁾ Model małej szkoły w środowisku wiejskim, Elżbieta Tolwińska-Królikowska federacja inicjatyw oświatowych.

⁵¹⁾ Lokalne Ośrodki Wiedzy i Edukacji (LOWE) to powstające na obszarach defaworyzowanych (w szczególności na obszarach wiejskich) placówki, które oferują osobom dorosłym program zdobywania praktycznych umiejętności, wzajemnego uczenia się i wymiany doświadczeń. Koncepcja LOWE została poddana pilotażowi w ramach dwóch edycji konkursu ogłoszonego przez Ministerstwo Edukacji i Nauki, współfinansowanego z Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014–2020. Łącznie w latach 2018–2022 w Polsce utworzono 150 LOWE. Koncepcja LOWE jest wdrażana na szerszą skalę przez samorządy województw w ramach Programów Regionalnych dofinansowanych ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego Plus na lata 2021–2027.

⁵²⁾ W tym m.in. przez działania rządowego programu Ogólnopolskiej Sieci Edukacyjnej i Programu Cyfryzacji Gminnych Ośrodków Kultury (Ogólnopolska Sieć Edukacyjna jest realizowana od początku 2018 r. jako program wyrównywania szans edukacyjnych wszystkich uczniów w Polsce, ze szczególnym naciskiem na zapewnienie wysokiej jakości narzędzi edukacyjnych w szkołach i społecznościach wiejskich).

tempa inwestycji infrastrukturalnych, a brak zmian w tym zakresie sprzyja pogłębianiu dysproporcji rozwojowych między gminami.

O rozwoju gospodarczym danego obszaru i atrakcyjności miejsca zamieszkania w coraz większym stopniu decydują także dostępność i jakość usług związanych ze zdrowiem, kulturą i rekreacją. **Sieć ośrodków edukacji i kultury nadal nie jest optymalna na obszarach wiejskich, a ich oferta znacznie odbiega od tej, z jakiej mogą korzystać mieszkańcy miast, a świetlice wiejskie nie spełniają zakładanej roli integracji życia społeczno-kulturowego na wsiach.** Nierzadko tę rolę przejmują biblioteki, szkoły czy strażnice OSP, których lokalizacja jest bardziej dostępna. Tworzenie warunków infrastrukturalnych dla rozwoju przedsiębiorczości, edukacji, turystyki, kultury i usług społecznych jest ważne także w kontekście **rozwoju nowych gałęzi gospodarki, jak np. gospodarki doświadczeń (czasu wolnego).** W kontekście rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich nie należy zapominać o roli, jaką odgrywają **obiektów dziedzictwa kulturowego, które z jednej strony budują tożsamość lokalnej społeczności, a z drugiej stanowią czynnik podnoszący atrakcyjność tych miejsc.**

Powierzchnia lasów w Polsce wynosi 9242 tys. ha (według GUS – stan w dniu 31.12.2017 r.), co odpowiada lesistości 29,6% i prawie wszystkie te zasoby znajdują się na obszarach wiejskich. W 2017 r. wykonano zalesienia na 1628 ha gruntów wszystkich kategorii własności, podczas gdy w 2006 r. było to 16 932 ha. Skala tego spadku zalesień pokazuje, że rolnicy nie chcą wyłączać z użytkowania rolniczego gruntów nawet niskiej jakości. Z tego względu w zakresie działań leśnych wspieranych w ramach WPR coraz bardziej istotne staje się upowszechnianie inwestycji ukierunkowanych na zwiększanie odporności i stabilności lasów na zmiany klimatu, jak również zwiększanie ich różnorodności biologicznej. Poza działaniami dotyczącymi zasobów leśnych jednym z najskuteczniejszych działań na rzecz ochrony środowiska i klimatu (mitygacja, adaptacja) na obszarach wiejskich i rybackich jest stosowanie zachęt i upowszechnianie korzystnych praktyk środowiskowych, co także zapewnia utrzymanie wysokiej jakości zasobów produkcyjnych w rolnictwie i rybactwie dla przyszłych pokoleń.

Świadomość wagi zachowania wartości produkcyjnych obszarów rolniczych i rybackich (jako ważnego elementu bezpieczeństwa żywnościowego kraju) zbiega się z wyraźnym wzrostem oczekiwań środowiskowych społeczeństwa. Stąd warunkiem zrównoważonego i trwałego rozwoju produkcji rolnej i rybackiej oraz zapewnienia wkładu tych sektorów w dostarczanie środowiskowych dóbr publicznych jest uwzględnienie w tej produkcji wymogów związanych z ochroną zasobów środowiska. Silne korelacje ochrony zasobów naturalnych z funkcjonowaniem sektora rolnego, rybackiego i leśnego mają charakter zależności obustronnej, tzn. trwałość ekosystemów leśnych, rolnych czy rybackich jest ściśle uzależniona od dostępności i stanu zasobów środowiska przyrodniczego (w tym gleby, wody) oraz klimatu, które to elementy bezpośrednio wpływają na warunki prowadzenia produkcji, a jednocześnie te aktywności gospodarcze pełnią istotną rolę w zachowaniu krajobrazu, różnorodności biologicznej i dostarczaniu dóbr publicznych.

Zrozumienie procesu kreowania próśrodkowych funkcji w kontekście o wiele szerszym niż tylko finansowanie w ramach polityki rolnej pozwoli na analizę trwałości funkcji próśrodkowych w długim okresie⁵³. Publiczny, tj. **nierynkowy, charakter generowanych efektów (dóbr) w zakresie ochrony środowiska wymaga wsparcia publicznego – zarówno badań naukowych w tym obszarze, jak i wsparcia kompensującego utratę konkurencyjności rynkowej związaną ze wzrostem kosztów produkcji** (w wyniku podejmowanych działań) lub utraconymi korzyściami (w wyniku ograniczenia aktywności ekonomicznej).

Rozstrzygnięcie strategiczne:

Zachowanie zasobów środowiska, w tym krajobrazu rolniczego i lasów, jest ważnym czynnikiem kształtującym jakość życia i potencjał rozwojowy obszarów wiejskich i rybackich.

⁵³) Endogeniczny potencjał kreacji próśrodkowych funkcji obszarów wiejskich – próba oceny w oparciu o bazę Wskaźników Zrównoważonego Rozwoju GUS, Katarzyna Bieńkowska, studia Obszarów wiejskich 2017 tom 45.

Rolnictwo odpowiadało w 2020 r. za 9,1% całkowitej emisji gazów cieplarnianych (wyrażonej w ekwiwalencie CO₂) w Polsce⁵⁴) oraz jest źródłem emisji podtlenku azotu i odpowiada za 79,6% całkowitej, antropogennej emisji tego gazu⁵⁵). Za emisję amoniaku w sektorze rolnictwa w 80% odpowiada chów i hodowla zwierząt gospodarskich, które przez produkcję odchodów uwalniają do powietrza amoniak, oraz w 20% uprawa roślin w związku z wykorzystywaniem nawozów azotowych. Opracowany Kodeks dobrej praktyki rolniczej w zakresie ograniczania emisji amoniaku określa szereg praktyk rolniczych mających na celu ograniczenie emisji amoniaku do atmosfery, które są możliwe do zastosowania w polskim rolnictwie. Kodeks dobrej praktyki rolniczej obejmuje przede wszystkim kwestie niskoemisyjnych technik rozpraszania i przechowywania nawozów oraz systemów utrzymania i żywienia zwierząt. Dokument zawiera również zalecenia dotyczące racjonalizacji nawożenia azotowego. O ile potencjał redukcji emisji w rolnictwie jest ograniczony procesami biologicznymi, to jednocześnie **sektor rolny ma znaczący potencjał wiązania i magazynowania CO₂ w biomasy i w glebie**. Możliwości wkładu rolnictwa w cele polityki klimatycznej związane są z: upowszechnieniem zrównoważonej struktury produkcji gospodarstw, praktykami agrotechnicznymi, gospodarką nawozami, technikami precyzyjnego rolnictwa, rozwojem biogospodarki o obiegu zamkniętym, ochroną trwałych użytków zielonych, ochroną gleb organicznych i właściwą gospodarką wodną.

Zbyt restrykcyjne wymogi i zbyt ambitne cele redukcji emisji w rolnictwie europejskim, w tym polskim, mogłyby szybko prowadzić do zjawisk jej przenoszenia do regionów świata o niższych standardach produkcji i wysokim śladzie środowiskowym i klimatycznym (zjawisko ucieczki emisji).

Podobnie w rybactwie – tradycyjne metody chowu i hodowli ryb niejednokrotnie przyczyniają się do podtrzymywania działań na rzecz przywracania i ochrony naturalnych procesów ekologicznych, jak również ochrony flory i fauny oraz cennych siedlisk przyrodniczych. Obszary rybackie znajdują się również na terenach cennych przyrodniczo, w tym NATURA 2000 oraz objętych innymi formami ochrony. Ukierunkowanie przyrodnicze funkcji obszarów wiejskich (w tym również zależnych od rybactwa) staje się znakiem XXI w.

Działalność rolnicza jest szczególnie wrażliwa na zmiany klimatyczne przejawiające się coraz większą niestabilnością warunków pogodowych i gwałtownymi zjawiskami atmosferycznymi (gorące i suche lata, powodujące susze⁵⁶), gwałtowne opady deszczu skutkujące powodzią, burze z silnymi porywami wiatru, mroźne zimy bez pokrywy śnieżnej). Anomalie pogodowe przekładają się najczęściej na ograniczenia w dostępności zasobów, żywności, wody pitnej i energii, co w efekcie zagraża żywotności biologicznej i ekonomicznej wielu obszarów produkcji rolniczej, rybackiej i przetwórstwa rolno-spożywczego.

Rozstrzygnięcie strategiczne:

Ochrona gleb, zasobów wodnych, różnorodności biologicznej (np. owadów zapylających) oraz klimatu są niezbędne do prowadzenia działalności rolniczej i świadczenia usług ekosystemowych przez rolnictwo.

Rozstrzygnięcie strategiczne:

Zmiany klimatu są poważnym wyzwaniem dla prowadzenia produkcji rolnej i rybackiej – oba sektory wymagają dostosowań technicznych i organizacyjnych z wykorzystaniem nowych technologii.

⁵⁴) Dane bez uwzględnienia sektora Użytkowanie gruntów, zmiany użytkowania gruntów i leśnictwo (LULUCF) źródło: Krajowy Raport Inwentaryzacyjny 2022 – Raport syntetyczny. Rozdział 3 „Emisja i pochłanianie gazów cieplarnianych w 2020 r. wraz z trendami według kategorii źródeł” s. 9.

⁵⁵) <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/emisje-gazow-cieplarnianych-ghg-z-rolnictwa>.

⁵⁶) Susza atmosferyczna – wystąpienie długotrwałego niedoboru lub braku opadów w okresie wegetacyjnym, susza hydrologiczna – wystąpienie zmniejszenia odpływu wód gruntowych do wód powierzchniowych, spowodowane przedłużającym się niedoborem opadów i w efekcie zmniejszenie przepływu w rzekach poniżej stanu odpowiadającego średniemu niskiemu przepływowi z wielolecia, susza rolnicza (glebowa) – susza rolnicza jest typowym następstwem suszy atmosferycznej (gdy zmniejsza się ilość opadów). Długotrwała susza, w zależności od panujących w glebie stosunków wodnych, zwykle prowadzi do ubytków (wypadów) w uprawach, które skutkują zmniejszeniem plonów. Występuje gdy w określonym czasie dla konkretnej uprawy brak jest wystarczającej ilości wody. Ten rodzaj suszy nie zależy jedynie od ilości opadu, ale także od odpowiedniego gospodarowania wodą. Przy niewielkich opadach i złym wykorzystaniu wody do nawadniania i innych celów problem suszy staje się znacznie poważniejszy. Podobnie w sytuacji utrzymywania się suszy, która jest wynikiem wysokich temperatur powietrza, w zbiornikach wodnych zmniejsza się ilość wody, mogą

Na koniec 2021 r. zinventaryzowano 2246 istniejących dzikich wysypisk o łącznej powierzchni ponad 2 km², z czego 1238 dzikich wysypisk (55%) znajdowało się na terenach wiejskich.

(Portal statystyczny, 2023)

Jednocześnie rolnictwo, szczególnie niezrównoważone środowiskowo i intensywne, nie pozostaje bez wpływu na środowisko i klimat, co wymusza szereg działań (zarówno adaptacyjnych, jak i mitygacyjnych) w tym obszarze. Zmiany klimatu w powiązaniu z intensywniejszym transportem towarów sprzyjają także przemieszczaniu się nowych agrofagów (szkodniki, patogeny, chwasty) lub roślin inwazyjnych, co wpływa na bezpieczeństwo i prawidłowy rozwój produkcji rolniczej.

W przypadku sektora rybactwa negatywne zmiany klimatyczne stanowią szczególne zagrożenie dla stanu żywych zasobów wód. Problem ten dotyka zarówno sektor rybołówstwa morskiego, gdzie obserwowane od kilku lat zmiany w składzie ichtiofauny Morza Bałtyckiego powodują spadek populacji cennych gatunków ryb, jak i gospodarstw akwakultury, gdzie rosnące średnioroczne temperatury powietrza i brak opadów znacząco utrudniają prowadzenie opłacalnego chowu i hodowli ryb, przyczyniając się do szybszego rozprzestrzeniania się chorób, a w skrajnych przypadkach do przegrzania zbiorników wodnych i śnięcia ryb.

Poza leśnictwem, rolnictwem i rybactwem na jakość środowiska na obszarach wiejskich duży wpływ wywierają przemysł, gospodarstwa domowe oraz gospodarka odpadami. Szczególnie dwa ostatnie elementy w ostatnich latach były przedmiotem interwencji publicznych, które adresowano do mieszkańców, zachęcając ich do termomodernizacji budynków, w tym wymiany kotłów, oraz zwiększenia poziomu segregacji odpadów.

Jednak mimo podejmowanych działań jakość powietrza na niektórych obszarach wiejskich nie jest lepsza niż jakość powietrza w miastach. Główną przyczyną nieodpowiedniej jakości powietrza są budynki mieszkalne, w których są wykorzystywane urządzenia grzewcze na paliwa stałe niespełniające wymagań emisyjnych. Dodatkowo budynki te odznaczają się niską efektywnością energetyczną, co skutkuje koniecznością wykorzystania większej ilości paliw. Na obszarach wiejskich są lokalizowane instalacje przemysłowe lub gospodarki odpadami, których funkcjonowanie może w sposób istotny wpływać na jakość powietrza.

Rozstrzygnięcie strategiczne:

Jakość życia na obszarach wiejskich w coraz większym stopniu będzie zależeć od jakości powietrza.

Również dzikie wysypiska są miejscem niekontrolowanej emisji gazów i stanowią źródło zanieczyszczeń gleby oraz wód podziemnych i powierzchniowych, jak również powietrza oraz stwarzają zagrożenie pożarowe i sanitarne.⁵⁷⁾

Główne założenia wynikające z SOR

MODEL ODPOWIEDZIALNEGO ROZWOJU OZNACZA WIĘKSZE UCZESTNICTWO W PROCESACH ROZWOJOWYCH OBSZARÓW WIEJSKICH

Założenia wynikające z SOR dotyczące celu II SZRWRiR 2030:

Nowoczesna infrastruktura służąca potrzebom gospodarczym i jakości życia – odpowiedzialny rozwój wspomaga rozbudowę i modernizację sieci transportowych i technicznych dla podwyższenia pozycji konkurencyjnej kraju i regionów na miarę potrzeb, przy zachowaniu dbałości, aby inwestycje te nie generowały nadmiernych kosztów związanych z utrzymaniem obciążających przyszłe pokolenia. Podstawa konkurencyjności

występować zakwity glonów i inne niekorzystne zjawiska. Susza może również powodować wysychanie lokalnych oczek wodnych, które niekiedy stanowią wodopoje dla zwierząt gospodarskich. Ogólnie cały obszar Rzeczypospolitej Polskiej jest zagrożony występowaniem suszy rolniczej, ale terenami najbardziej zagrożonymi są województwa wielkopolskie i kujawsko-pomorskie. Z obserwacji prowadzonych od lat pięćdziesiątych ubiegłego stulecia wynika, że zjawisko suszy w Polsce będzie się nadal nasilać i jest to trend wieloletni.

⁵⁷⁾ Gospodarowanie odpadami komunalnymi na obszarach wiejskich w świetle badań naukowych i nowych regulacji prawnych, dr inż. Maria Strzelczyk, prof. dr hab. inż. Franciszek Czyżyk, ITP.

to nowoczesna sieć transportowa pozwalająca na niezawodne, sprawne i bezpieczne przemieszczanie się osób i towarów, nieprzerwane dostawy energii oraz rozwiązania ICT umożliwiające nie tylko swobodne komunikowanie się, ale przede wszystkim dostarczanie wiedzy oraz zarządzanie procesami wytwórczymi w gospodarce.

Odpowiedzialny rozwój to rozwój z myślą o przyszłych pokoleniach i rozwój, w którym potrzeby obecnego pokolenia mogą być realizowane bez umniejszania szans przyszłych pokoleń. Istotne jest odpowiednie kształtowanie relacji między konkurencyjnością gospodarki, dbałością o środowisko oraz jakością życia. Odpowiedzialny rozwój odnosi się więc zarówno do kwestii gospodarczych, społecznych, środowiskowych, terytorialnych, jak i instytucjonalnych. Oznacza rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych z zachowaniem równowagi przyrodniczej.

Odpowiedzialny rozwój to rozwój zrównoważony terytorialnie oznaczający pełniejsze wykorzystanie w polityce regionalnej potencjałów terytorialnych wszystkich obszarów wiejskich dla kreowania wzrostu i lepszych miejsc pracy oraz wspomagania endogenicznego rozwoju tych obszarów.

Zmiany w polityce regionalnej, która będzie silniej wzmocniała terytorialne potencjały rozwojowe wszystkich obszarów wiejskich (zwłaszcza tych zagrożonych trwałą marginalizacją) i ich rozwój cywilizacyjny, przynoszące wymierne efekty w postaci dostępności do wysokiej jakości infrastruktury technicznej i usług publicznych oraz dostępności komunikacyjnej obszarów wiejskich.

Rozwój odpowiedzialny to rozwój włączający, a nie wykluczający – to przeciwdziałanie procesom marginalizacji obszarów wiejskich oraz włączanie w procesy rozwojowe wszystkich jego mieszkańców, dające im możliwość czerpania korzyści ze wzrostu gospodarczego.

Wskaźniki pomiaru celu szczegółowego II Poprawa jakości życia, infrastruktury i stanu środowiska SZRWRiR 2030 i ich powiązanie SOR

Wskaźnik	Jednostka miary	Wartość bazowa (rok bazowy)	Wartość w 2020 r.	Wartość w 2030 r.	Źródło danych
Wskaźniki kluczowe przedstawiające stopień realizacji <i>Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju</i>					
Przeciętne trwanie życia w zdrowiu (HLY)	lata	kobiety: 62,7 mężczyźni: 59,2 (2014)	kobiety i mężczyźni: podwyższenie wartości wskaźnika	kobiety: 75 mężczyźni: 69	Eurostat
[1] Odsetek gospodarstw domowych o zasięgu dostępu do Internetu o przepustowości co najmniej 30 Mb/s (EAC) [2] Odsetek gospodarstw domowych korzystających z dostępu do Internetu o przepustowości przynajmniej 100 Mb/s	%	[1] 60,71 w 2015 r.; 66,7% w 2017 r. [2] 5,5 w 2015 r.; 12,8% w 2017 r.	[1] 100 [2] 50	[1] 100 [2] 100	UKE
Liczba obszarów zrównoważonych energetycznie na poziomie lokalnym (klastry energii, spółdzielnie energetyczne)	%	n/d	66	300	ME
Udział energii ze źródeł odnawialnych w końcowym zużyciu energii brutto	%	11,6 (2014)	16,1	21-23	Eurostat/ SHARES
Wskaźniki kluczowe przedstawiające stopień realizacji celu szczegółowego II SZRWRiR 2030 <i>Poprawa jakości życia, infrastruktury i stanu środowiska</i>					
Wskaźnik	Jednostka miary	Wartość bazowa (rok bazowy)	Wartość w 2020 r.	Wartość w 2030 r.	Źródło danych
Odsetek ludności korzystającej z sieci wodociągowej na wsi ⁵⁸⁾	%	84,3 (2014)	85%	95%	Eurostat
Liczba mieszkań przypadająca na 1000 mieszkańców	szt.	367 (2015)	389	435	GUS

⁵⁸⁾ Wskaźnik W₂₅ z SZRWRiR na lata 2012–2020.

Powierzchnia użytków ekologicznych ogółem w tys. ha ⁵⁹⁾	ha	53,4 (2017)	54	60	GUS ⁶⁰⁾
Gospodarstwa domowe na obszarach wiejskich mające dostęp do połączeń o prędkości pobierania danych wynoszącej co najmniej 100 Mb/s	%	50,5% (2017)	-	Wszystkie gospodarstwa domowe	UKE

Działania w ramach celu szczegółowego II *Poprawa jakości życia, infrastruktury i stanu środowiska*

Kierunek interwencji: II.1. Rozwój infrastruktury liniowej

Budowa lub modernizacja infrastruktury technicznej na obszarach wiejskich powinna być prowadzona w sposób zintegrowany z działaniami uzupełniającymi służącymi zwiększeniu dostępności cyfrowej obszarów wiejskich. Jest ona kluczowa w perspektywie włączenia tych obszarów, w tym rolnictwa, w procesy cyfryzacji oraz zapewnienia dostępu ludności do pozarolniczego rynku pracy, dóbr i usług publicznych. Dostępność cyfrowa coraz silniej warunkuje możliwość upowszechnienia wielu nowych technologii i modeli biznesowych opartych na cyfryzacji i sieci internetowej, w tym Internetu rzeczy, technologii satelitarnych, e-handlu. Technologie te pozwalają optymalizować (ograniczać koszty i zwiększać efekty) procesy produkcyjne, mają także duży potencjał pokonywania (minimalizowania skutków) ograniczeń związanych z rozproszeniem (i oddaleniem od głównych rynków) podmiotów i konsumentów na obszarach wiejskich. Zakłada się, że dzięki podejmowanym przedsięwzięciom nastąpi poprawa dostępu do produktów i usług umożliwiających mobilność społeczną i zawodową oraz zwiększających autonomię funkcjonowania społecznego dzięki rozwiązaniom ICT na obszarach wiejskich. Wzmocnione powinny zostać także działania dla poprawy infrastruktury transportowej. Parametry tras łączących tereny wiejskie z miastami powodują „wąskie gardła” ruchu, spowalniające wymianę ludzi i towarów, stwarzające wysokie zagrożenie wypadkowe, wysoką emisyjność transportu, zniechęcające do korzystania z ekologicznych i zeroemisyjnych środków transportu pracowniczego i rekreacyjnego, w tym świątecznego i weekendowego. Infrastruktura powinna zapewnić integrację i obopólną korzyść miast i likwidować ich przestrzenną izolację.

Utworzony Fundusz rozwoju przewozów autobusowych o charakterze użyteczności publicznej daje nowe możliwości o charakterze użyteczności publicznej, tj. powstawanie nowych linii komunikacyjnych i eliminowanie zjawiska izolacji mieszkańców z mniejszych miejscowości, dzięki czemu mają możliwość dotarcia środkami transportu publicznego do pracy, szkół, placówek zdrowia i instytucji kultury. Zwiększenie siatki połączeń autobusowych stwarza także możliwość znalezienia pracy w miejscowościach, do których dojazd był dotychczas utrudniony lub niemożliwy.

Działania

- 2.1.1. rozwój infrastruktury drogowej (głównie infrastruktury gminnej i powiatowej sieci drogowej, a także infrastruktury bezpieczeństwa w ruchu drogowym – w tym m.in. chodników, ścieżek rowerowych i oświetlenia ulicznego) i kolejowej na obszarach wiejskich
- 2.1.2. rozwój infrastruktury sanitarnej na obszarach wiejskich
- 2.1.3. wyeliminowanie terytorialnych różnic w możliwości dostępu do szerokopasmowego Internetu o wysokich przepustowościach na obszarach wiejskich i miejskich⁶¹⁾

⁵⁹⁾ Wskaźnik I.20: *Wspieranie świadczenia usług ekosystemowych: udział elementów krajobrazu w wykorzystywanej powierzchni użytków rolnych* – wskaźnik oddziaływania w związku z R.27 Ochrona siedlisk i gatunków: odsetek gruntów rolnych objętych zobowiązaniami w dziedzinie zarządzania służącymi ochronie i przywracaniu różnorodności biologicznej I.2 COM(2018) 392 final Załącznik I.

⁶⁰⁾ Wartość bazowa za Tabelą 3 Użytki ekologiczne w: „Ochrona środowiska 2018”, GUS 2018 r. s. 117.

⁶¹⁾ Budowa sieci zapewniających gwarantowaną przepustowość co najmniej 100 Mb/s do użytkownika końcowego.

- 2.1.4. rozwój infrastruktury transportowej o charakterze regionalnym i lokalnym (zwłaszcza w obszarze transportu drogowego i kolejowego oraz w ograniczonym zakresie wodnego śródlądowego) włączającej obszary o słabej dostępności (m.in. obszary wiejskie, przygraniczne i peryferyjne) w procesy gospodarcze i rozwojowe
- 2.1.5. powiązanie lokalnych i regionalnych ośrodków gospodarczych z aglomeracjami, głównymi miastami oraz ich obszarem funkcjonalnym⁶²⁾, z wykorzystaniem transportu drogowego i kolejowego
- 2.1.6. działania na rzecz zmniejszenia udziału przejazdów indywidualnym transportem zmotoryzowanym i zachęcanie do korzystania z transportu publicznego, promocja ruchu rowerowego i pieszego
- 2.1.7. rozwój (tworzenie, przywrócenie połączeń) transportu publicznego między miejscowościami oraz większymi aglomeracjami
- 2.1.8. budowa, rozbudowa i modernizacja sieci gazowej przesyłowej i dystrybucyjnej oraz podziemnych magazynów gazu
- 2.1.9. rozbudowa systemów dystrybucji energii umożliwiających zwiększanie wykorzystania OZE⁶³⁾
- 2.1.10. uzupełnianie luk w sieci połączeń (wsi z miejscowościami gminnymi, powiatowymi i wojewódzkimi) drogowych, kolejowych oraz śródlądowych o odpowiedniej jakości, z uwzględnieniem węzłów przesiadkowych
- 2.1.11. dalsze wykorzystanie środków dostępnych na infrastrukturę lokalną (w tym m.in. w ramach Rządowego Funduszu Rozwoju Dróg)
- 2.1.12. analizy dotyczące wpływu lokalizacji i eksploatacji instalacji emitujących pola elektromagnetyczne oraz infradźwięki na obszarach wiejskich na jakość i długość życia
- 2.1.13. rozwój infrastruktury kolejowej i drogowej, w tym towarzyszącej jej magazynowej i przeładunkowej, również w portach morskich, likwidującej wąskie gardła ograniczające sprawne lokowanie towarów rolno-spożywczych na rynku UE i światowym

Kierunek interwencji: II.2. Dostępność wysokiej jakości usług publicznych

Do najważniejszych pozarolniczych wyzwań o charakterze społeczno-gospodarczym, przed którymi stoją obszary wiejskie niebędące wiejskimi strefami podmiejskimi dużych miast, zaliczono w SOR m.in. inwestycje służące poprawie jakości usług podstawowych na obszarach wiejskich, do których zaliczono edukację, opiekę zdrowotną, opiekę nad matką z dzieckiem, osobami niepełnosprawnymi i seniorami, rozwój kapitału społecznego, jak też poprawę jakości działania instytucji publicznych i kultury. W zapewnieniu tych usług dla mieszkańców obszarów wiejskich ważną rolę pełnią miejscowości gminne, miasta powiatowe i subregionalne. Wymaga to m.in. kontynuacji wsparcia ze środków publicznych (w tym środków UE) zarówno inwestycji infrastrukturalnych, jak i kreowania i standaryzacji usług publicznych.

Działania

- 2.2.1. dokonanie przeglądu dostarczania usług publicznych na obszarach strategicznej interwencji wspieranych w perspektywie 2014–2020
- 2.2.2. optymalizacja sposobów dostarczania usług publicznych na poziomie lokalnym o największym wpływie na rozwój gospodarczy przez rozpowszechnienie najlepszych praktyk stosowanych w Polsce i za granicą
- 2.2.3. poprawa współpracy sąsiadujących JST w zakresie dostarczania usług technicznych i społecznych, adaptacja dobrych praktyk w zakresie podnoszenia jakości i dostępności usług publicznych (w tym innowacyjne sposoby świadczenia usług, uspołeczniony proces monitoringu jakości usług)
- 2.2.4. dalszy rozwój zróżnicowanych form opieki nad dziećmi (wzrost dostępności i jakości usług opiekuńczych i wczesno-edukacyjnych)

⁶²⁾ W ramach działania mieści się m.in. przywracanie połączeń kolejowych między małymi miejscowościami i centrami regionalnymi.

⁶³⁾ W tym m.in. dalszy rozwój wykorzystywania technologii fotowoltaicznych, zwłaszcza na budynkach gospodarczych.

- 2.2.5. poprawa stanu taboru pasażerskiego transportu drogowego i kolejowego wykorzystywanego do usług przewozowych użyteczności publicznej
- 2.2.6. dalszy rozwój e-usług publicznych (wdrażanych zarówno przez administrację samorządową, jak i rządową) uwzględniający zachodzące przemiany społeczne, gospodarcze oraz technologiczne, zapewnienie zarówno szerszej oferty usług, jak również dostępu do nich (zwłaszcza na obszarach wiejskich)
- 2.2.7. rozwój szkoleń i doradztwa zawodowego na potrzeby lokalnego rynku pracy, zwłaszcza na obszarach wiejskich i w małych miastach, oraz rozszerzenie współpracy w tym obszarze między zaangażowanymi podmiotami
- 2.2.8. wsparcie lokalnych i regionalnych IOB – inicjatywy klastrowe, profesjonalne usługi dla przedsiębiorców i gospodarstw rolnych, a także poprawa dostępności IOB dla przedsiębiorców z obszarów wiejskich (również z wykorzystaniem potencjału Internetu)
- 2.2.9. optymalizacja mobilności przestrzennej w dojazdach do pracy oraz racjonalizacja przestrzennej lokalizacji obiektów świadczących usługi społeczne (w tym edukacyjne i zdrowotne)
- 2.2.10. wprowadzenie powszechnego ogólnokrajowego systemu monitoringu usług publicznych zbierającego dane z poziomu gminy
- 2.2.11. wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych przez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury
- 2.2.12. zwiększenie dostępu do taniego mieszkalnictwa (budowa mieszkań na wynajem, w tym z możliwością dojścia do własności, oraz rozwój programu wsparcia społecznego budownictwa czynszowego)
- 2.2.13. rozwój nowoczesnej i efektywnej e-administracji; przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu na wsi, rozwój e-usług finansowych⁶⁴⁾
- 2.2.14. poprawa dostępu do usług publicznych i optymalizacji zagospodarowania przestrzennego w otoczeniu miast
- 2.2.15. wzmocnienie roli ośrodków miejskich w świadczeniu ponadlokalnych usług publicznych
- 2.2.16. reorganizacja sieci usług dla potrzeb spodziewanych zmian demograficznych, np. rozwój działalności instytucji i usług wspierających aktywność seniorów i opiekę nad osobami zależnymi
- 2.2.17. zwiększenie dostępu do opieki zdrowotnej dla mieszkańców obszarów wiejskich (w tym mobilne ośrodki opieki zdrowotnej)
- 2.2.18. zwiększenie dostępu do opieki pediatrycznej, ginekologicznej i położniczej w celu poprawy sytuacji demograficznej na obszarach wiejskich
- 2.2.19. tworzenie warunków dla rozwoju edukacji i wyrównywania szans w dostępie do usług edukacyjnych
- 2.2.20. tworzenie gospodarstw edukacyjnych, przygodowych, artystycznych, wiosek tematycznych i różnego typu ośrodków zajmujących się animacją kulturalną oraz rozwijaniem zainteresowań w różnych dziedzinach
- 2.2.21. działania aktywizujące potencjalnych liderów, szkolenia dające im wiedzę i wsparcie pozwalające na budowanie pozytywnego klimatu dla zmian
- 2.2.22. rozwój usług aktywizujących osoby starsze oraz osoby z niepełnosprawnościami, które mogą być również bardzo dobrymi liderami zmian i animatorami wielu istotnych działań na rzecz innowacji rozwój turystyki zdrowotnej, m.in. przez lepszą jej organizację i koordynację, a także budowanie wizerunku Polski jako destynacji turystyki zdrowotnej
- 2.2.23. wsparcie badań naukowych w zakresie kultury wsi
- 2.2.24. rozwój współpracy między środowiskiem naukowym i doradztwem rolniczym w kierunku tworzenia innowacji społecznych na obszarach wiejskich

⁶⁴⁾ Umożliwiających realizację płatności bezgotówkowych, zwiększenie dostępu do bankomatów i usług finansowych dostosowanych do potrzeb mieszkańców obszarów wiejskich, w tym w szczególności rolników, przetwórców i mikroprzedsiębiorstw.

Kierunek interwencji: II.3. Zrównoważona rewitalizacja wsi i małych miast

Wsparcie w ramach tego kierunku interwencji będzie obejmować zintegrowane działania rewitalizacyjne, w tym pilotażowy pakiet zintegrowanych przedsięwzięć rozwojowych na wybranych obszarach zagrożonych marginalizacją. Kluczowe z punktu widzenia społecznego aspektu rewitalizacji będzie również włączenie zakorzenionych w społecznościach lokalnych PES w realizację działań podejmowanych na rewitalizowanych obszarach, polegające w szczególności na preferowaniu tych podmiotów przy kontraktowaniu realizacji zadań publicznych na obszarach zdegradowanych. Ponadto istotny dla tego kierunku interwencji będzie monitoring oraz wsparcie zaplecza naukowo-badawczego w opracowaniu i ewaluacji instrumentów dedykowanych ww. obszarom, doskonalenie działań rewitalizacyjnych, przegląd prawa w zakresie rewitalizacji oraz opracowanie programu rewitalizacji wsi i małych miast.

Działania

- 2.3.1. udoskonalenie realizacji zintegrowanych działań rewitalizacyjnych (realizowanych na podstawie programów rewitalizacji) ukierunkowanych na wsparcie obszarów zdegradowanych, w tym po byłych państwowych gospodarstwach rolnych (w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym, przestrzenno-funkcjonalnym, technicznym)
- 2.3.2. wprowadzenie monitoringu oraz ewaluacji efektów działań i instrumentów dedykowanych obszarom zagrożonym marginalizacją
- 2.3.3. tworzenie warunków dla rozwoju edukacji i wyrównywania szans w dostępie do usług edukacyjnych (m.in. zwiększenie dostępności zajęć pozalekcyjnych i lepsze wykorzystywanie świetlic wiejskich)
- 2.3.4. poszukiwanie innowacyjnych metod aktywizacji osób pozostających poza rynkiem pracy (np. innowacje i obligacje społeczne, adresowanie wielu problemów społecznych w ramach jednego przedsięwzięcia)
- 2.3.5. przygotowanie i realizacja programu krajowego złożonego z różnych instrumentów krajowych i unijnych, publicznych i prywatnych, adresowanego przede wszystkim do obszarów o najniższym poziomie PKB i borykających się z problemami rozwojowymi, obejmujących m.in. obszary zagrożone marginalizacją i średnie miasta tracące funkcje społeczno-gospodarcze⁶⁵⁾
- 2.3.6. wzmocnienie systemu koordynacji działań między politykami oraz ukierunkowanie środków finansowych z programów operacyjnych na wybrane przedsięwzięcia wspierające aktywizację obszarów zagrożonych marginalizacją⁶⁶⁾
- 2.3.7. pakiet działań dla obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją realizowany przez wzmocniony system koordynacji działań ukierunkowanych na ich wsparcie i integrację instrumentów obejmujących zarówno działania współfinansowane przez UE w ramach programów operacyjnych, jak i działania samorządów terytorialnych oraz podmiotów prywatnych, przy wykorzystaniu mechanizmu pakietów zintegrowanych przedsięwzięć rozwojowych⁶⁷⁾

⁶⁵⁾ W realizacji programu zostaną wykorzystane m.in. rozwiązania wypracowane w ramach pilotażowej Inicjatywy KE „Regiony Słabiej Rozwinięte” dla dwóch regionów świętokrzyskiego i podkarpackiego.

⁶⁶⁾ M.in. na rzecz promocji inwestycji prywatnych, lepszego wykorzystania lokalnych zasobów ludzkich, zwiększenia dostępności transportowej do lokalnych i subregionalnych rynków pracy oraz dostępu mieszkańców do podstawowych usług publicznych, poprawy jakości lokalnej administracji do skutecznej realizacji działań na rzecz rozwoju społeczno-gospodarczego oraz pobudzenia aktywności społeczności lokalnych w zakresie budowania społeczeństwa obywatelskiego.

⁶⁷⁾ Pakiet będzie realizowany w ramach programu ponadregionalnego skierowanego do najsłabszych gospodarczo obszarów 2020+.

Kierunek interwencji: II.4. Zrównoważone gospodarowanie i ochrona zasobów środowiska

Istotny wymiar środowiskowy ma obecny (2023–2027) kształt WPR. W szczególności należy zwrócić uwagę na warunkowość, która zobowiązuje rolników do realizacji norm dobrej kultury rolnej i wymogów podstawowych w zakresie zarządzania. Normy i wymogi warunkowości dotyczą takich obszarów jak: środowisko, klimat, zdrowie publiczne, zdrowie roślin i dobrostan zwierząt. Stanowi ona połączenie i wzmocnienie wymogów zasady wzajemnej zgodności oraz zazielenienia, które obowiązywały do 2022 r. Ponadto nowym, prośrodowiskowym rodzajem płatności bezpośrednich są ekoschematy, które są obowiązkowe dla państwa członkowskiego, ale dobrowolne dla rolnika. Budżet przeznaczony na ekoschematy stanowi minimum 25% kwoty płatności bezpośrednich na rok. Ekoschematy realizują cele środowiskowe i klimatyczne nowej WPR, tj. ochronę zasobów gleby, wód, klimatu, dobrostanu zwierząt, różnorodności biologicznej w produkcji rolnej. W ramach PS WPR na lata 2023–2027 wprowadzono łącznie pięć ekoschematów obszarowych i jeden ekoschemat dotyczący dobrostanu zwierząt. W celu przeciwdziałania zanikowi sektorów wrażliwych pod względem społecznym, gospodarczym i środowiskowym znajdujących się w trudnej sytuacji, są stosowane tzw. płatności związane z produkcją sprzyjające utrzymaniu wielokierunkowej, zróżnicowanej działalności rolniczej oraz zapobiegające nadmiernej ekspansji monokultur najbardziej opłacalnych upraw. W ramach II filaru WPR wsparcie mogą uzyskać rolnicy podejmujący dobrowolnie zobowiązania w zakresie stosowania metod produkcji o szczególnie korzystnym (wykraczającym ponad wymogi krajowego i unijnego prawodawstwa, w tym warunkowości) wpływie na środowisko (interwencja rolnictwo ekologiczne, interwencje rolno-środowiskowo-klimatyczne). Wspierane są również inwestycje o charakterze prośrodowiskowym. Możliwości wdrażania w gospodarstwach agroturystycznych oraz innych obiektach turystyki wiejskiej inicjatyw prośrodowiskowych wydają się również znaczne. Rośnie społeczne zapotrzebowanie na tego typu działania. Obszarem o znacznym potencjale może być również wykorzystanie w turystyce wiejskiej działań nastawionych na zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych roślin i zwierząt gospodarskich.

Aspekt środowiskowy jest też nieodłącznym elementem WPRyB, której celem jest zapewnienie, aby działalność w zakresie rybołówstwa morskiego, akwakultury, jak i organizacji rynku rybnego była zrównoważona środowiskowo w perspektywie długoterminowej. Działalność ta powinna być ukierunkowana na osiągnięcie korzyści ekonomicznych, społecznych i w dziedzinie zatrudnienia; przyczyniać się do zachowania tradycji i zapewnienia dostaw żywności wysokiej jakości, a równocześnie przez zrównoważone eksploatawanie żywych zasobów powinna zapewniać trwałość walorów środowiskowych obszarów rybackich.

Działania

- 2.4.1. promowanie ładu przestrzennego na obszarach wiejskich, w szczególności w zasięgu oddziaływania obszarów silnie zurbanizowanych, m.in. w celu zapobiegania rozpraszaniu istniejącej sieci osadniczej
- 2.4.2. wykorzystanie i rozwój zasobów pracy oraz kapitału niezbędnych dla prowadzenia określonej działalności pozarolniczej
- 2.4.3. zapewnienie powszechnego dostępu do aktualnej informacji o stanie i przeznaczeniu terenów, w tym planów zagospodarowania przestrzennego, w postaci cyfrowej powszechnie dostępnych w rejestrze urbanistyczno-budowlanym
- 2.4.4. zarządzanie wodami opadowymi na obszarach wiejskich przez różne formy retencji i rozwój infrastruktury zieleni
- 2.4.5. programy racjonalnego korzystania z zasobów wodnych, zachowanie właściwych stosunków wodnych⁶⁸⁾ oraz zwiększanie retencji wodnej, w tym glebowej
- 2.4.6. działania na rzecz wysokiej jakości powietrza na obszarach wiejskich w transporcie i gospodarce przestrzennej oraz dynamizacja przedsięwzięć na rzecz likwidacji niskiej emisji z systemów grzewczych⁶⁹⁾

⁶⁸⁾ Np. przez pozostawianie oczek wodnych, zachowanie istniejących terenów podmokłych lub utrzymanie stref buforowych między polami uprawnymi a najbliższymi ciekami wodnymi.

⁶⁹⁾ Działanie jest realizowane w ramach Polityki ekologicznej państwa 2030 – strategii rozwoju w obszarze środowiska i gospodarki wodnej.

- 2.4.7. utrzymanie, a w miarę dostępności gruntów do zalesienia – zwiększenie ogólnej lesistości kraju oraz zwartości kompleksów leśnych i powierzchni zalesianych⁷⁰⁾
- 2.4.8. właściwe planowanie przestrzenne na obszarach wiejskich oraz racjonalna gospodarka gruntami zachowujące unikalne formy krajobrazu rolniczego i służące ochronie bioróżnorodności⁷¹⁾
- 2.4.9. zapewnienie warunków dla zrównoważonego wykorzystania zasobów przestrzennych na obszarach wiejskich
- 2.4.10. zagwarantowanie planowania przestrzennego z udziałem społeczności lokalnych uwzględniającego zróżnicowane potrzeby społeczne, gospodarcze, kulturalne i środowiskowe
- 2.4.11. wsparcie badań naukowych w zakresie ochrony środowiska naturalnego na obszarach wiejskich i rybackich
- 2.4.12. ograniczenie negatywnego oddziaływania realizowanych inwestycji infrastrukturalnych, w tym głównie nowych inwestycji liniowych prowadzonych po tzw. „nowym śladzie”, na rolniczą przestrzeń produkcyjną, przez zastosowanie tzw. scaleń infrastrukturalnych gruntów porządkujących przestrzeń wokół takich inwestycji (reorganizacja dotychczasowego układu działek na danym obszarze zgodnie z oczekiwaniami społecznymi)
- 2.4.13. wsparcie rozwoju zielonej infrastruktury na wsi w celu adaptacji do zmiany klimatu⁷²⁾
- 2.4.14. wspieranie inwestycji sprzyjających ochronie środowiska w gospodarstwach rolnych i rybackich
- 2.4.15. upowszechnianie wiedzy na temat metod ochrony środowiska w rolnictwie i na obszarach wiejskich i rybackich, np. przez doskonalenie i rozwijanie systemu doradztwa i promocję dobrych praktyk rolniczych
- 2.4.16. kierowanie inwestycji infrastrukturalnych, przemysłowych i mieszkaniowych na gleby najmniej produktywne
- 2.4.17. wspieranie ochrony i zwiększenia bioróżnorodności obszarów rolnych, w tym m.in. przez wspieranie hodowli zwierząt gospodarskich na obszarach zagrożonych utratą lub niekorzystną zmianą biocenozy danego biotopu
- 2.4.18. ułatwienia odbioru oraz zagospodarowania odpadów (w tym również odpadów pochodzenia rolniczego) w celu ich właściwego zagospodarowania, w tym m.in. przygotowania do ponownego użycia i recyklingu

Kierunek interwencji: II.5. Adaptacja do zmian klimatu i przeciwdziałanie tym zmianom

Konieczne jest szerokie podejście do zagadnień związanych ze zmianami klimatu. Wymaga to włączenia do realizacji planowanych działań wszystkich szczebli zarządzania obszarami wiejskimi, poszukiwania efektów synergii między działaniami oraz budowania zdolności zarządzania zwiększonym ryzykiem (produkcyjnym i rynkowym). Wsparcie podejmowane w ramach tego kierunku interwencji może wykorzystywać instrumenty finansowe umożliwiające podział ryzyka i obciążeń finansowych sektora publicznego.

Działania

- 2.5.1. stymulowanie rozwoju alternatywnych, bezemisyjnych źródeł ciepła (m.in. taniego ogrzewania elektrycznego), co przyczyni się do obniżenia niskiej emisji, w szczególności na terenach słabiej zurbanizowanych
- 2.5.2. rozwijanie technologii magazynowania energii (w różnych postaciach)
- 2.5.3. zwiększanie efektywności energetycznej budynków użyteczności publicznej i mieszkalnych oraz w przedsiębiorstwach
- 2.5.4. wsparcie dla strategii nisko- i zeroemisyjnych
- 2.5.5. wsparcie produkcji energii elektrycznej i ciepła w skojarzeniu (kogeneracja)

⁷⁰⁾ Działanie jest realizowane w ramach Polityki ekologicznej państwa 2030 – strategii rozwoju w obszarze środowiska i gospodarki wodnej.

⁷¹⁾ Np. wyznaczanie korytarzy ekologicznych, utrzymanie miedz, zadrzewień śródpolnych, zakrzewień oraz remiz.

⁷²⁾ Np. przy drogach gminnych, wzdłuż cieków wodnych.

- 2.5.6. promowanie i inicjowanie lokalnych przedsięwzięć (klastry, spółdzielnie energetyczne, obywatelska społeczność energetyczna) z zakresu wytwarzania energii (ze wskazaniem na rozwój OZE) oraz efektywności energetycznej w celu dążenia do samowystarczalności energetycznej gmin i powiatów (autonomiczne obszary energetyczne)
- 2.5.7. inwestycje w celu wykorzystania lokalnie dostępnych surowców energetycznych i innych zasobów zgodnie z terytorialnym potencjałem (np. elektrownie wodne, biomasa, biogaz i biogaz rolniczy, odpady, instalacje geotermalne)
- 2.5.8. opracowanie mapy dyspozycyjnych zasobów wodnych do wykorzystania przez ludność, przemysł, rolnictwo i inne gałęzie gospodarki oraz zasad jej aktualizacji na podstawie bilansu zasobów wód powierzchniowych oraz wód podziemnych
- 2.5.9. opracowanie i wdrożenie kompleksowych działań w zakresie zapobiegania skutkom utrzymywania się długotrwałych wysokich temperatur lub małej ilości opadów i w ich następstwie susz rolniczych
- 2.5.10. proekologiczne zarządzanie lokalnymi zasobami wodnymi, obejmujące także kształtowanie krajobrazów sprzyjających zatrzymywaniu wody⁷³⁾
- 2.5.11. opracowanie podstaw metodologicznych do zarządzania pochłanianiem CO₂ w rolnictwie w ramach realizacji polityki klimatycznej
- 2.5.12. zmniejszenie emisji z samego sektora rolnego, szczególnie w zakresie amoniaku
- 2.5.13. wsparcie dla systemów współdzielenia pojazdów, zwłaszcza na obszarach wiejskich – rozwiązanie zmniejszające koszty indywidualnego dojazdu do pracy, a także presję na środowisko naturalne (SOR)
- 2.5.14. działanie informacyjno-edukacyjne w ramach działań mających na celu ochronę bioróżnorodności i obszarów mokradłowych
- 2.5.15. opracowanie i udoskonalanie przez zaplecze naukowo-badawcze zielonych technologii
- 2.5.16. promocja polskiego sektora zielonych technologii w kraju i za granicą⁷⁴⁾
- 2.5.17. rozwijanie i upowszechnianie wiedzy w zakresie ochrony klimatu⁷⁵⁾
- 2.5.18. ochrona i odbudowa morskiej różnorodności biologicznej i ekosystemów morskich oraz przyczynianie się do odbudowy populacji cennych gatunków;

⁷³⁾ Działanie jest realizowane w ramach Polityki ekologicznej państwa 2030 – strategii rozwoju w obszarze środowiska i gospodarki wodnej.

⁷⁴⁾ Działanie jest realizowane w ramach Polityki ekologicznej państwa 2030.

⁷⁵⁾ Działanie jest realizowane w ramach Polityki ekologicznej państwa 2030.

Cel szczegółowy III Rozwój przedsiębiorczości, pozarolniczych miejsc pracy i aktywnego społeczeństwa

Podsumowanie wyników diagnozy ze strategicznymi rozstrzygnięciami

Coraz większe znaczenie ma zachowanie **zasady solidarności społecznej w dzieleniu korzyści ze wzrostu gospodarczego kraju. Będzie to odpowiedź na pułapkę średniego dochodu i pułapkę demograficzną obszarów wiejskich**, które nadal dotyczą problemy ubóstwa, mniejszych wynagrodzeń w sektorze rolniczym i pozarolniczym w stosunku do miast, wyższej umieralności niż w miastach, depopulacji, mniejszej niż w miastach dostępności usług publicznych o wysokiej jakości (usługi opieki medycznej i społecznej, edukacji, kultury i sportu, opieki nad dzieckiem do lat 3 i osobami starszymi).

Potencjał obszarów wiejskich to przede wszystkim ludzie. Udział mieszkańców wsi w populacji województw jest bardzo zróżnicowany i wynika głównie z uwarunkowań historycznych oraz stopnia rozwoju ośrodków miejskich. Ludność wiejska stanowi większość w województwach: podkarpackim, świętokrzyskim, lubelskim i małopolskim. Najmniejszy odsetek mieszkańców wsi występuje w województwach: śląskim, dolnośląskim i zachodniopomorskim.

Procesy starzenia się populacji zaznaczają się coraz bardziej również wśród ludności wiejskiej. Najsilniej te tendencje uwidaczniają się na obszarach wiejskich województw: opolskiego, podlaskiego, łódzkiego i świętokrzyskiego i są spowodowane trwałą migracją zarobkową poprzedzoną migracją edukacyjną.

Mimo ogólnie dodatniego salda migracji z miast do wsi, w niektórych regionach kraju obserwuje się **odpływ ludności z obszarów wiejskich** (głównie w regionach najdalej położonych względem wysokorozwiniętych miast, bez dobrze rozwiniętej komunikacji wewnątrzregionalnej i tranzytowych szlaków transportowych, z małą liczbą pozarolniczych miejsc pracy oraz rozdrobnioną strukturą agrarną).

Wyludnianie i starzenie się obszarów wiejskich jest poważnym wyzwaniem dla samorządów w związku **z poziomem wpływów z podatku PIT oraz CIT, przy jednoczesnym wzroście potrzeb infrastruktury⁷⁶⁾** (infrastruktura drogowa, edukacja, kultura i sport) **i usług senioralnych** (opieka nad osobami niesamodzielnymi, dostępność budynków użyteczności publicznej dla osób niesamodzielnymi, dostęp do specjalistycznej opieki medycznej, infrastruktura służąca aktywizacji seniorów). Wskutek nadmiernego, częstszego odpływu kobiet młodszych wiekiem (18–39 lat) z terenów wiejskich, związanego z większymi ambicjami dotyczącymi kariery i rozwoju osobistego, występują również **dysproporcje w wieku produkcyjnym między**

„Pogłębiający się dysparytet między wzrostem PKB i wzrostem wydajności a wzrostem płac wymaga **wzmocnienia komponentu społecznej solidarności i zrównoważonego rozwoju**, tak by równomiernie dzielić korzyści płynące ze wzrostu gospodarczego.”

Strategia na rzecz odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020
(z perspektywą do 2030 r.)

Ponad **15 mln Polaków mieszka na wsi**, a prawie **co piąty jest w wieku poprodukcyjnym**.

(Dane GUS)

Na wsi pozostają osoby starsze.

Dotyczy to przede wszystkim obszarów położonych z dala od większych miast (...)

(wyniki III etapu MROW Fundacji Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej)

Za granicę wyjeżdżają obecnie najczęściej osoby, które założyły już rodzinę i posiadają doświadczenie zawodowe (w wieku 30–34 lat oraz 35–39 lat)
(wyniki diagnoz regionalnych)

⁷⁶⁾ Na przestrzeni lat 2016–2018 nastąpił wzrost dochodów gmin z tytułu udziału we wpływach z podatku PIT i CIT. W tym okresie 17 gmin odnotowało spadek wpływów z PIT, a 727 gmin odnotowało spadek wpływów z CIT.

placiami stanowiącymi barierę dla rozwoju społecznego wsi i trwałości gospodarstw rolnych (spadek liczby gospodarstw rodzinnych i brak następców w kolejnych pokoleniach). Najsilniej zagrożone nadmierną maskulinizacją są obszary północno-wschodniej Polski.

Ze względu na zachodzące zmiany demograficzne polska wieś potrzebuje działań na rzecz **włączenia społecznego osób niepełnosprawnych, starszych i kobiet, a także mające na celu zwiększanie dostępności usług opiekuńczych nad dziećmi oraz osobami starszymi**. Dużą rolę w realizacji tego celu będzie odgrywać rozwój rolnictwa społecznego, które nabiera nowego znaczenia i jest szansą dla rolników oraz innych instytucji współpracujących w zakresie rolnictwa i świadczenia usług społecznych. Rolnictwo społeczne z jednej strony ma na celu świadczenie usług na rzecz społeczeństwa, a z drugiej może być źródłem dywersyfikacji dochodów rolników.

W wyniku migracji ze wsi do miast oraz mniejszej dostępności wysokiej jakości usług edukacji oraz z uwagi na niedobory infrastruktury edukacji, kultury i sportu **na obszarach wiejskich występuje niekorzystna struktura wykształcenia utrudniająca absorpcję innowacji. Jest ona też jedną z przyczyn małej skłonności do zakładania przedsiębiorstw, niskiej aktywności społecznej i relatywnie mniejszego poziomu dochodów niż w miastach**, z czego na to ostatnie bardzo duży wpływ mają czynniki rynkowe oraz opłacalność produkcji w poszczególnych działach produkcji usług.

Raport OECD: *Przeglądy Polityk Rozwoju Obszarów Wiejskich: Polska 2018* wskazuje na **niskie zróżnicowanie gospodarcze obszarów wiejskich**, podczas gdy dywersyfikacja ekonomiczna zapewnia zróżnicowaną ofertę pozarolniczych miejsc pracy i dodatkowych (pozarolniczych) źródeł dochodów dla rolników na obszarach wiejskich, co z kolei pozytywnie wpłynie na atrakcyjność tych obszarów jako miejsca do zamieszkania. Tymczasem **deficyt wolnych miejsc pracy, niski poziom przedsiębiorczości i kwalifikacji mieszkańców obszarów wiejskich sprawiają, że mimo nadwyżki zasobów pracy na wsi notuje się jej powolny przepływ do innych sektorów gospodarki**. W raporcie wskazuje się na konieczność wsparcia podnoszenia kwalifikacji zawodowych, szkoleń w kierunku reorientacji zawodowej i tworzenia warunków do rozwoju edukacji i wyrównywania szans w dostępie do usług edukacyjnych (m.in. zwiększenie dostępności zajęć pozalekcyjnych, lepsze wykorzystywanie świetlic wiejskich i stwarzanie warunków do rozwoju gospodarstw rolnych świadczących usługi edukacyjne).

Przyczynami niskiej mobilności zawodowej są przede wszystkim **koncentracja miejsc pracy w dużych miastach, ograniczenia w dostępie do szybkiego Internetu** (co uniemożliwia korzystanie z elastycznych form pracy i pracy zdalnej), **problemy z dostępnością transportową umożliwiającą podjęcie pracy poza rolnictwem oraz problemy z zakupem lub wynajmem mieszkania w pobliżu miejsca pracy**.

Na obszarach wiejskich **dominują od lat te same rodzaje pozarolniczej działalności gospodarczej** – najczęściej podmiotów (1/4) zajmuje się handlem i naprawą pojazdów samochodowych, w dalszej kolejności są podmioty prowadzące działalność budowlaną, przemysłową, transportową i magazynową oraz pozostałą usługową. Szanse na większe zróżnicowanie działalności gospodarczej można upatrywać we **wzroście liczby podmiotów zajmujących się profesjonalną działalnością naukową i techniczną związaną ze wzrostem innowacyjności w rolnictwie⁷⁷⁾ oraz w rozwoju nowych sektorów gospodarki specyficznych dla tych obszarów** (biogospodarka, zielona gospodarka, OZE, gospodarka społeczna). Przyjmuje się, że rozwój zielonej gospodarki opiera się na

Rozstrzygnięcie strategiczne:

Obszary wiejskie potrzebują działań adaptacyjnych do zmiany struktury demograficznej i działań na rzecz odwrócenia niekorzystnych trendów demograficznych.

Rozstrzygnięcie strategiczne:

Rozwój obszarów wiejskich i miast powinien wzajemnie się wspierać, promując stabilny i zrównoważony terytorialnie wzrost gospodarczy, w którym każdy mieszkaniec wsi będzie miał godną pracę.

⁷⁷⁾ Udziały pozostałych sekcji PKD 2007 nie przekroczyły 5,0%.

transformacji dziesięciu kluczowych sektorów, w tym: rolnictwa, budownictwa, energetyki, rybołówstwa, leśnictwa, przemysłu efektywnego energetycznie, turystyki, transportu, gospodarki odpadami oraz gospodarki zasobami wodnymi. Mimo trudnej sytuacji na rynku pracy oraz problemów ze sprzedażą produktów i usług w sektorze zielonej gospodarki, należy oczekiwać, że w perspektywie najbliższych 3–5 lat wzrośnie zapotrzebowanie społeczne na oferowane przez podmioty tego sektora produkty i usługi. Wzrost skali sprzedaży będzie związany przede wszystkim ze wzrostem świadomości społecznej w zakresie ochrony środowiska, wyczerpywaniem zasobów naturalnych, ekologizacją sektorów i branż w polskiej gospodarce oraz z postępującą degradacją środowiska naturalnego⁷⁸⁾.

W sposób dynamiczny będzie rozwijał się również **sektor usług wolnego czasu.** Od lat zakłada się, że wykorzystanie środowiskowego i turystycznego potencjału obszarów wiejskich czy rybackich jest szansą

pełnego włączenia tych obszarów w procesy rozwojowe zachodzące w kraju i pozytywnie wpływa na jakość życia mieszkańców polskiej wsi oraz dywersyfikację gospodarczą na terenach wiejskich i rybackich⁷⁹⁾. Turystyka wiejska w niedostatecznym stopniu wykorzystuje możliwości, jakie daje równoległe prowadzenie działalności rolniczej, do tworzenia oferty tematycznych pobytów średnio- i długoterminowych (np. pobyty lecznicze, rehabilitacyjne, „Slow Food”⁸⁰⁾, „Slow Tourism”, couchsurfing⁸¹⁾, „EatWith”⁸²⁾, „WWOF – Willing Workers on Organic Farms”⁸³⁾).

Coraz większą rolę będzie odgrywać wsparcie dla gospodarki doświadczeń, której priorytetem jest wzbudzanie nowych, nieznanych dotąd emocji i doznań. Szczególnie jest to widoczne w tzw. **turystyce 3E (Entertainment – rozrywka, Excitement – ekscytacja, Education – edukacja), inaczej zwanej turystyką kreatywną,** która pociąga za sobą interakcje, podczas których odwiedzający mają edukacyjny, emocjonalny i społeczny kontakt z danym miejscem, jego „żywą kulturą” i ludźmi, którzy tam żyją. Na wsi są lokalizowane także przedsięwzięcia z zakresu turystyki społecznej (gospodarstwa opiekuńcze, gospodarstwa społeczne) oraz prozdrowotnej i kulinarnej.

Gruntowne zmiany struktury społeczno-gospodarczej polskiej wsi nie mają jednolitego charakteru oraz tempa w przekroju geograficznym. Rozbieżności w dynamice zmian widoczne są w ujęciu regionalnym, w relacji miasto-wieś oraz między wiejskimi wielofunkcyjnymi obszarami zurbanizowanymi a obszarami typowo rolniczymi. **Różnice te dotyczą podstawowych wyznaczników jakości życia społecznego ludności wiejskiej: dostępności do usług, wysokości i źródeł dochodów, poziomu wykształcenia oraz struktury i miejsca aktywności zawodowej.**

W konsekwencji obszary wiejskie w dalszym ciągu są pod bardzo wieloma względami słabiej rozwinięte od obszarów miejskich, a duże zróżnicowanie ich rozwoju w ujęciu regionalnym dotyczy zarówno ogólnego poziomu, jak i struktury gospodarczej i społecznej. Obserwuje się stopniowe upodabnianie się jakości życia na wsi do

Rozstrzygnięcie strategiczne:

Gospodarka obszarów wiejskich wymaga większego zróżnicowania, wykorzystania szansy wynikającej ze wzrostu innowacyjności, powstawania nowych sektorów gospodarki i tworzenia warunków dla większej mobilności zawodowej.

⁷⁸⁾ *Perspektywy rozwoju zielonych miejsc pracy w województwie warmińsko-mazurskim*, Olsztyn 2017.

⁷⁹⁾ Dostępność i stan zachowania obiektów dziedzictwa kulturowego są ważnym czynnikiem lokalizacyjnym inwestycji o charakterze turystycznym, które stanowią jedną z alternatyw działalności rolniczej i rybackiej. Tymczasem, mimo że turystyka wiejska, w tym agroturystyka, wpływa na wzrost popytu na produkty rolno-spożywcze w miejscowościach turystycznych, podtrzymuje folklor i wymusza inwestycje, to nie jest ona jednak na tyle wystandaryzowana i dostosowana do oczekiwań współczesnego turysty, żeby stanowić istotne źródło pozarolniczych dochodów rodzin rolniczych.

⁸⁰⁾ Promowanie lokalnych produktów i usług oraz rezygnacja z turystyki masowej na rzecz turystyki wyciszonej.

⁸¹⁾ Nieznajomi umawiają się ze sobą za pomocą internetowej sieci i używają sobie wzajemnie bezpłatnie i z zasady, nie oczekując niczego w zamian, swoje domy, mieszkania, pokoje, a także czas czy wiedzę o miejscu, w którym akurat się znajdują.

⁸²⁾ Za pośrednictwem internetowego serwisu <http://www.eatwith.com/> turysta (odwiedzający) otrzymuje zaproszenie do czyjegoś domu na obiad lub kolację. W ramach „EatWith” można spróbować charakterystycznych dla danego regionu potraw.

⁸³⁾ Wsparcie ekologicznych metod hodowli, zapoznanie wolontariuszy z życiem wiejskim we własnym lub obcym kraju i umożliwienie im zdobycia doświadczenia w ekologicznych metodach upraw i hodowli zwierząt gospodarskich. Wolontariusze nie otrzymują pieniędzy za swoją pracę. Rolnik zapewnia wyżywienie, nocleg i możliwość nauki w zamian za pomoc w uprawach roślin i hodowli zwierząt gospodarskich.

standardów charakterystycznych dla miast, jednakże dotychczasowe tempo tych zmian jest niewystarczające do zniwelowania dystansu dzielącego obszary wiejskie i miejskie. Przeciwdziałanie pogłębiającemu się zróżnicowaniu międzyregionalnemu oraz deficytom w rozwoju infrastruktury i w dostępie do usług publicznych na obszarach wiejskich, a także poprawa stanu środowiska pozostaną ważnymi zadaniami polityki publicznej, wymagającymi również tworzenia (i wzmacniania istniejących) **powiązań funkcjonalnych obszarów wiejskich z małymi miastami, a także wzmocnienia roli małych miast i centrów gminnych jako lokalnych ośrodków wzrostu.**

W okresie 2016–2018 nastąpił znaczny spadek zasięgu ubóstwa skrajnego i relatywnego we wszystkich typach rodzin z dziećmi w Polsce (największe spadki były w rodzinach z trójką i więcej dzieci w 2016 r. i w rodzinach pojedynczych rodziców z dziećmi w 2017 r.), to jednak **zjawisko ubóstwa jest nadal poważnym wyzwaniem na terenach wiejskich.** Stopa ubóstwa relatywnego w latach 2010–2015 kształtowała się na poziomie 16–17%. W latach 2016–2019 wartość wskaźnika ubóstwa relatywnego spadła do 13–14%. Od 2020 do 2022 r. w ubóstwie relatywnym żyło ok. 12% osób w gospodarstwach domowych. Jak pokazują dane statystyczne, ubóstwo ma w Polsce silny wymiar geograficzny. **Największe trudności do przezwyciężenia w tym zakresie występują na obszarach wiejskich powolnego tempa rozwoju oraz obszarach wiejskich zamkniętego rozwoju** (w tym m.in. na terenach byłych państwowych gospodarstw rolnych – PGR⁸⁴).

W warunkach nadal trwającej pandemii COVID-19, wyższy w 2020 r. był zarówno realny poziom dochodów, jak i wydatków gospodarstw domowych.
(Dane GUS, 2022)

Na obszarach tych najczęściej występuje kumulacja problemów społecznych i ekonomicznych, których przezwyciężenie może nastąpić przez kompleksowe, **zintegrowane programy na rzecz rewitalizacji**, które będą uwzględniały aspekty społeczne, gospodarcze, infrastrukturalne, środowiskowe (w szczególności kwestie związane z adaptacją do zmian klimatu), instytucjonalne i finansowe danego obszaru, z włączeniem w proces podejmowania decyzji lokalnej społeczności, podmiotów ekonomii społecznej oraz instytucji. Kluczowym elementem procesu rewitalizacji wsi i małych miast będzie odtworzenie i rozwój ich funkcji rynkowych, również w odniesieniu do gospodarki żywnościowej czy turystycznej.

Programy na rzecz rewitalizacji wpisują się w szersze podejście terytorialne we wdrażaniu pomocy publicznej opartej na kontynuacji wsparcia na rzecz oddolnych inicjatyw przez włączanie lokalnej społeczności w procesy rozwojowe i politykę rozwoju kraju. Takie inicjatywy przyczyniają się do rozwoju kapitału społecznego na obszarach wiejskich i rybackich. Tym procesom będzie sprzyjać promocja instrumentów współpracy i partnerstwa (np. w ramach instrumentu RLKS). Istotne jest także promowanie rozwoju usług dla podmiotów ekonomii społecznej i solidarnej, co przyczyni się do reintegracji społecznej i zawodowej osób z grup zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Rozstrzygnięcie strategiczne:

Konieczne jest dalsze wyrównywanie różnic w poziomie rozwoju na szczeblu lokalnym, wyeliminowanie ubóstwa we wszystkich jego formach i tworzenie silnych więzi gospodarczych w relacjach wieś-miasto.

Rozstrzygnięcie strategiczne:

Społeczeństwo wiejskie powinno być inkluzywne i włączone w odpowiedzialność za projektowanie rozwoju.

⁸⁴ Od 1976 r. funkcjonowała nazwa „państwowe przedsiębiorstwo gospodarki rolnej” – PPGR.

Główne założenia wynikające z SOR

**MODEL ODPOWIEDZIALNEGO ROZWOJU OZNACZA
TAKIE UKIERUNKOWANIE INTERWENCJI W RAMACH POLITYK PUBLICZNYCH,
ZARÓWNO NA POZIOMIE KRAJOWYM, JAK I REGIONALNYM, ABY UWZGLĘDNIŁY
ONE WYSTĘPUJĄCE TRENDY DEMOGRAFICZNE OBSZARÓW WIEJSKICH**

Założenia wynikające z SOR dotyczące celu III SZRWRiR 2030:

Odpowiedzialny rozwój to rozwój z myślą o przyszłych pokoleniach – to wzrost gospodarczy oparty na solidnych fundamentach, jakimi są: przedsiębiorczość, pracowitość, zasoby i umiejętności Polaków. Odpowiedzialny rozwój to także wielowymiarowa solidarność społeczna, której celem jest troska o dobro wspólne – solidarność między pokoleniami teraźniejszymi i przyszłymi, między poszczególnymi regionami, miastami i obszarami wiejskimi, między pracodawcami i pracownikami.

Rozwój odpowiedzialny to rozwój zrównoważony społecznie dążący do wzrostu dochodów wszystkich mieszkańców kraju przy jednoczesnym zmniejszaniu liczby osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym.

Rozwój odpowiedzialny to rozwój włączający, a nie wykluczający – odpowiedzialność to solidarność międzypokoleniowa polegająca na znajdowaniu takich rozwiązań, które pozwalają na aktywne włączenie w procesy rozwojowe wszystkich grup społecznych, dając im jednocześnie możliwość czerpania korzyści ze wzrostu gospodarczego. Pozostawienie narastających dysproporcji w rozwoju społecznym w dłuższej perspektywie może prowadzić do „wypchnięcia” niektórych grup z procesów rozwojowych, co w konsekwencji może utrwać ich ubożenie, jak i obszary wykluczenia społecznego.

Najlepsza inwestycja to inwestycja w człowieka – oznacza to umożliwienie wszystkim mieszkańcom wsi ich rozwoju i samorealizacji w warunkach społecznych, gospodarczych i środowiskowych nie gorszych od występujących w mieście.

Wskaźniki pomiaru celu szczegółowego III Rozwój przedsiębiorczości, pozarolniczych miejsc pracy i aktywnego społeczeństwa SZRWRiR 2030 i ich powiązanie SOR

Wskaźnik	Jednostka miary	Wartość bazowa (rok bazowy)	Wartość w 2020 r.	Wartość w 2030 r.	Źródło danych
Wskaźniki kluczowe przedstawiające stopień realizacji <i>Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju</i>					
Osoby dorosłe uczestniczące w kształceniu lub szkoleniu (w wieku 25–64 lata)	%	3,5 (2015)	4,2	9	GUS
Stopa ubóstwa skrajnego	%	6,5 (2015)	5,5	4,5	GUS
Współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi	współczynnik	22,8 (2015)	28,5	35,4	GUS
Wskaźnik aktywnego starzenia się (AAI)	wskaźnik syntetyczny	28,1 (2014)	30,0	35,0	GUS

Wskaźniki kluczowe przedstawiające stopień realizacji celu szczegółowego III SZRWiR 2030 <i>Rozwój przedsiębiorczości, pozarolniczych miejsc pracy i aktywnego społeczeństwa</i>					
Wskaźnik	Jednostka miary	Wartość bazowa (rok bazowy)	Wartość w 2020 r.	Wartość w 2030 r.	Źródło danych
Udział liczby (aktywnych) rejestrowych organizacji non-profit mających siedzibę na wsi w ogólnej liczbie tych organizacji	%	34 (2014)	38	45	GUS
Stopa ubóstwa skrajnego na obszarach wiejskich	%	7,3% (2017)	7%	poniżej 5%	GUS
Współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi na obszarach wiejskich	współczynnik	21,3 (2017)	mniej niż 21	mniej niż 19	GUS
Liczba podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON na 1 tys. mieszkańców na terenach wiejskich	-	76,9 (2017)	77,5	82	GUS
Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 100 osób w wieku produkcyjnym na wsi	-	9,8 (2017)	10	14	GUS

Działania w ramach celu szczegółowego III *Rozwój przedsiębiorczości, pozarolniczych miejsc pracy i aktywnego społeczeństwa*

Kierunek interwencji: III.1. Odpowiedź na zmiany demograficzne i ich następstwa

W wyniku prowadzonych analiz powinny być podejmowane działania ukierunkowane na wybrane grupy wiekowe, społeczne i zawodowe oraz ich specyficzne potrzeby, przy uwzględnieniu ich szczególnego potencjału. W tym kontekście powinny być promowane wartości rodzinne, jak również małżeństwa, dzieciństwo, więzi międzypokoleniowe. Jednym z efektów działań prowadzonych na rzecz pozytywnych zmian demograficznych powinno być zapewnienie dostępu do zasobów pracy dla istniejących sektorów pracochłonnych, do których należy m.in. rolnictwo. W tym kontekście ważny wydaje się rozwój wsparcia zachęcający do pozostania osób młodych na obszarach wiejskich.

Działania

- 3.1.1. ułatwienia w osiedlaniu się na terenach wiejskich, szczególnie zagrożonych depopulacją, dla młodych osób i rodzin z dziećmi
- 3.1.2. ukazywanie w zintegrowanym podejściu osobom młodym ze wsi i małych miast atrakcyjnych ścieżek życiowych powiązanych z życiem na wsi, w małych miastach, np. prowadzenie gospodarstwa, prowadzenie własnej działalności, dalsze kształcenie w edukacji wyższej oraz pracę w formie zdalnej, zachowanie i rozwój więzi rodzinnych i społecznych
- 3.1.3. poprawa przepływu niewykorzystanych zasobów pracy z rolnictwa do innych sektorów przez ułatwianie nabywania umiejętności i kwalifikacji zawodowych, w szczególności przez osoby z małych i średnich gospodarstw rolnych⁸⁵⁾
- 3.1.4. wsparcie podnoszenia kwalifikacji zawodowych mieszkańców obszarów wiejskich, przeciwdziałanie luce edukacyjnej, wsparcie reorientacji zawodowej i lepszego ukierunkowania szkoleń i doradztwa zawodowego na potrzeby lokalnego rynku pracy
- 3.1.5. wspieranie aktywności zawodowej osób po 50. roku życia, m.in. przez aktywne instrumenty rynku pracy, programy uzupełniania lub zmiany kwalifikacji, profilaktykę zdrowotną, rozwój ekonomii społecznej, rozwój usług społecznych

⁸⁵⁾ Szkolenia i treningi budowania otwartości i aktywności na rynku pracy, podnoszenie umiejętności związanych z wykorzystywaniem technologii ICT i prowadzeniem działalności gospodarczej, rozwój doradztwa zawodowego oraz umożliwianie łączenia pracy zawodowej z aktywnością w rolnictwie.

- 3.1.6. tworzenie atrakcyjnych miejsc pracy dla kobiet, także przez możliwość elastycznych form i sposobów świadczenia pracy, przeciwdziałanie dyskryminacji w zatrudnieniu, zachęty do dłuższej aktywności na rynku pracy, promocja aktywności rodzinnej, zawodowej i społecznej seniorów (np. opieka nad wnukami, wolontariat seniorów, pomoc sąsiadka)
- 3.1.7. poprawa dostępu do produktów i usług umożliwiających mobilność społeczną i zawodową oraz zwiększających autonomię funkcjonowania społecznego (np. teleopieki, sprzętu rehabilitacyjnego, sprzętu kompensacyjnego, innowacyjnych technologii wspomagających dla osób starszych, niesamodzielnych i niepełnosprawnych, bezpiecznych środków lub usług transportowych, usług transportowych „na żądanie” w ramach „Mobility as a Service”, nowoczesnego sprzętu komputerowego)
- 3.1.8. wzmocnienie społecznej, socjalnej i zdrowotnej funkcji placówek edukacyjnych i oświatowych
- 3.1.9. podejmowanie działań służących wzmocnieniu tożsamości lokalnej, wzmocnieniu więzi rodzinnych i społecznych, poprawie świadomości demograficznej społeczeństwa
- 3.1.10. tworzenie warunków dla rozwoju „białej” i „srebrnej” gospodarki oraz ekonomii społecznej zakorzenionej w społeczności lokalnej
- 3.1.11. aktywizacja zawodowa kobiet na obszarach wiejskich, m.in. przez zorganizowane formy wsparcia i opieki dla dzieci i młodzieży, wsparcie w podejmowaniu własnej działalności gospodarczej oraz w rozwoju elastycznych i niepełnoetatowych form zatrudnienia
- 3.1.12. dowartościowanie nieodpłatnej pracy kobiet na obszarach wiejskich, w szczególności w zakresie tworzenia więzi rodzinnych i społecznych
- 3.1.13. działania osłabiające migracje wewnętrzne i zagraniczne, szczególnie młodych kobiet z obszarów wiejskich i małych miast, prowadzące do tzw. „drenażu mózgow”
- 3.1.14. poprawa dostępu do lepszej jakości edukacji i współpraca z lokalnymi przedsiębiorcami, rozwój lokalnej przedsiębiorczości
- 3.1.15. poprawa dostępności do wysokiej jakości usług społecznych oraz rynku pracy
- 3.1.16. ułatwienie młodym rolnikom rozpoczęcia działalności i dostosowanie strukturalne gospodarstw rolnych po rozpoczęciu działalności
- 3.1.17. zaprojektowanie i wdrożenie specyficznych dla terenów wiejskich form realizacji usług społecznych, zwłaszcza usług opieki długoterminowej, które gwarantują jej wysoką jakość i efektywną realizację na często rozległych i mniej dostępnych terenach
- 3.1.18. rozwój usług asystenckich i opiekuńczych (m.in. gospodarstwa opiekuńcze), promocja aktywności zawodowej i społecznej młodzieży oraz seniorów, rozwój ekonomii społecznej czy też gospodarki doświadczeń (czasu wolnego)
- 3.1.19. wspieranie i kształcenie postaw przedsiębiorczych, szczególnie wśród młodych ludzi
- 3.1.20. podtrzymywanie i rozwijanie więzi rodzinnych, w tym międzypokoleniowych i międzysąsiedzkich
- 3.1.21. wspieranie lokalnych banków: żywności, usług i czasu
- 3.1.22. poszukiwanie innowacyjnych metod aktywizacji osób pozostających poza rynkiem pracy (np. rozwój gospodarstw rolnych świadczących usługi aktywizujące)
- 3.1.23. zaangażowanie młodzieży w życie lokalnych społeczności, w tym uczestnictwo w podejmowaniu decyzji, tworzenie sieci społeczności

Realizując powyższe zadania, należy dążyć do formuły tzw. „wsi wielofunkcyjnej”, która rozwija się nie tylko w sektorze rolniczym, ale przez rozwój innych gałęzi lokalnej gospodarki z zachowaniem zasad proekologicznych oraz sprzyja zauważalnemu podwyższeniu jakości życia mieszkańców. Jednym z rozwiązań będzie rozwój rolnictwa społecznego, które jest innowacyjnym podejściem do rolnictwa polegającym na wprowadzaniu usług społecznych do funkcjonujących gospodarstw rolnych. Podobne zastosowanie będą mieć również działania wykorzystujące turystyczny potencjał polskiej wsi.

Kierunek interwencji: III.2. Rozwój przedsiębiorczości i nowych miejsc pracy

Dywersyfikacja dochodów i zatrudnienia na obszarach wiejskich i rybackich wymaga rozwoju przedsiębiorczości, lokalnych rynków pracy w małych miastach oraz zwiększania aktywności gospodarczej mieszkańców tych obszarów. Dotychczasowe rozwiązania w tym zakresie okazały się niewystarczające i konieczne jest kontynuowanie wsparcia w tym obszarze.

Działania

- 3.2.1. zwiększenie podaży pracy w trybie zdalnym poza siedzibą firmy – ulgi lub zachęty dla przedsiębiorców do poszukiwania pracowników zamieszkujących na obszarach wiejskich
- 3.2.2. wsparcie okolorolniczej i pozarolniczej przedsiębiorczości, w tym z wykorzystaniem różnych form wspólnotowego działania (m.in. spółdzielni)
- 3.2.3. wsparcie usług sprzyjających rozwojowi pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych (turystycznych, edukacyjnych, zdrowotnych, opiekuńczych)
- 3.2.4. aktywizacja zawodowa osób biernych zawodowo oraz długotrwale bezrobotnych (w tym szczególnie osób młodych z NEET), osób z niepełnosprawnościami, kobiet
- 3.2.5. upowszechnianie pracy zdalnej w mikro-, małych i średnich przedsiębiorstwach (MŚP) na obszarach wiejskich
- 3.2.6. wspieranie sieciowej kooperacji pomiędzy IOB, przedsiębiorcami (w tym producentami rolno-spożywczymi) oraz specjalnymi strefami ekonomicznymi
- 3.2.7. wykorzystanie potencjału rolnictwa do prowadzenia działalności gospodarczej towarzyszącej produkcji rolniczej i rybackiej⁸⁶⁾, a także do wspierania pozarolniczej przedsiębiorczości
- 3.2.8. wykorzystanie potencjału polskich firm rodzinnych do rozwoju lokalnych i regionalnych łańcuchów wartości – integracja przedsiębiorców wokół lokalnych i regionalnych czempionów gospodarczych
- 3.2.9. wsparcie rozwoju społecznej funkcji gospodarstw rolnych, łączącej rolnictwo wielofunkcyjne i usługi o charakterze społecznym (lub zdrowotnym) na poziomie lokalnym, umożliwiające dywersyfikację dochodów rolników połączoną z szerszą ofertą usług socjalnych dla osób starszych i niepełnosprawnych
- 3.2.10. rozwój usług szkoleniowych i doradczych pozwalających na zdobywanie nowych kompetencji i umiejętności przez osoby prowadzące działalność rolniczą lub rybacką
- 3.2.11. wsparcie rozwoju mikroprzedsiębiorstw na obszarach wiejskich
- 3.2.12. rozwój przedsiębiorczości w kierunku rozwoju lokalnych rynków pracy w małych miastach oraz zwiększania dywersyfikacji działalności gospodarczej na obszarach wiejskich⁸⁷⁾, w tym m.in. zależnych od rybactwa
- 3.2.13. realizacja i promocja projektów łączących rolnictwo, rybactwo i turystykę na rzecz rozwoju zrównoważonej i odpowiedzialnej turystyki na obszarach wiejskich i rybackich oraz dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, także w zakresie otoczenia turystyki wiejskiej w wymiarze społecznym, przestrzennym i ekonomicznym⁸⁸⁾
- 3.2.14. szersze zastosowanie elastycznych form pracy, także z zastosowaniem ICT⁸⁹⁾

⁸⁶⁾ M.in. przez upowszechnianie dobrych praktyk z zakresu prowadzenia i ewidencjonowania działalności gospodarczej towarzyszącej ww. rodzajom produkcji (np. sprzedaż żywności bezpośrednio konsumentom końcowym lub bezpośrednio z gospodarstwa czy też rozwoju i promocji agroturystyki).

⁸⁷⁾ Np. wsparcie zakładania przedsiębiorstw na obszarach wiejskich prowadzących działalność związaną ze specyfiką lokalizacji.

⁸⁸⁾ Wykorzystanie potencjałów w tych sektorach często związane będzie z rozwojem nowych technologii, produktów, wzorców konsumpcji, zmian preferencji indywidualnych lub społecznych. Takie podejście będzie przyczyniać się do zróżnicowania gospodarki wiejskiej i powstawania wielu nowych, atrakcyjnych miejsc pracy. Realizowane projekty powinny opierać się na wykorzystaniu lokalnych potencjałów i przewag, np. agroturystyki, gastronomii, branż z dziedziny biogospodarki, usług związanych z lokalną produkcją i wartościami kulturowymi (lub regionalnymi), a także usług opiekuńczych oraz specjalistycznych usług opiekuńczych.

⁸⁹⁾ Upowszechnienie stosowania takich form pracy powinno dotyczyć pracy w niepełnym wymiarze czasu, telepracy i pracy w dogodnym systemie godzinowym (pracownik będzie mógł dostosować rozkład godzinowego systemu pracy do potrzeb pracodawcy i własnych możliwości), umożliwiając m.in. łatwiejsze wejście lub powrót na rynek pracy opiekunów osób niesamodzielnych oraz wspierając aktywność zawodową osób po 50. roku życia.

- 3.2.15. promowanie i wspieranie podmiotów ekonomii społecznej, w szczególności przedsiębiorstw społecznych
- 3.2.16. zwiększanie dostępności usług opieki nad dzieckiem na obszarach wiejskich przez tworzenie i poprawę funkcjonowania placówek opieki nad dzieckiem oraz wsparcie budowy lub tworzenia i modernizacji niezbędnej w tym zakresie infrastruktury społecznej (budowa przedszkoli, instytucji opieki nad dziećmi w wieku do lat 3, m.in. żłobków, klubów dziecięcych)
- 3.2.17. aktywizacja pozarolniczych i pozarybackich rynków pracy zlokalizowanych głównie w małych miastach będących lokalnymi centrami rozwoju na obszarach wiejskich

Kierunek interwencji: III.3. Wzrost umiejętności i kompetencji mieszkańców wsi

Umiejętności i kompetencje mieszkańców obszarów wiejskich będą warunkować możliwości wykorzystania przez nich nowych możliwości rozwoju związanych z postępem technologicznym, innowacjami, globalizacją rynków, nowymi łańcuchami wartości, w tym w zakresie biogospodarki. Będą także warunkować ich konkurencyjność na rynkach pracy – wiejskich, jak i miejskich, determinując równość w korzystaniu z postępu cywilizacyjnego.

Działania

- 3.3.1. rozwój usług szkoleniowych skierowanych do pracowników przez unowocześnienie oferty szkoleń kompetencyjnych (dostosowanych do potrzeb zgłaszanych przez pracowników i pracodawców), jak również narzędzi współfinansowania systemu podnoszenia kompetencji zawodowych
- 3.3.2. rozwój systemu kompetencji dotyczących sukcesji międzypokoleniowej dla właścicieli firm rodzinnych i podmiotów rzemieślniczych
- 3.3.3. rozwój kompetencji cyfrowych – wsparcie w obszarze edukacji, nauki i kształcenia przez całe życie, elastyczne dopasowanie do indywidualnych potrzeb obywateli, wsparcie adresowane do grup o zróżnicowanych poziomach kompetencji cyfrowych, ze szczególnym uwzględnieniem działań na rzecz włączenia cyfrowego
- 3.3.4. prowadzenie kampanii edukacyjno-informacyjnych na rzecz upowszechnienia korzyści z wykorzystania technologii cyfrowych
- 3.3.5. podnoszenie poziomu wiedzy i nabywanie nowych umiejętności, co powinno przekładać się na podniesienie kapitału ludzkiego oraz zwiększenie poziomu zatrudnienia i przedsiębiorczości wśród mieszkańców obszarów wiejskich
- 3.3.6. wdrożenie zasad polityki uczenia się przez całe życie zorientowanego na ułatwianie zmiany zawodu, doskonalenia zawodowego, wejścia lub powrotu na rynek pracy (szerokie podejście do uczenia się, otwarcie nauczania na wszystkich, partnerstwo na rzecz uczenia się przez całe życie, otwarte podejście do kwalifikacji, ułatwianie dostępu do nowych ścieżek kariery, efektywne inwestowanie w uczenie się)
- 3.3.7. wzmacnianie programów edukacji liderów życia publicznego i społecznego, w tym systemu identyfikacji liderów społecznych i wspierania ich rozwoju, podnoszenie umiejętności i kwalifikacji zawodowych osób pracujących w sektorze rolno-spożywczym oraz podnoszenie umiejętności związanych z wykorzystywaniem technologii ICT i prowadzeniem działalności gospodarczej⁹⁰⁾
- 3.3.8. upowszechnianie (zarówno w systemie edukacji formalnej, jak i pozaformalnej) wiedzy na temat ekonomii społecznej
- 3.3.9. poprawa umiejętności osób dorosłych oraz ich udziału w edukacji (w tym osób o niskich kwalifikacjach), m.in. przez: wzmocnienie doradztwa edukacyjno-zawodowego, rozwój elastycznej, adresowanej do osób dorosłych oferty placówek funkcjonujących w społeczności lokalnej (w tym zwłaszcza na terenach wiejskich i w małych miastach), promocję innych form uczenia się dorosłych (uczenie się przez działanie, uczenie się w miejscu pracy oraz rozwijanie kompetencji przez realizację działań społecznych), promocję korzyści z uczenia się przez całe życie oraz korzyści z włączenia się w przestrzeń cyfrową pozwalającą

⁹⁰⁾ Realizacja powyższego kierunku interwencji powinna przyczyniać się do wyrównywania szans edukacyjnych młodzieży z obszarów wiejskich (w tym m.in. przez system stypendialny), m.in. dzięki uelastycznieniu struktury szkolnictwa branżowego oraz zapewnieniu dostępu do dalszego kształcenia i praktyk zawodowych.

na oszczędność czasu, pieniędzy, wysiłku oraz efektywniejsze działanie w poszczególnych obszarach życia

- 3.3.10. wdrażanie i upowszechnienie możliwości uznawania oraz potwierdzania wiedzy i umiejętności nabytych nieformalnie różnymi drogami (np. w wolontariacie), powiązanie kształcenia i szkolenia dorosłych z europejskimi standardami nabywania kwalifikacji, szersze wykorzystanie istniejących instrumentów wsparcia (np. kwalifikacyjne kursy zawodowe, Krajowy Fundusz Szkoleniowy), rozwój kompetencji i umiejętności miękkich przez działania praktyczne w ramach edukacji pozaformalnej.

Kierunek interwencji: III.4. Budowa i rozwój zdolności do współpracy w wymiarze społecznym i terytorialnym

W ramach tego kierunku interwencji należy wzmocnić działania na rzecz aktywizacji mieszkańców obszarów wiejskich i rybackich mające na celu pobudzenie społecznej aktywności, aktywne włączenie lokalnych społeczności w działania na rzecz rozwoju lokalnego i regionalnego oraz upowszechnianie wymiany informacji i doświadczeń w zakresie rozwoju obszarów wiejskich i rybackich. Dzięki podejmowanym inicjatywom zakłada się poprawę zaangażowania społecznego i współpracy między podmiotami publicznymi, prywatnymi, sektorem nauki i społeczeństwem obywatelskim.

Rozwijana będzie również idea inteligentnych wiosek (*smart villages*) rozumianych jako obszary i społeczności wiejskie opierające swój rozwój na istniejących atutach i zasobach, a ponadto wykorzystujące nowe możliwości, w których tradycyjne i nowe sieci oraz usługi są ulepszone za sprawą technologii cyfrowych i telekomunikacyjnych, innowacji oraz lepszego wykorzystania wiedzy.

Koncepcja ta nie proponuje jednak rozwiązania uniwersalnego, podobnie jak koncepcja *Smart City*. Jest ona wrażliwa terytorialnie, oparta na potrzebach i potencjale danego terytorium, wspierana przez nowe technologie.

Działania

- 3.4.1. kompleksowe działania obejmujące planowanie, przygotowanie i przeprowadzenie przekształceń przestrzennych i infrastrukturalnych potrzebnych lokalnie do zachowania i poprawy funkcji gospodarczej (w tym rolnictwa), mieszkaniowej, przyrodniczej i kulturowej obszarów wiejskich na rzecz ładu przestrzennego
- 3.4.2. wspomaganie rozwoju i powiązań funkcjonalnych małych miast i centrów gminnych jako lokalnych ośrodków wzrostu
- 3.4.3. promocja instrumentów współpracy i partnerstwa – włączenie mieszkańców obszarów wiejskich w działania rozwojowe w ramach RLKS i innych podobnych instrumentów wspieranych w ramach wszystkich funduszy UE oraz środkami krajowymi
- 3.4.4. upowszechnienie instrumentów typu RLKS w systemie realizacji polityki regionalnej po przeprowadzeniu oceny skuteczności i efektywności wdrażania instrumentów terytorialnych
- 3.4.5. aktywizacja współpracy oraz powiązań z miastami na obszarach będących w zasięgu ich oddziaływania funkcjonalnego w celu lepszego dostępu mieszkańców do rynku pracy, dóbr i usług publicznych (np. zarówno przez powiązanie obszarów wiejskich z siecią dróg ekspresowych i autostrad przez drogi lokalne i regionalne, jak i przez wsparcie tworzenia i rozwoju kompleksowych systemów komunikacji zbiorowej, a także rozwój dróg lokalnych na obszarach wiejskich o niskiej dostępności transportowej)
- 3.4.6. upowszechnienie wśród samorządów gminnych i powiatowych stosowania dostępnych, przetestowanych narzędzi monitoringu jakości usług publicznych i jakości życia oraz zastosowanie zachęt dla JST do regularnego monitorowania tego obszaru w celu lepszego dostosowania usług do sytuacji lokalnej i oczekiwań obywateli
- 3.4.7. wzmocnianie społeczności lokalnej – realizacja oddolnych inicjatyw, np. świadome kupowanie lokalnych produktów, wspieranie postaw przedsiębiorczych wpływających na rozwój społeczności lokalnych, wolontariat senioralny, mentoring dla osób młodych, lokalne banki żywności, usług i czasu, usprawnienie

procesów komunikacji społecznej oraz wymiana wiedzy, budowanie partnerstw międzysektorowych w społecznościach lokalnych

- 3.4.8. skuteczniejsze wykorzystanie różnych form partnerstwa i współpracy instytucji
- 3.4.9. szersze zastosowanie formuły budowania partnerstw trójsektorowych (podmiotów sektora publicznego, społecznego i gospodarczego), np. w ramach działań RLKS
- 3.4.10. większe skoordynowanie działań oddolnych w ramach podejścia LEADER (lub szerzej RLKS), które powinno się przejawiać nie tylko w większej integracji systemu wdrażania, ale przede wszystkim na poziomie strategicznym, stanowiąc istotny element systemu zarządzania rozwojem Polski
- 3.4.11. budowa wśród mieszkańców obszarów wiejskich kompetencji do korzystania z e-umiejętności, zwiększanie dostępu do e-zdrowia i innych podstawowych usług
- 3.4.12. budowa współpracy międzyterytorialnej w oparciu o promocję lokalnych produktów wspieranych przez technologię i ICT, inteligentną specjalizację projektów rolno-spożywczych, turystyki, działalności kulturalnej, itp.

Kierunek interwencji: III.5. Rozwój ekonomii i solidarności społecznej na obszarach wiejskich

Celem działań podejmowanych w ramach tego kierunku interwencji jest poprawa zaangażowania społecznego i współpracy między podmiotami publicznymi, prywatnymi, sektorem nauki i społeczeństwem obywatelskim przez skuteczniejsze wykorzystanie różnych form partnerstwa i współpracy instytucji. Realizacja tego kierunku interwencji ma na celu przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu (w tym w szczególności przeciwdziałanie ubóstwu i wykluczeniu dzieci, młodzieży oraz osób starszych i z niepełnosprawnościami), integrację przez aktywizację społeczną i zawodową, rozwój wysokiej jakości usług społecznych, rozwój kapitału społecznego oraz promocję ekonomii społecznej.

Działania:

- 3.5.1. wykorzystanie sportu i aktywności fizycznej jako narzędzia budowy kapitału społecznego (wolontariat sportowy, lokalne inicjatywy sportowe, włączanie społeczne przez sport grup defaworyzowanych, np. osób niepełnosprawnych, ubogich)
- 3.5.2. włączanie obywateli i podmiotów ekonomii społecznej (w tym organizacji pozarządowych) w realizację usług społecznych na rzecz osób niesamodzielnych i zagrożonych wykluczeniem społecznym
- 3.5.3. rozwijanie sektora ekonomii społecznej jako miejsca aktywizacji i pracy dla osób o ograniczonej możliwości zatrudnienia na otwartym rynku (np. wsparcie tworzenia PES i usługi dla PES, instrumenty zwrotne, partnerstwo publiczno-społeczne)
- 3.5.4. zapobieganie wykluczeniu społecznemu
- 3.5.5. odtwarzanie więzi kooperacyjnych
- 3.5.6. wspieranie rozwoju podmiotów ekonomii społecznej będących alternatywnym źródłem dochodu dla mieszkańców obszarów wiejskich
- 3.5.7. upowszechnianie myślenia w kategoriach wspólnoty lokalnej i wspólnego dobra
- 3.5.8. budowanie tożsamości lokalnej i ponadsektorowego partnerstwa na rzecz rozwoju konkretnej społeczności
- 3.5.9. tworzenie i rozwój spółdzielni socjalnych (adresowanych w szczególności do długotrwale bezrobotnych, niepełnosprawnych) lub wdrożenie rozwiązań dotyczących funkcjonowania przedsiębiorstw społecznych (przedsiębiorstwo powiązane z konkretnym terytorium i dostarczające usługi publiczne na rzecz danej społeczności)
- 3.5.10. działania na rzecz wzmocnienia i rozwoju kapitału społecznego, który odgrywa coraz większą rolę w rozwoju danego terenu
- 3.5.11. aktywizacja mieszkańców obszarów wiejskich realizowana w oparciu o pobudzanie społecznej aktywności, aktywne włączenie lokalnych społeczeństw w działania na rzecz rozwoju lokalnego

i regionalnego oraz upowszechnianie wymiany informacji i doświadczeń w zakresie rozwoju obszarów wiejskich (np. za pomocą dedykowanych sieci ICT czy też sieciowania instytucji i organizacji o charakterze społecznym)

- 3.5.12. zaangażowanie doradztwa rolniczego w działania na rzecz rozwoju przedsiębiorczości społecznej na obszarach wiejskich

Obszary wpływające na osiągnięcie celów strategii

Podsumowanie wyników diagnozy ze strategicznymi rozstrzygnięciami

Dotychczasowy monitoring realizacji zadań dedykowanych obszarom wiejskim w poszczególnych strategiach zintegrowanych opierał się na weryfikacji ex-post realizacji działań w zakresach przypisanych właściwym resortom. Z tego względu, w celu zapewnienia ciągłości monitorowania wsparcia obszarów wiejskich w ramach poszczególnych strategii zintegrowanych, **w sprawozdaniach z realizacji SOR będą wyodrębnione informacje, na ile projekty strategiczne i działania są ukierunkowane (ex-ante) na obszary wiejskie i jakie są rezultaty ich wdrożenia (ex-post).**

Równoległe od 2018 r. jest wdrażany administrowany przez KPRM system informatyczny MonAliZa obsługujący monitoring operacyjny projektów strategicznych, wśród których znajdują się koordynowane przez MRiRW zarówno projekty SOR, jak i Planu dla Wsi.

Wynikiem dążenia do silniejszego ukierunkowania wsparcia na rezultaty była m.in. **propozycja KE zmiany modelu wdrażania WPR w okresie programowania 2023–2027. Nowe podejście polega na zaprojektowaniu wszystkich działań** (zarówno płatności bezpośrednich, jak i interwencji finansowanych w ramach II filaru WPR) **w jednym dokumencie PS WPR na lata 2023–2027**, w którym w oparciu o analizę SWOT został określony zakres potrzeb i instrumentów interwencji niezbędnych do realizacji dziewięciu unijnych celów szczegółowych, z uwzględnieniem uwarunkowań krajowych. Proces programowania, wdrażania, monitorowania i rozliczeń finansowych WPR na lata 2023–2027 został oparty o zestaw wskaźników produktu, rezultatu i oddziaływania, co ma zapewnić silniejsze ukierunkowanie i zintegrowanie działań. Zintegrowanie w jednym dokumencie programowym obu funduszy WPR, wzmocnienie aspektu strategicznego i silne powiązanie z celami unijnymi przesądziło o **wyłączeniu EFRROW z mechanizmu Umowy Partnerstwa w projektach aktów prawnych UE na nową perspektywę finansową 2021(2023)–2027.**

Zapewnienie stabilnego finansowania rozwoju wsi i sektora rolno-spożywczego jest warunkiem realizacji działań rozwojowych w tych obszarach. Dotyczy to zarówno możliwości realizacji inwestycji publicznych finansowanych ze środków krajowych lub europejskich, jak i realizacji inwestycji finansowanych ze środków prywatnych. Wyzwaniem na kolejne lata pozostaje więc **podniesienie efektywności i pełniejsza koordynacja wydatków publicznych na rozwój wsi, rolnictwa i rybactwa.** W latach 2023–2027 (2030) zwiększy się rola instytucji finansowych, których oferta w coraz większym zakresie stanowi uzupełnienie wsparcia krajowego, unijnego i środków własnych rolników, przetwórców i przedsiębiorców z obszarów wiejskich.

Mieszkańcy obszarów wiejskich powinni w większym stopniu budować kapitał prywatny oparty na oszczędnościach. Na obszarach wiejskich jest niezbędne budowanie kultury oszczędzania, ponieważ poziom oszczędności mieszkańców wsi stanowi w dużym stopniu o ich możliwościach inwestycyjnych. Oferowane instrumenty finansowe powinny m.in. umożliwić sfinansowanie wkładu własnego dla beneficjentów pomocy publicznej, którzy nie mają dostatecznej ilości własnych środków finansowych, przy czym zasady ich udzielania nie mogą zagrażać stabilności i płynności finansowej gospodarstw rolnych oraz przedsiębiorstw.

Ważnym elementem zarządzania rozwojem sektora rolno-żywnościowego, a także środkiem na rzecz podniesienia poziomu ochrony konsumentów, w tym utrzymania zaufania odbiorców (również zagranicznych) do polskiej oferty eksportowej, jest **dalsze wzmocnienie nadzoru w całym łańcuchu żywnościowym** mającego na celu poprawę skuteczności i efektywności systemu kontroli nad bezpieczeństwem i jakością żywności.

*„Pogłębiający się dysparytet między wzrostem PKB i wzrostem wydajności a wzrostem płac wymaga **wzmocnienia komponentu społecznej solidarności i zrównoważonego rozwoju**, tak by równomiernie dzielić korzyści płynące ze wzrostu gospodarczego.”*

Strategia na rzecz odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Nauka i doradztwo rolnicze w Polsce ma długoletnią tradycję, a jego efektywne funkcjonowanie jest niezbędne do zapewnienia konkurencyjności krajowego rolnictwa oraz dalszego rozwoju obszarów wiejskich w warunkach nowych wyzwań. Zwiększenie efektywności funkcjonowania krajowych jednostek badawczo-rozwojowych działających w obszarze sektora żywnościowego wymaga **silniejszej integracji, konsolidacji i koordynacji działalności badawczo-rozwojowej tych jednostek wokół celów przyjętych w dokumentach strategicznych**. Doradcy w swojej pracy powinni dysponować odpowiednimi narzędziami i dostępem do informacji niezbędnej do realizacji powierzonych im zadań, w tym również wykorzystujących nowoczesne techniki cyfrowe.

Mając na uwadze znaczenie innowacyjnych rozwiązań dla poprawy konkurencyjności rolnictwa i obszarów wiejskich, w ramach tego kierunku interwencji szczególnie nacisk zostanie położony na wzmocnienie współpracy i powiązań między nauką a praktyką rolniczą za pośrednictwem doradztwa rolniczego. Szczególną rolę w tym obszarze odgrywa Sieć na rzecz innowacji w rolnictwie i na obszarach wiejskich, oparta o 16 wojewódzkich ODR i CDR w Brwinowie oraz popularyzacja podejścia multisektorowego w realizacji projektów na rzecz innowacji.

Konieczne jest nabywanie trwałej zdolności adoptowania się do nowych wyzwań i zadań, w tym m.in. uczenia się, przez instytucje zarządzające rozwojem rolnictwa, rybactwa i obszarów wiejskich oraz kształtowanie wśród pracowników rolnej administracji publicznej kompetencji kluczowych dotyczących kreatywności, umiejętności uniwersalnych – np. uczenia się, identyfikowania i rozwiązywania problemów, współpracy w zespole, aktywnego uczestnictwa w kulturze i życiu obywatelskim. **Organizacje administracji, nauki i doradztwa rolniczego**, aby były społecznie odpowiedzialne, współpracujące i uczestniczące, a jednocześnie promowały wzrost wspólnot praktyków na poziomie lokalnym i globalnym, **muszą być organizacjami uczącymi się**⁹¹⁾.

Niezbędne jest też **wsparcie wiejskich JST w doskonaleniu metod zarządzania procesami rozwojowymi i zarządzania przestrzenią**. Wsparcie to może przybierać różne formy oraz wykorzystywać elementy sieciowania (np. wspólna platforma zarządzająca programami szkoleniowymi i mentorskimi dla JST, upowszechnienie dobrych praktyk, wymiana doświadczeń i wzajemnego uczenia się w zakresie zarządzania i wdrażania polityki rozwoju na poziomie funkcjonalnym i lokalnym).

Obszary wiejskie, rolnictwo i rybactwo realizują szereg publicznych funkcji wykraczających poza sferę rynku. Tym samym są włączone w system planowania budżetu i polityk UE i budżetu krajowego. **W odniesieniu do tych obszarów i sektorów wzrost potrzeb finansowych wynika z rosnących oczekiwań społecznych oraz strategicznych rozstrzygnięć państwa na rzecz odpowiedzialnego rozwoju sprzyjającego spójności społecznej, równości szans, przeciwdziałaniu polaryzacji obszarów i grup społecznych**. Potrzeby te będą wzmocnione tendencją do wzrostu nierówności dochodów w gospodarce w ślad za globalizacją i zmianami technologii oraz struktur rynkowych. W związku z powyższym SZWRWiR 2030 zakłada stabilny poziom finansowania tego obszaru mierzony udziałem w budżetach unijnym i krajowym.

⁹¹⁾ Czyli organizacją, która posiad spójną wizję i zdefiniowane cele strategiczne realizowane przez pracowników, w tym przez stałe poszerzanie ich zdolności i umiejętności oraz realizację wspólnych projektów.

Główne założenia wynikające z SOR

**MODEL ODPOWIEDZIALNEGO ROZWOJU OZNACZA
WIĘKSZE UCZESTNICTWO W PROCESACH ROZWOJOWYCH OBSZARÓW WIEJSKICH**

Założenia wynikające z SOR dotyczące celu I SZRWRiR 2030:

Odpowiedzialny rozwój to m.in. odpowiednia równowaga między środkami krajowymi i zagranicznymi wspierającymi rozwój. Powiększanie długu wobec zagranicy – publicznego i prywatnego – w dłuższej perspektywie ogranicza możliwość czerpania korzyści ze wzrostu gospodarczego. Odpowiedzialny rozwój oznacza politykę budowania krajowego kapitału, w szczególności przez zwiększanie oszczędności, i jego inwestowanie. Oznacza również mobilizowanie kapitału polonijnego.

Odpowiedzialność przejawia się w sposobie zarządzania procesami rozwojowymi w kraju. Rola państwa w gospodarce nie może sprowadzać się jedynie do bardziej lub mniej efektywnej redystrybucji środków finansowych. Tylko efektywne i skoordynowane instytucje publiczne nastawione na obywateli i przedsiębiorstwa mają potencjał do zarządzania politykami publicznymi, tak aby skutecznie reagować na stojące przed społeczeństwem i gospodarką wyzwania. Odpowiedzialny rozwój to także nowa filozofia gospodarowania państwowymi aktywami – oparta na budowaniu ich wartości, co przyczynia się do wzmocnienia polskiej gospodarki.

Solidne finanse publiczne fundamentem rozwoju sektora rolno-spożywczego – to rozsądne gospodarowanie finansami publicznymi i stabilne źródło finansowania sektora. Planowane działania rozwojowe muszą uwzględniać możliwości finansowe budżetu państwa oraz JST, tak aby nadmierne zadłużenie nie stanowiło bariery rozwojowej dla przyszłych pokoleń.

Wskaźniki pomiaru Obszary wpływające na osiągnięcie celów SZRWRiR 2030 i ich powiązanie z SOR

Wskaźnik	Jednostka miary	Wartość bazowa (rok bazowy)	Wartość w 2020 r.	Wartość w 2030 r.	Źródło danych
Wskaźniki kluczowe przedstawiające stopień realizacji <i>Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju</i>					
Wskaźnik efektywności rządzenia	wskaźnik przyjmujący wartości od minus 2,5 do 2,5 0	0,8 (2015)	1,0	1,3	Bank Światowy
Cyfrowe plany zagospodarowania	%	66	100	.	Analiza badania PZP 1, MI
Stopa inwestycji sektora instytucji rządowych i samorządowych	% PKB	4,4 (2015)	powyżej średniej dla państw UE	powyżej średniej dla państw UE	Eurostat/ GUS
Wskaźniki kluczowe przedstawiające stopień realizacji <i>Obszarów wpływających na osiągnięcie celów SZRWRiR 2030</i>					
Wskaźnik	Jednostka miary	Wartość bazowa (rok bazowy)	Wartość w 2020 r.	Wartość w 2030 r.	Źródło danych
Udział wydatków na rolnictwo i łowiectwo w budżecie państwa ⁹²⁾	%	1,18 (2019)	Nie mniej niż 1,2	Nie mniej niż 1,2	MF
Udział powierzchni pokrytej miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w powierzchni gmin wiejskich i miejsko-wiejskich	%	28,6 (2017) ⁹³⁾		40	MiIR

⁹²⁾ Planowane na poziomie ustawy budżetowej na rok 2019 z dnia 16 stycznia 2019 r. (Dz. U. poz. 198) – dane z tabeli Wydatki budżetu państwa na rok 2019 Dział 010 Rolnictwo i łowiectwo.

⁹³⁾ Na podstawie wyników badania statystycznego „Lokalne planowanie i zagospodarowanie przestrzenne”.

Działania w ramach trzech obszarów wpływających na osiągnięcie celów SOR

Obszar A: Sprawne zarządzanie rozwojem

Zintegrowane zarządzanie rozwojem obszarów wiejskich będzie obejmowało: (i) programowanie, (ii) wdrażanie oraz (iii) monitorowanie i ocenę wsparcia obszarów wiejskich i rolnictwa ze środków innych polityk unijnych, w tym WPR i PS oraz krajowych. W odniesieniu do polityki krajowej powyższy kierunek interwencji będzie obejmował ocenę wpływu, a także na jej podstawie większe ukierunkowanie na obszary wiejskie i sektor rolno-żywnościowy poszczególnych projektów i działań SOR.

Z kolei zintegrowane zarządzanie rozwojem obszarów w ramach innych polityk wspólnotowych będzie obejmowało, poza programowaniem wsparcia i wymiarem finansowym (analogicznie jak w przypadku Umowy Partnerstwa oraz Programów Operacyjnych), system monitorowania wsparcia dla obszarów wiejskich w ramach PS. Takie rozwiązanie zapewni spójność z mechanizmem weryfikowania wpływu polityk unijnych i krajowych na rozwój obszarów wiejskich (*rural proofing*), który został ujęty w komunikacie KE w sprawie przyszłości rolnictwa i żywności.

Działania

- A. 1. usprawnienie procesów zarządzania w administracji oraz systemów zarządzania jakością w instytucjach publicznych (administracja, samorząd, wymiar sprawiedliwości)
- A. 2. opracowywanie i podejmowanie projektów dialogu strategicznego z szerokimi grupami interesariuszy, dotyczących żywotnie ważnych problemów i rozwiązań, zwłaszcza innowacyjnych (dotyczących społeczeństwa, państwa, gospodarki, kultury, standardów cywilizacyjnych)
- A. 3. wprowadzenie podejścia projektowego – „kultury” pracy projektowej w administracji, a w konsekwencji efektywnych metod zarządzania projektami w sferze publicznej
- A. 4. wzmocnienie (bądź wyodrębnienie) w ramach jednostek administracji publicznej komórek pełniących rolę analityczno-studialną, które będą zdolne do przygotowywania adekwatnych, innowacyjnych koncepcji rozwojowych oraz ich kreatywnego zastosowania
- A. 5. udoskonalenie kompetencji analitycznych, w tym zdolności do dokonywania analizy kosztów i korzyści interwencji publicznych, ekonometrycznej i statystycznej analizy danych, wykorzystania nowoczesnych technik przetwarzania informacji zawartych w wielkich zbiorach danych (*big data*)
- A. 6. monitoring i ewaluacja efektów interwencji kierowanej na rzecz rozwoju obszarów wiejskich (w ramach Podkomitetu ds. rozwoju obszarów wiejskich powołanego przy Komitecie Koordynacyjnym ds. Polityki Rozwoju)
- A. 7. działania szkoleniowe w zakresie PPP dla jednostek publicznych wszystkich szczebli i przedsiębiorców
- A. 8. reorganizacja nadzoru nad spółkami Skarbu Państwa i wspieranie ich zaangażowania w inwestycje rozwojowe
- A. 9. wypracowanie, a następnie wzmocnienie systemu koordynacji polityk i instrumentów wsparcia na rzecz rozwoju obszarów wiejskich⁹⁴⁾
- A. 10. wypracowanie systemu koordynacji polityk na rzecz wsparcia obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją⁹⁵⁾
- A. 11. zbudowanie systemu kompleksowego doradztwa dla gmin (sieć krajowych i regionalnych centrów doradztwa) w zakresie m.in. zamówień publicznych, prawa europejskiego, przygotowania inwestycji do realizacji, pozyskiwania środków finansowych krajowych i europejskich na realizację projektów rozwojowych będących w dyspozycji różnych dysponentów, dostarczania dobrych praktyk (m.in. w zakresie konsultacji społecznych, partycypacyjnego planowania przestrzennego, budżetu

⁹⁴⁾ Dyskusje szczegółowe w tych kwestiach będą prowadzone w ramach Podkomitetu ds. obszarów wiejskich powołanego przy Komitecie Koordynacyjnym ds. Polityki Rozwoju.

⁹⁵⁾ Jw.

- partycypacyjnego, innowacyjnych sposobów dostarczania usług publicznych, współpracy z przedsiębiorcami czy oceny wpływu gospodarczego realizowanych przedsięwzięć)
- A. 12. upowszechnienie dobrych praktyk i wdrożenie projektów pilotażowych dotyczących rozwoju lokalnego, np. wykorzystanie dostępnych instrumentów gospodarki nieruchomościami gminnymi i planowania przestrzennego do tworzenia mikrostref aktywności gospodarczej, centrów handlu lokalnego, modelowania efektywnej współpracy samorządów z przedsiębiorcami, dostosowania i wykorzystania zasobów pracy do potrzeb rynkowych
 - A. 13. podniesienie jakości decyzji publicznych przez upowszechnienie szkolenia radnych, w tym likwidacja przeszkód prawnych w tym obszarze
 - A. 14. rozwój statystyki służącej przygotowaniu analiz i prognoz na potrzeby polityki regionalnej, w tym polityki miejskiej, rozwoju wsi i różnego typu obszarów funkcjonalnych (np. aglomeracji, miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze, obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją) oraz rozbudowa funkcjonalności terytorialnej bazy STRATEG
 - A. 15. integracja baz danych istniejących na poziomie gminnym, powiatowym czy wojewódzkim w celu lepszego diagnozowania potrzeb i efektywniejszego wydatkowania środków publicznych
 - A. 16. podnoszenie jakości i integracja funkcjonalna zarządzania obszarami wiejskimi i miejskimi na poziomie lokalnym i ponadlokalnym
 - A. 17. stworzenie mechanizmów i systemu koordynacji dla zintegrowanego podejścia terytorialnego w odniesieniu do różnych obszarów funkcjonalnych w ramach Podkomitetu ds. obszarów wiejskich oraz Podkomitetu ds. wymiaru terytorialnego działających przy Komitecie Koordynacyjnym ds. Polityki Rozwoju
 - A. 18. opracowanie spójnej koncepcji wsparcia rozwoju obszarów wiejskich ze środków publicznych, w tym w szczególności środków UE na lata 2021–2027 (2030) oraz środków UE po 2027 r.
 - A. 19. wzmocnienie systemu zarządzania obszarami wiejskimi przez oddolne konstruowanie wizji, strategii i planów danego terenu

Obszar B: Stabilne finansowanie rozwoju

Finanse, zapewniając zaspokojenie bieżących potrzeb społeczności wiejskich w zakresie podstawowych usług publicznych, powinny jednocześnie stwarzać możliwości zwiększenia wydatków rozwojowych oraz uwzględniać zagrożenia wynikające z pułapki demograficznej (wzrost wskaźnika obciążeń demograficznych, migracje z obszarów wiejskich osób młodych o największym potencjale rozwoju, nadmierny wzrost postaw konsumpcyjnych) i pułapki słabości instytucjonalnej (stale rosnące koszty administracyjne, brak realizacji przez JST celów rozwojowych wynikających ze zintegrowanego systemu dokumentów strategicznych, kierowanie się w inwestycjach i wyborach strategicznych „kalendarzem wyborczym”).

Działania

- B. 1. efektywny udział Polski w debacie dotyczącej budżetu UE na lata 2021–2027 i perspektywy finansowej po 2027 r. (w tym odnośnie do PS oraz WPR) i klucza jego podziału
- B. 2. efektywny udział strony polskiej w przygotowaniu rozporządzeń UE na kolejną perspektywę finansową
- B. 3. prace analityczne i koncepcyjne dotyczące stworzenia systemu finansowania ze środków krajowych i z zagranicznych środków publicznych rozwoju sektora rolno-spożywczego
- B. 4. wdrożenie mechanizmów likwidujących luki finansowania dla przedsięwzięć rozwojowych na poziomie lokalnym i regionalnym dzięki wykorzystaniu potencjału Grupy PFR oraz lokalnych i regionalnych instytucji finansowych (w tym banków spółdzielczych)
- B. 5. wprowadzenie mechanizmów służących aktywizacji samorządów do pozyskiwania wyższych dochodów własnych przeznaczonych na finansowanie zadań własnych, w tym rozwojowych

- B. 6. skuteczne i efektywne wykorzystywanie dostępnych źródeł finansowania (krajowych, UE i innych międzynarodowych)⁹⁶⁾
- B. 7. aktywny udział w procesie kreowania polityk UE, w tym w zakresie ustalania budżetu i kryteriów alokacji środków
- B. 8. usprawnienie polityki gospodarczej w zakresie inwestycji w rolnictwie i na obszarach wiejskich
- B. 9. przygotowanie i wdrożenie rozwiązań legislacyjnych dotyczących zasad finansowania rolnictwa, rybactwa i rozwoju obszarów wiejskich oraz instrumentów finansowych
- B. 10. wypracowanie rozwiązań zapewniających efektywne wykorzystanie środków z budżetu UE (w szczególności WPR, WPRyB, PS i RRF)
- B. 11. poszerzanie źródeł finansowania inwestycji rozwoju obszarów wiejskich ze środków krajowych oraz z instytucji międzynarodowych (EBI, EFI, EBOIR)
- B. 12. szersze wykorzystanie instrumentów finansowych (np. pożyczki, kredyty, poręczenia, gwarancje spłaty kredytów) jako alternatywy dla instrumentów dotacyjnych w ramach środków z budżetu UE
- B. 13. wspieranie zaangażowania spółek Skarbu Państwa w inwestycje rozwojowe
- B. 14. wprowadzanie usprawnień we wdrażaniu środków krajowych i europejskich przez programy rozwoju z zachowaniem standardów zarządzania zmianą i uproszczeń
- B. 15. uruchomienie stałych mechanizmów finansowania budżetowego i ze środków UE oraz opracowania systemu doskonalenia zawodowego i metodycznego dla nauczycieli szkół rolniczych
- B. 16. optymalizacja wykorzystania środków finansowych na naukę oraz optymalizowanie kosztów badań i wypracowanie mechanizmów „usieciowienia” instytutów badawczych nadzorowanych przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi

Obszar: Trwała zdolność kreacji i uczenia się

Wobec wyzwań stojących przed nowoczesnym rolnictwem oraz obszarami wiejskimi konieczne jest **usprawnienie procesu wymiany wiedzy między podmiotami zaangażowanymi w jej tworzenie i wykorzystywanie**.

Do realizacji tego celu konieczne jest m.in. stwarzanie odpowiednich warunków do współpracy, **zapewnienie odpowiedniego poziomu finansowania realizacji zadań szkół rolniczych, doradztwa rolniczego, jak również rozwój i wdrażanie standardów kwalifikacji zawodowych nauczycieli szkół rolniczych**. Ważne będzie również upowszechnianie kształcenia zawodowego w uelastycznionym systemie szkolnictwa branżowego oraz informacji o możliwościach dalszego kształcenia⁹⁷⁾.

Działania

- C. 1. rozwój usług szkoleniowych i doradczych dla osób prowadzących rolniczą lub pozarolniczą działalność gospodarczą, właścicieli przedsiębiorstw i gospodarstw rolnych, a także kadr zarządzających podmiotami gospodarczymi
- C. 2. wykorzystanie środków EFSI na rzecz podnoszenia potencjału polskich podmiotów aplikujących o środki programów zarządzanych centralnie przez KE, w tym Horyzontu 2020
- C. 3. po 2020 r. ściśle powiązanie interwencji funduszy europejskich z jednolitym systemem wsparcia innowacyjności w wymiarze krajowym i europejskim
- C. 4. zwiększenie zaangażowania polskiej administracji i kluczowych interesariuszy w procesy związane z opracowywaniem programów horyzontalnych UE (szczególnie programów badawczych UE), w tym aktywny udział w ustalaniu tematyki i narzędzi implementacji programów o istotnym znaczeniu dla Polski (np. realizowane przez wspólne przedsięwzięcia)

⁹⁶⁾ W tym m.in. przegląd dostępnych krajowych instrumentów finansowych zwiększających rozwój inwestycji i zarządzanie ryzykiem.

⁹⁷⁾ Ustawą z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz. U. z 2023 r. poz. 900, z późn. zm.) wprowadzono nowy system kształcenia zawodowego obejmujący m.in. dwustopniową szkołę branżową, tj. trzyletnią branżową szkołę I stopnia i dwuletnią branżową szkołę II stopnia, co przyczyniło się do zwiększenia drożności systemu kształcenia zawodowego oraz ułatwienia jego absolwentom podejmowania wyborów edukacyjnych i zawodowych.

- C. 5. systemowa aktywizacja dużego przemysłu lub spółek Skarbu Państwa i jednostek B+R w zakresie aplikowania do programów zarządzanych centralnie przez KE, w tym do Horyzontu 2020
- C. 6. przygotowanie spójnego planu komplementarnych inwestycji o charakterze prorozwojowym i innowacyjnym przeznaczonych do finansowania z EFSI (w ramach PS oraz WPR i WPRyB), EFIS, CEF, Horyzontu 2020, „Horyzontu Europa”, „Cyfrowa Europa” oraz innych programów UE i funduszy (np. Mechanizmy EOG, norweskie, szwajcarskie) wraz ze wskazaniem najbardziej pożądanej formy wsparcia (wsparcie zwrotne, dotacyjne)⁹⁸⁾
- C. 7. wsparcie działań mających na celu budowanie bezpieczeństwa danych na poziomie UE
- C. 8. tworzenie modelu edukacji przez całe życie uwzględniającego potrzeby gospodarki cyfrowej
- C. 9. wspomaganie rozwoju technologii opartych na otwartych standardach zapewniających interoperacyjność.
- C. 10. dopasowanie rolniczego kształcenia zawodowego do potrzeb rolnictwa 4.0. – współpraca szkół prowadzących kształcenie zawodowe i JST z producentami rolnymi i przetwórcami, silniejszy nacisk na kształtowanie umiejętności praktycznych, monitorowanie zmian w sektorze rolno-spożywczym pod kątem zapotrzebowania na umiejętności i kompetencje, upowszechnianie kształcenia w zawodach szkolnictwa branżowego związanych z produkcją rolno-spożywczą wśród uczniów i ich rodziców, podnoszenie kompetencji i kwalifikacji nauczycieli szkół prowadzących kształcenie zawodowe
- C. 11. poprawa innowacyjności kształcenia rolniczego i jego elastycznych dostosowań w warunkach zmiany, m.in. przez: włączenie metod projektowych, wykorzystanie technologii ICT, zastosowanie Internetu rzeczy, symulatorów maszyn i urządzeń oraz procesów, podnoszenie kompetencji kadry zarządzającej szkołami, cyfryzacja
- C. 12. sieciowanie ODR, placówek oświatowych i szkolnictwa wyższego w obszarze rolnictwa i współpracy między nauką a praktyką na rzecz wdrażania i upowszechniania nowych, innowacyjnych rozwiązań
- C. 13. opracowanie programu strategicznych badań na rzecz rozwoju sektora rolno-spożywczego i obszarów wiejskich
- C. 14. działania zwiększające udział polskich instytucji badawczo-rozwojowych w wykorzystaniu środków w ramach unijnych programów ramowych (jak np. Horyzont 2020, „Horyzont Europa”, LIFE)
- C. 15. większa aktywność instytutów badawczych lub konsorcjów z ich udziałem i ułatwienie im udziału w krajowych programach badawczych realizowanych przez NCBiR (np. w programach GOSPOSTRATEG i BIOSTRATEG)
- C. 16. animowanie współpracy między nauką a biznesem oraz tworzenie strategicznych partnerstw biznesowych (m.in. szersze wykorzystanie potencjału Grup Roboczych ds. KIS, EIP oraz Smart Labów i Krajowych Klastrow Kluczowych)
- C. 17. wypracowanie mechanizmów „usieciowienia” instytutów badawczych nadzorowanych przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi
- C. 18. dostosowywanie oferty doradczej dla rolników do zmieniających się uwarunkowań lokalnych, krajowych i międzynarodowych
- C. 19. rozwój doradztwa specjalistycznego
- C. 20. szersze wykorzystanie technik cyfrowych w pracy doradczej, zapewnienie doradcom odpowiednich szkoleń oraz możliwości podnoszenia umiejętności i kwalifikacji zawodowych
- C. 21. zapewnienie odpowiednich środków na doradztwo rolnicze, aby zapewnić świadczenie usług przez wysokiej klasy specjalistów
- C. 22. współpraca szkół rolniczych ze szkołami w innych państwach UE w ramach m.in. programów COMENIUS, LEONARDO
- C. 23. aktualizacja oferty i treści kształcenia i szkolenia zawodowego, w tym m.in. w zakresie zarządzania finansami gospodarstw, biogospodarki, ukierunkowania na zaspokojenie potrzeb społeczności lokalnej

⁹⁸⁾ W szczególności plan będzie dotyczył takich obszarów jak innowacyjność i B+R, transport, środowisko, energetyka, ICT, modernizacja sektora rolnego.

- C. 24. monitorowanie losów absolwentów, które będzie stanowiło element pomocniczy przy dostosowywaniu oferty i treści kształcenia zawodowego do wymogów rynku pracy i nowych wyzwań w sektorze rolno-spożywczym
- C. 25. monitorowanie rynku pracy pod kątem zapotrzebowania na zawody
- C. 26. doskonalenie umiejętności i kwalifikacji zawodowych nauczycieli prowadzących kształcenie zawodowe, w tym organizacja praktyk, pokazów, staży oraz szkoleń branżowych przy udziale lokalnych środowisk pracodawców
- C. 27. promowanie podejmowania nauki przez młodych ludzi na kierunkach studiów i w szkołach zapewniających kadry dla nowoczesnego sektora rolno-spożywczego

SPÓJNOŚĆ CELÓW STRATEGII Z CELAMI KRAJOWYCH I MIĘDZYNARODOWYCH DOKUMENTÓW STRATEGICZNYCH ORAZ CELAMI POLITYK UE

Krajowe dokumenty i cele strategiczne do 2030 r.

Nowy układ krajowych dokumentów strategicznych został przedstawiony w dokumencie pt. *Aktualizacja strategii rozwoju wynikająca z przyjętej przez Radę Ministrów w dniu 14 lutego 2017 r. Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) – zakres oraz sposób organizacji prac* (dokument z maja 2017 r.). Do najważniejszych krajowych dokumentów strategicznych zaliczono w nim SOR – odnowioną średniookresową strategię rozwoju oraz strategie horyzontalne, regionalne i lokalne.

Zgodnie z ustawą z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju strategiami rozwoju są:

- 1) średniookresowa strategia rozwoju kraju – dokument określający podstawowe uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym i przestrzennym, na okres 10–15 lat, oraz szczegółowe działania na okres 4 lat realizowane przez strategie rozwoju, o których mowa w pkt 3 i 4, oraz za pomocą programów, z uwzględnieniem okresu programowania UE;
- 2) inne strategie rozwoju – dokumenty określające podstawowe uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju, odnoszące się do sektorów, dziedzin, regionów lub rozwoju przestrzennego;
- 3) strategia rozwoju województwa – dokument, o którym mowa w art. 11 ust. 1 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz. U. z 2022 r. poz. 2094, z późn. zm.);
- 4) strategia rozwoju gminy – dokument, o którym mowa w art. 10e ust. 1 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023 r. poz. 40, z późn. zm.);
- 5) strategia rozwoju ponadlokalnego – dokument, o którym mowa w art. 10g ust. 1 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym i w art. 12a ust. 1 ustawy z dnia 9 marca 2017 r. o związku metropolitalnym w województwie śląskim (Dz. U. z 2022 r. poz. 2578).

Lp.	Strategie rozwoju o zasięgu ogólnokrajowym	Data przyjęcia przez Radę Ministrów	Okres obowiązywania (w latach)	
			Od	Do
1	Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)	14.02.2017 r.	2017	2020 (2030)
2	Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030	17.09.2019 r.	2020	2030
3	Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa 2030	15.10.2019 r.	2019	2030
4	Strategia Produktywności 2030	12.07.2022 r.	2022	2030
5	Strategia Zrównoważonego Rozwoju Transportu 2030	24.09.2019 r.	2019	2030
6	Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030	27.10.2020 r.	2020	2030
7	Strategia rozwoju kapitału ludzkiego 2030	14.12.2020 r.	2020	2030
8	Polityka energetyczna Polski do 2040 r.	02.02.2021 r.	2021	2040
9	Polityka ekologiczna państwa 2030 – Strategia rozwoju w obszarze środowiska i gospodarki wodnej	16.07.2019 r.	2019	2030

Spójność SZRWRiR 2030 z SOR

SZRWRiR 2030 uwzględnia kontekst aktualnie istniejących dokumentów strategicznych zarówno międzynarodowych, jak i krajowych, które mają wpływ na jej treść i realizację. W szczególności, jak wskazano we wcześniejszych częściach dokumentu, SZRWRiR 2030 zachowuje spójność z rozstrzygnięciami strategicznymi podjętymi w SOR, która zawiera szereg wyborów strategicznych polityki państwa. Należą do nich m.in.: określenie listy sektorów strategicznych, które mają szansę stać się przyszłymi motorami polskiej gospodarki i na których zostanie skoncentrowane wsparcie w ramach poszczególnych polityk publicznych, zwiększenie koncentracji polityki regionalnej na obszarach problemowych i potencjałach terytorialnych obszarów miejskich i wiejskich oraz wskazanie kluczowych inwestycji infrastrukturalnych (transportowych, energetycznych, środowiskowych, z zakresu cyfryzacji).

Spójność SZRWRiR 2030 z pozostałymi 7 strategiami horyzontalnymi zintegrowanymi

Horyzontalne zintegrowane strategie rozwoju określają cele, kierunki interwencji, działania, w tym projekty strategiczne dla obszarów koncentracji działań rozwojowych i wymagających szczególnej koordynacji na poziomie rządu – wskazane w Zintegrowanej strategii rozwoju kraju (strategia średniokresowa – SOR). Strategie te do 2030 r. powstały w oparciu o istniejące podstawy prawne, jednak sam proces ich tworzenia generalnie jest wynikiem zmian w systemie zarządzania rozwojem i dotyczył pięciu grup zagadnień:

- **Programowania polityki rozwoju** (m.in. zaprojektowanie nowego układu zintegrowanych dokumentów strategicznych na wszystkich szczeblach zarządzania oraz relacji między nimi)
- **Wdrażania i ewaluacji polityki rozwoju** (m.in. silniejsza operacjonalizacja dokumentów strategicznych, wdrażanie podejścia projektowego w agendach rządowych, usprawnienie monitoringu⁹⁹) i sprawozdawczości, wprowadzenie ewaluacji podsumowującej dla programów rozwoju)
- **Zmian instytucjonalnych** (m.in. utworzenie ośrodka analityczno-prognostycznego wspierającego zarządzanie procesami rozwojowymi)
- **Zmian w sposobie finansowania rozwoju** (m.in. opracowanie systemu budżetowego wspierającego osiągnięcie celów strategicznych w perspektywie wieloletniej; wprowadzenie klasyfikacji wydatków rozwojowych sektora instytucji rządowych i samorządowych; powiązanie finansowania JST z ich potrzebami rozwojowymi)
- **Zmian prawnych** (m.in. nowelizacja ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju oraz innych aktów prawnych, w tym w zakresie planowania przestrzennego).

Na podstawie uchwały nr 56 Komitetu Koordynacyjnego do spraw Polityki Rozwoju z dnia 23 maja 2017 r. w sprawie opinii dotyczącej dokumentu „Aktualizacja strategii rozwoju wynikająca z przyjętej przez Radę Ministrów w dniu 14 lutego 2017 r. Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) – zakres oraz sposób organizacji prac” Komitet Koordynacyjny wskazał następujące horyzontalne zintegrowane strategie do opracowania: Strategia innowacyjności i efektywności gospodarki (Strategia Produktyności), Strategia rozwoju kapitału ludzkiego, Strategia rozwoju kapitału społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność), Strategia Sprawne Państwo¹⁰⁰), Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego, Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa, Strategia rozwoju transportu, Polityka energetyczna Polski, Strategia zarządzania środowiskiem (Polityka ekologiczna państwa 2030¹⁰¹).

⁹⁹) Narzędziem wspomagającym monitorowanie i ewaluację polityki rozwoju jest utworzony w 2013 r. w GUS system STRATEG. W ramach tego systemu GUS udostępnia i aktualizuje kluczowe wskaźniki i dane dla wskaźników monitorujących dokumenty strategiczne, wspierając proces zarządzania strategicznego.

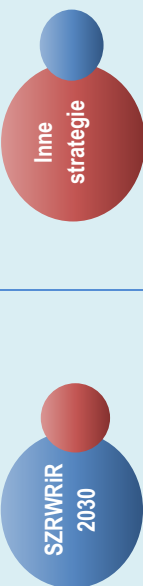
¹⁰⁰) Prace nad projektem dziewiątej strategii, tj. Strategii Sprawne i Nowoczesne Państwo 2030, mającej realizować cel szczegółowy III SOR zostały wstrzymane.

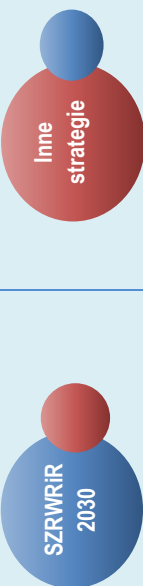
¹⁰¹) Rada Ministrów przyjęła Politykę ekologiczną państwa 2030 w dniu 16 lipca 2019 r.

W kolejnym roku Rada Ministrów podjęła uchwałę nr 162 z dnia 29 października 2018 r. w sprawie przyjęcia „Systemu zarządzania rozwojem Polski”, w której przedstawiono m.in. rozwiązania, które wzmocnią strategiczną koordynację procesu zarządzania gospodarczego, m.in. takich jak utworzenie Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów, Rady ds. Innowacyjności, Rady Monitorowania Portfela Projektów Strategicznych, PFR czy RCA.

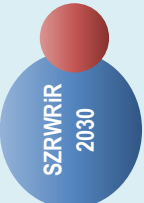
Uchwała nr 56 Komitetu Koordynacyjnego do spraw Polityki Rozwoju z dnia 23 maja 2017 r. wskazywała m.in. resort odpowiedzialny za opracowanie każdej ze strategii, zakres tematyczny strategii horyzontalnej zintegrowanej wynikającej z SOR oraz przykładowe resorty współpracujące¹⁰²). Tym samym ta uchwała nakreśliła pierwsze propozycje wzajemnych relacji między strategiami. Kolejne prace nad projektami strategii doprecyzowywały obszary komplementarności i synergii tych dokumentów (tabele na następnych stronach).

¹⁰²⁾ Dla SZRWRI R 2030 do resortów współpracujących wówczas zaliczono: MGMIŻŚ, MiiR, MNiSW, MŚ i MI.

<p>Opis wzajemnych relacji między działaniami zapisanymi w poszczególnych strategiach horyzontalnych zintegrowanych z działaniami SZRWRiR 2030</p>	<p>Synergia działań (równoległe działania wzmacniające wzajemnie wspólny efekt)</p> 	<p>Komplementarność działań SZRWRiR 2030 z działaniami pozostałych strategii (działania jednej strategii są częściowo albo w całości elementem katalogu szerszych działań innej strategii)</p>
<p>Cel szczegółowy I Wzmocnienie bezpieczeństwa żywnościowego i odporności na kryzysy</p>		
<p>I.1. Zwiększenie opłacalności produkcji rolnej, rybackiej i przetwórstwa rolno-spożywczego I.2. Budowa odporności produkcji rolnej i rybackiej, w tym odporności na zmiany klimatu I.3. Zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego kraju i jakości żywności I.4. Transformacja energetyczna sektora rolno-spożywczego i rozwój biogospodarki</p>	<p>Strategia produktywności 2030 Polityka ekologiczna państwa 2030 – Strategia rozwoju w obszarze środowiska i gospodarki wodnej Strategia produktywności 2030 Polityka energetyczna Polski do 2040 r. (PEP 2040)</p>	<p>Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony</p>
<p>Kierunki interwencji</p>	<p>Strategia produktywności 2030</p>	
<p>Nowy kierunek interwencji SZRWRiR 2030, dodany w ramach aktualizacji w 2023 r.</p>		

<p>Opis wzajemnych relacji między działaniami zapisanymi w poszczególnych strategiach horyzontalnych zintegrowanych z działaniami SZRWIR 2030</p>	<p>Synergia działań (równoległe działania wzmacniające wzajemnie wspólny efekt)</p> 	<p>Komplementarność działań SZRWIR 2030 z działaniami pozostałych strategii (działania jednej strategii są częściowo albo w całości elementem katalogu szerszych działań innej strategii)</p> 	
<p>Cel szczegółowy II Poprawa jakości życia, infrastruktury i stanu środowiska</p>			
<p>Kierunki interwencji</p>	<p>II.1. Rozwój infrastruktury liniowej</p> <p>II.2. Dostępność wysokiej jakości usług publicznych</p> <p>II.3. Zrównoważona rewitalizacja wsi i małych miast</p> <p>II.4 Zrównoważone gospodarowanie i ochrona zasobów środowiska</p>	<p>Polityka energetyczna Polski do 2040 roku (PEP 2040) Strategia Zrównoważonego Rozwoju Transportu do 2030 roku</p> <p>Strategia rozwoju kapitału społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030</p> <p>Strategia rozwoju kapitału społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030</p> <p>Strategia Zrównoważonego Rozwoju Transportu do 2030 r.</p> <p>Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 – Strategia rozwoju w obszarze środowiska i gospodarki wodnej</p>	<p>Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony</p> <p>Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony</p> <p>Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony</p> <p>Strategia Zrównoważonego Rozwoju Transportu do 2030</p>
<p>Cel szczegółowy III Rozwój przedsiębiorczości, pozarolniczych miejsc pracy i aktywnego społeczeństwa</p>	<p>II.5. Adaptacja do zmian klimatu i przeciwdziałanie tym zmianom</p>	<p>Polityka ekologiczna państwa 2030 – Strategia rozwoju w obszarze środowiska i gospodarki wodnej</p>	<p>Polityka ekologiczna państwa 2030</p> <p>Polityka ekologiczna państwa 2030</p>

Opis wzajemnych relacji między działaniami zapisanymi w poszczególnych strategiach horyzontalnych zintegrowanych z działaniami SZRWIR 2030	Synergia działań <i>(równoległe działania wzmacniające wzajemnie wspólny efekt)</i>	Komplementarność działań SZRWIR 2030 z działaniami pozostałych strategii <i>(działania jednej strategii są częściowo albo w całości elementem katalogu szerszych działań innej strategii)</i>
III.1. Odpowiedź na zmiany demograficzne i ich następstwa	 <p>Strategia rozwoju kapitału ludzkiego 2030 Strategia rozwoju kapitału społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030</p>	 <p>Inne strategii</p> <p>Strategia rozwoju kapitału ludzkiego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030</p>
III.2. Rozwój przedsiębiorczości i nowych miejsc pracy	 <p>Strategia rozwoju kapitału społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 Polityka energetyczna Polski do 2040 r. (PEP2040) Polityka ekologiczna państwa 2030 – Strategia rozwoju w obszarze środowiska i gospodarki wodnej Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony</p>	<p>Strategia rozwoju kapitału ludzkiego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030</p>
Kierunki interwencji III.3. Wzrost umiejętności i kompetencji mieszkańców wsi	 <p>Strategia rozwoju kapitału społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 Strategia produktywności 2030 Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony</p>	<p>Strategia rozwoju kapitału ludzkiego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030</p>
III.4. Budowa i rozwój zdolności do współpracy w wymiarze społecznym i terytorialnym	 <p>Strategia rozwoju kapitału społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030</p>	<p>Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony</p>
III.5. Rozwój ekonomii i solidarności społecznej na obszarach wiejskich	 <p>Strategia rozwoju kapitału ludzkiego Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony</p>	<p>Strategia rozwoju kapitału społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030</p>
OBSZARY WPŁYWAJĄCE NA OSIĄGNIĘCIE CELÓW STRATEGII		

Opis wzajemnych relacji między działaniami zapisanymi w poszczególnych strategiach horyzontalnych zintegrowanych z działaniami SZRWIR 2030	Synergia działań (równoległe działania wzmacniające wzajemnie wspólny efekt)	Komplementarność działań SZRWIR 2030 z działaniami pozostałymi strategii (działania jednej strategii są częściowo albo w całości elementem katalogu szerszych działań innej strategii)	
Obszar	Sprawne zarządzanie rozwojem	Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony	
	Stabilne finansowanie rozwoju	Strategia produktywności 2030 Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony	
	Trwała zdolność kreacji i uczenia się	Strategia produktywności 2030	Strategia rozwoju kapitału społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030

Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030

W dniu 25 września 2015 r., w trakcie Szczytu Zrównoważonego Rozwoju w Nowym Jorku, Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło uzgodnioną przez wszystkie 193 państwa członkowskie rezolucję pt. „Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030 (Agenda 2030)”. Dokument ten jest globalnym planem działań do 2030 r. „na rzecz ludzi, naszej planety i dobrobytu”, mającym na celu „wzmocnienie powszechnego pokoju w warunkach większej wolności”. Sygnatariusze rezolucji zobowiązali się do dążenia do osiągnięcia zrównoważonego rozwoju w jego trzech wymiarach – gospodarczym, społecznym i środowiskowym – w zrównoważony i zintegrowany sposób. Jako największe wyzwanie w skali światowej, będące niezbędnym warunkiem zrównoważonego rozwoju, wskazano w dokumencie „eliminację ubóstwa we wszystkich jego formach i wymiarach, w tym skrajnego ubóstwa”.

Agenda 2030 określa 17 Celów Zrównoważonego Rozwoju (ang. *Sustainable Development Goals* – SDGs) i 169 uszczegółwiających je zadań, monitorowanych odpowiednimi wskaźnikami. Cele i zadania wyznaczone do realizacji w perspektywie do 2030 r. są współzależne i niepodzielne oraz zapewniają równowagę między wzrostem gospodarczym, rozwojem społecznym i ochroną środowiska. Są one realizowane począwszy od dnia 1 stycznia 2016 r. i mają ukierunkowywać działania sygnatariuszy rezolucji w obszarze zrównoważonego rozwoju.

Będąc sygnatariuszem rezolucji, Polska zadeklarowała wdrożenie Agendy 2030 na gruncie krajowym. Realizacja Celów Zrównoważonego Rozwoju w Polsce będzie odbywała się zgodnie z SOR będącą najważniejszym dokumentem strategicznym wskazującym kierunki rozwoju Polski w perspektywie średniookresowej.

SZRWRiR 2030 jest główną strategią, zgodnie z którą będzie realizowany Cel 2 Agendy 2030 *Wyeliminować głód, osiągnąć bezpieczeństwo żywnościowe i lepsze odżywianie oraz promować zrównoważone rolnictwo*. Kluczowe wyzwania w ramach tego celu koncentrują się wokół zapewnienia dostępu do bezpiecznej i pożywnej żywności, a także eliminacji wszystkich form niedożywienia. Istotne przy tym jest zwiększenie wydajności rolnictwa i dochodów drobnych producentów żywności przez m.in. bezpieczny i równy dostęp do ziemi i innych czynników produkcji, dostęp do wiedzy, usług finansowych i rynków oraz możliwość zwiększenia wartości dodanej i zatrudnienia poza sektorem rolniczym. Podkreśla się wagę tworzenia krajowych systemów zrównoważonej produkcji żywności zwiększających produkcję, wzmacniających zdolność przystosowania się rolnictwa do zmian klimatu i ekstremalnych zjawisk pogodowych oraz poprawiających jakość gleb. Cel ten akcentuje potrzebę zapewnienia różnorodności genetycznej roślin uprawnych i zwierząt hodowlanych oraz dostępu do zasobów genetycznych. Kluczowe pozostają inwestycje w infrastrukturę obszarów wiejskich oraz w działania badawczo-rozwojowe w sektorze rolnictwa, w tym w rozwój technologii. Dodatkowo cel ten odnosi się do ograniczania restrykcji handlowych na światowych rynkach rolnych, a także potrzeby zapewnienia prawidłowości ich funkcjonowania przez m.in. dostęp do aktualnych informacji rynkowych, w tym do informacji o rezerwach żywnościowych.

Ponadto, ze względu na swój przekrojowy charakter, SZRWRiR 2030 przyczynia się (w różnym stopniu) do realizacji zadań wszystkich pozostałych Celów Zrównoważonego Rozwoju. Projekty strategiczne SOR (bądź ich komponenty) przypisane do SZRWRiR 2030, a także pozostałe działania przewidziane w SZRWRiR 2030 mają wpływ na realizację poszczególnych Celów Agendy 2030.

Powiązanie kierunków interwencji SZRWRiR 2030 z Celami Zrównoważonego Rozwoju Agendy 2030

Kierunki interwencji SZRWRiR 2030	Cele Zrównoważonego Rozwoju Agendy 2030	
I.1. Zwiększanie opłacalności produkcji rolnej, rybackiej i przetwórstwa rolno-spożywczego	<p>Cel 2: Wylimitować głód, osiągnąć bezpieczeństwo żywnościowe i lepsze odżywianie oraz promować zrównoważone rolnictwo</p> <p>Cel 8: Promować stabilny, zrównoważony i inkluzywny wzrost gospodarczy, pełne i produktywne zatrudnienie oraz godną pracę dla wszystkich ludzi</p>	
I.2. Budowa odporności produkcji rolnej i rybackiej, w tym odporności na zmiany klimatu	<p>Cel 2: Wylimitować głód, osiągnąć bezpieczeństwo żywnościowe i lepsze odżywianie oraz promować zrównoważone rolnictwo</p> <p>Cel 12: Zapewnić wzorce zrównoważonej konsumpcji i produkcji</p>	
I.3. Zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego kraju i jakości żywności	<p>Cel 2: Wylimitować głód, osiągnąć bezpieczeństwo żywnościowe i lepsze odżywianie oraz promować zrównoważone rolnictwo</p> <p>Cel 9: Budować stabilną infrastrukturę, promować zrównoważone uprzemysłowienie oraz wspierać innowacyjność</p> <p>Cel 12: Zapewnić wzorce zrównoważonej konsumpcji i produkcji</p>	
I.4. Transformacja energetyczna sektora rolno-spożywczego i rozwój biogospodarki	<p>Cel 7: Zapewnić wszystkim dostęp do stabilnej, zrównoważonej i nowoczesnej energii po przystępnej cenie</p> <p>Cel 9: Budować stabilną infrastrukturę, promować zrównoważone uprzemysłowienie oraz wspierać innowacyjność</p>	
I.5. Przygotowanie polskiego sektora rolno-spożywczego do rozszerzenia UE i nowych uwarunkowań handlu zagranicznego	<p>Cel 2: Wylimitować głód, osiągnąć bezpieczeństwo żywnościowe i lepsze odżywianie oraz promować zrównoważone rolnictwo</p> <p>Cel 8: Promować stabilny, zrównoważony i inkluzywny wzrost gospodarczy, pełne i produktywne zatrudnienie oraz godną pracę dla wszystkich ludzi</p>	
II.1. Rozwój infrastruktury liniowej	<p>Cel 6: Zapewnić wszystkim ludziom dostęp do wody i warunków sanitarnych przez zrównoważoną gospodarkę zasobami wodnymi</p> <p>Cel 7: Zapewnić wszystkim dostęp do stabilnej, zrównoważonej i nowoczesnej energii po przystępnej cenie</p> <p>Cel 9: Budować stabilną infrastrukturę, promować zrównoważone uprzemysłowienie oraz wspierać innowacyjność</p>	
II.2. Dostępność wysokiej jakości usług publicznych.	<p>Cel 3: Zapewnić wszystkim ludziom w każdym wieku zdrowe życie oraz promować dobrobyt</p> <p>Cel 4: Zapewnić wszystkim edukację wysokiej jakości oraz promować uczenie się przez całe życie</p>	
II.3. Zrównoważona rewitalizacja wsi i małych miast.	<p>Cel 11: Uczynić miasta i osiedla ludzkie bezpiecznymi, stabilnymi, zrównoważonymi oraz sprzyjającymi włączeniu społecznemu</p>	

II.4. Zrównoważone gospodarowanie i ochrona zasobów środowiska.	<p>Cel 6: Zapewnić wszystkim ludziom dostęp do wody i warunków sanitarnych przez zrównoważoną gospodarkę zasobami wodnymi</p> <p>Cel 12: Zapewnić wzorce zrównoważonej konsumpcji i produkcji</p> <p>Cel 15: Chronić, przywrócić oraz promować zrównoważone użytkowanie ekosystemów lądowych, zrównoważone gospodarowanie lasami, zwalczać pustynnienie, powstrzymać i odwracać proces degradacji gleby oraz powstrzymać utratę różnorodności biologicznej</p>	
II.5. Adaptacja do zmian klimatu i przeciwdziałanie tym zmianom.	<p>Cel 2: Wyeliminować głód, osiągnąć bezpieczeństwo żywnościowe i lepsze odżywianie oraz promować zrównoważone rolnictwo</p> <p>Cel 13: Podjąć pilne działania w celu przeciwdziałania zmianom klimatu i ich skutkom</p>	
III.1. Odpowiedź na zmiany demograficzne i ich następstwa.	<p>Cel 4: Zapewnić wszystkim edukację wysokiej jakości oraz promować uczenie się przez całe życie</p> <p>Cel 8: Promować stabilny, zrównoważony i inkluzywny wzrost gospodarczy, pełne i produktywne zatrudnienie oraz godną pracę dla wszystkich ludzi</p>	
III.2. Rozwój przedsiębiorczości i nowych miejsc pracy	<p>Cel 8: Promować stabilny, zrównoważony i inkluzywny wzrost gospodarczy, pełne i produktywne zatrudnienie oraz godną pracę dla wszystkich ludzi</p>	
III.3. Wzrost umiejętności i kompetencji mieszkańców wsi.	<p>Cel 4: Zapewnić wszystkim edukację wysokiej jakości oraz promować uczenie się przez całe życie</p>	
III.4. Budowa i rozwój zdolności do współpracy w wymiarze społecznym i terytorialnym	<p>Cel 10: Zmniejszyć nierówności w krajach i między krajami</p> <p>Cel 11: Uczynić miasta i osiedla ludzkie bezpiecznymi, stabilnymi, zrównoważonymi oraz sprzyjającymi włączeniu społecznemu</p>	
III.5. Rozwój ekonomii i solidarności społecznej na obszarach wiejskich.	<p>Cel 1: Wyeliminować ubóstwo we wszystkich jego formach na całym świecie</p>	
Sprawne zarządzanie rozwojem sektora rolno-żywnościowego i obszarami wiejskimi.	<p>Cel 2: Wyeliminować głód, osiągnąć bezpieczeństwo żywnościowe i lepsze odżywianie oraz promować zrównoważone rolnictwo</p> <p>Cel 16: Promować pokojowe i inkluzywne społeczeństwa, zapewnić wszystkim ludziom dostęp do wymiaru sprawiedliwości oraz budować na wszystkich szczeblach skuteczne i odpowiedzialne instytucje, sprzyjające włączeniu społecznemu</p>	
Stabilne finansowanie rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich.	<p>Cel 2: Wyeliminować głód, osiągnąć bezpieczeństwo żywnościowe i lepsze odżywianie oraz promować zrównoważone rolnictwo</p>	
Nowoczesny system kreowania i transferu wiedzy i innowacji – nauka, doradztwo i oświata rolnicza odpowiadające na wyzwania rozwojowe obszarów wiejskich.	<p>Cel 2: Wyeliminować głód, osiągnąć bezpieczeństwo żywnościowe i lepsze odżywianie oraz promować zrównoważone rolnictwo</p> <p>Cel 4: Zapewnić wszystkim edukację wysokiej jakości oraz promować uczenie się przez całe życie</p> <p>Cel 9: Budować stabilną infrastrukturę, promować zrównoważone uprzemysłowienie oraz wspierać innowacyjność</p>	

SYSTEM REALIZACJI I RAMY FINANSOWE

Wymiar terytorialny wdrażania SZRWRiR 2030

W SOR zostały określone działania, które odnoszą się do wszystkich obszarów wiejskich, w tym obszarów zmarginalizowanych, a potencjał rozwoju regionów jest przypisany również endogenicznym potencjałom obszarów wiejskich. W SOR zdecydowano, że „*polityka regionalna w dalszym ciągu wzmocniła będzie terytorialne potencjały rozwojowe i specjalizacje, głównie w kierunku aktywizacji gospodarczej, rozwoju lokalnych rynków pracy i mobilizacji zawodowej mieszkańców*”. W dokumencie wskazano m.in. na utrzymujące się dysproporcje w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego, które są konsekwencją m.in. regionalnych różnic w wydajności pracy, nierównoważenia podaży i popytu na lokalnych rynkach pracy, geograficznie selektywnego napływu inwestycji (głównie zagranicznych), potencjału poszczególnych ośrodków, a także zróżnicowanego poziomu wyposażenia infrastrukturalnego i dostępności transportowej mającej kluczowe znaczenie dla uczestnictwa w rynku pracy i dostępności do usług publicznych. Dlatego wymiernym efektem planowanych interwencji ma być zmniejszenie różnicy między dochodami na wsi i w mieście.

Kontynuując rozwiązania przyjęte w SOR, kierunki interwencji opisane w SZRWRiR 2030 obejmują swoim zakresem wszystkie obszary wiejskie w Polsce. Poszczególne instrumenty wsparcia, realizowane zgodnie z **SZRWRiR 2030**, będą jednakże zawierały wymiar terytorialny z zastosowaniem jednej z poniższych metod terytorializacji działań publicznych:

- 1) działania dedykowane poszczególnym obszarom (np. wsparcie na rzecz rozwoju przedsiębiorczości, w tym przedsiębiorczości społecznej, na obszarach zmarginalizowanych lub wsparcie dedykowane rozwojowi obszarów rybackich);
- 2) kryteria wyboru – kryteria merytoryczne skutkujące uzyskaniem przez wnioskodawcę dodatkowych punktów w przypadku projektów konkursowych:
 - a) bezpośrednie (według lokalizacji) – kryteria odnoszące się wprost do danego obszaru wiejskiego pod względem cechy objętej interwencją,
 - b) pośrednie (według oddziaływania) – kryteria odnoszące się do cech projektu (wnioskodawcy) zapewniających istotne pozytywne oddziaływanie (nie tylko bezpośrednie) na dany obszar;
- 3) wydzielone koperty na dany obszar (np. obszary zmarginalizowane);
- 4) dedykowane nabory – dla mieszkańców obszarów problemowych lub peryferyjnych, np. popegeerowskich;
- 5) projekty zintegrowane – łączenie działań z różnych źródeł finansowania w celu kompleksowego wsparcia lub rozwiązania problemu zgodnie z potrzebami danego obszaru, w tym instrument RLKS;
- 6) realizacja projektów służących zacieśnianiu współpracy z obszarami charakteryzującymi się dynamicznym rozwojem (budowanie powiązań funkcjonalnych, wzmocnianie efektu dyfuzji rozwoju);
- 7) selektywne promowanie innowacyjnych rozwiązań służących rozwiązywaniu specyficznych problemów danego obszaru lub regionu wiejskiego, np. rozwiązania mobilne, usługi pocztowe, praca na odległość, e-learning, usługi społeczne, opiekuńcze;
- 8) działania informacyjno-promocyjne – służące czytelnemu i skutecznemu przedstawianiu potencjalnym beneficjentom możliwości wsparcia w ramach programu w celu wyrównania dostępności;
- 9) przygotowanie diagnoz, strategii i polityk dedykowanych obszarom o specyficznych problemach rozwojowych (np. polityka rolna wobec obszarów górskich).

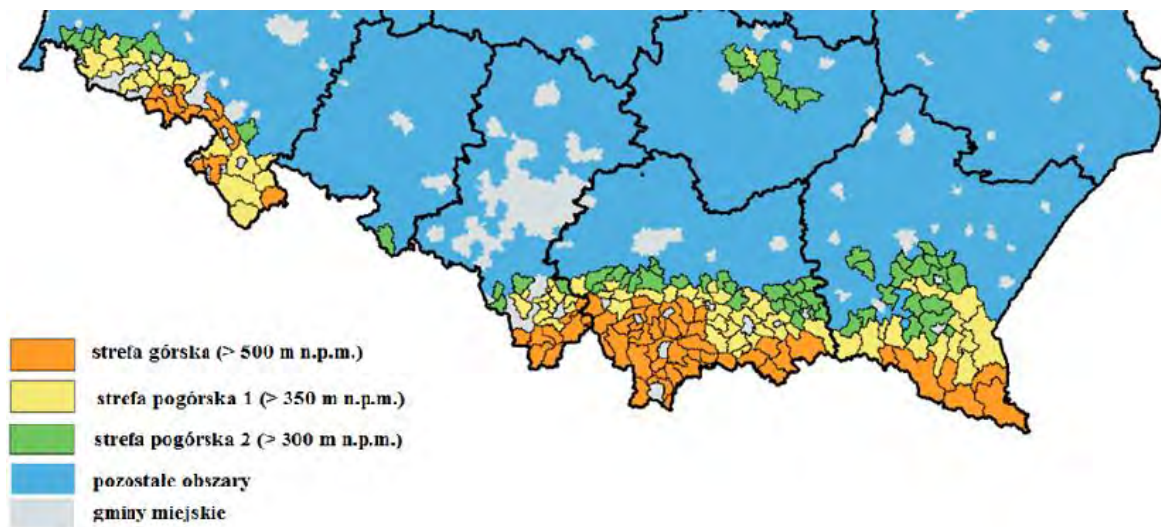
Zgodnie z prezentowanym na etapie wyzwań zróżnicowanym podejściem do obszarów wiejskich zakłada się, że **na etapie projektowania rozwiązań wdrożeniowych** (np. w dokumencie programowym lub na poziomie rozporządzeń) **zostanie wskazana ewentualna delimitacja obszarów, które będą objęte wsparciem w ramach wybranego instrumentu pomocowego**. Delimitacja jest możliwa zarówno na poziomie krajowym, jak i regionalnym – w zależności od rodzaju interwencji. Z uwagi na strategiczny, a nie wdrożeniowy charakter SZRWRiR 2030 w dokumencie tym nie przypisuje się poszczególnych działań do gmin czy obszarów geograficznych, za czym przemawia również argument niepewności co do ostatecznej wysokości wieloletniego budżetu UE na lata 2021–2027 oraz jego przeznaczenia.

W średniookresowej strategii rozwoju kraju zostały wyznaczone **cztery obszary strategicznej interwencji**, do których zaliczono obszary problemowe zmagające się z trudnościami adaptacyjnymi i restrukturyzacyjnymi:

- na poziomie regionalnym:
 - Polska Wschodnia,
 - Śląsk,
- na poziomie subregionalnym:
 - obszary przeważnie wiejskie zagrożone trwałą marginalizacją oraz
 - średnie miasta tracące funkcje społeczno-gospodarcze.

Dla tych obszarów zakłada się opracowanie szczególnych mechanizmów wsparcia również w ramach programów operacyjnych współfinansowanych ze środków polityki spójności po 2020 r., których zakres i sposób wdrożenia będą uzależnione od specyfiki danego terytorium i obejmą działania służące aktywizacji gospodarczej, rozwojowi lokalnych rynków pracy i mobilizacji zawodowej mieszkańców oraz poprawie dostępu do usług publicznych.

Biorąc pod uwagę cele, kierunki interwencji i działania SZRWiR 2030 oraz jej zasięg terytorialny, **jej działania obejmą swoim zasięgiem wszystkie obszary wiejskie wchodzące w skład ww. obszarów strategicznej interwencji. Sposób wdrożenia działań SZRWiR 2030 może mieć dodatkowy wymiar koncentracji terytorialnej w odniesieniu do obszarów zmagających się z trudnościami o charakterze restrukturyzacyjnym i adaptacyjnym w rolnictwie** (np. obszary rolnictwa górskiego, obszary po byłych państwowych gospodarstwach rolnych).

Rysunek 7. Przestrzenne rozmieszczenie gmin górskich i pogórskich w Polsce.

Źródło: Siebielec G., Łopatka A. (2013).

Na poziomie subregionalnym w strategiach rozwoju województw obszary wiejskie, a w szczególności te zmagające się z trudnościami o charakterze restrukturyzacyjnym i adaptacyjnym w rolnictwie, mogą być wyznaczone jako inne obszary koncentracji działań polityki regionalnej.

Ramy finansowe

Postanowienia SOR oraz obecne projekcje dotyczące struktury potencjalnych źródeł finansowania działań rozwojowych przewidzianych w SOR wskazują, że **po 2020 r. ciężar finansowania inwestycji rozwojowych będzie przenoszony w większym stopniu na środki krajowe (zarówno publiczne, jak i prywatne)**¹⁰³. Znaczenie środków UE będzie relatywnie mniejsze, choć nadal istotne.

Zadania sektora publicznego, które dotychczas były realizowane w znacznym stopniu przy współfinansowaniu z UE, **będą w większym stopniu finansowane w oparciu o krajowe środki publiczne**. Środki te będą pochodzić z budżetu centralnego oraz z budżetów samorządowych, które nabiorą większego znaczenia w finansowaniu wysiłku rozwojowego. Powodem są zmiany w wieloletnim budżecie UE na lata 2021–2027. Jednocześnie realizacja przedsięwzięć rozwojowych musi odbywać się przy zachowaniu stabilności makroekonomicznej, w tym w szczególności sektora finansów publicznych. Prowadzona polityka budżetowa musi uwzględniać ograniczenia związane z obowiązującymi regułami fiskalnymi, w tym dążenie do osiągnięcia i utrzymania średniokresowego celu budżetowego (tzw. MTO).

Wskazuje to na **konieczność efektywnego stymulowania inwestycji sektora prywatnego (ze środków krajowych oraz zagranicznych) oraz dalszego podnoszenia efektywności wydatków rozwojowych sektora publicznego**. Wykorzystanie środków UE należy skoncentrować na projektach o najwyższej wartości dodanej i pozytywnych efektach zewnętrznych.

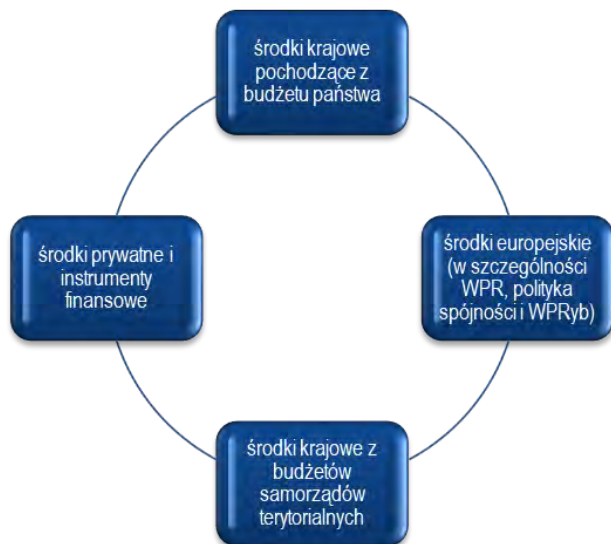
Oceniając warunki prowadzenia polityki gospodarczej (w tym przede wszystkim polityki inwestycyjnej) w nadchodzących latach, zakłada się, że działania wdrażane w ramach SOR przyniosą pozytywne impulsy w postaci mobilizowania kapitału prywatnego (krajowego i zagranicznego). Doprowadzą one do zwiększenia jego aktywności inwestycyjnej. Kapitał prywatny będzie więc odgrywał kluczową rolę w osiągnięciu planowanej stopy inwestycji w gospodarce. Wymaga to jednakże działań realizowanych przez sektor publiczny (zarówno inwestycyjnych, jak i regulacyjnych) w zakresie poprawy „warunków brzegowych” determinujących ekonomiczną racjonalność i rentowność działalności podmiotów sektora prywatnego.

Budżet SZRWRI 2030 został oparty m.in. na założeniach Wieloletniego Planu Finansowego Państwa (WPFPP) na lata 2023–2026 przyjętego uchwałą nr 55 Rady Ministrów z dnia 25 kwietnia 2023 r. w sprawie *Wieloletniego Planu Finansowego Państwa na lata 2023–2026* (M.P. poz. 461), gdzie wydatki dotyczące sektora rolnego i rybackiego zostały w największym stopniu opisane w ramach poszczególnych zadań funkcji 21. *Polityka rolna i rybacka*.¹⁰⁴ Działania określone w SZRWRI 2030 będą finansowane również ze środków publicznych w ramach innych niż 21 funkcji budżetu zadaniowego państwa.

¹⁰³ W świetle obowiązywania stabilizującej reguły wydatkowej, która nakłada ograniczenia na sumę większości wydatków sektora instytucji rządowych i samorządowych, jest istotne, aby planowanie i ponoszenie wydatków na działania określone w SZRWRI 2030 było realizowane w ramach limitu środków pozostających w dyspozycji części budżetowych (ministrów oraz wojewodów) bez konieczności ich zwiększania.

¹⁰⁴ Do funkcji 21 są przypisane m.in. zadania związane z postępowaniem biologicznym w produkcji roślinnej i zwierzęcej, ochroną roślin uprawnych, nasiennictwem, hodowlą i produkcją zwierzęcą, ochroną zdrowia zwierząt, weterynaryjną ochroną zdrowia publicznego oraz nadzorem nad jakością handlową artykułów rolno-spożywczych, stabilizacją rynków rolnych i żywnościowych oraz rozwojem obszarów wiejskich. Ponadto są wspierane działania w zakresie kształtowania ustroju rolnego i gospodarki żywnościowej oraz infrastruktury wsi w kierunku rozwoju gospodarstw rodzinnych. W obszarze tej funkcji znajdują się także działania państwa, których celem jest tworzenie i utrzymanie konkurencyjnego, nowoczesnego i dynamicznego sektora rybackiego.

Finansowanie działań i projektów SZRWRiR 2030 ze środków krajowych

Wydatki krajowe będące w dyspozycji ministra właściwego do spraw rozwoju wsi, dedykowane działaniom opisanym w SZRWRiR 2030 należą do części 32, 33, 35 i 85 budżetu państwa. Wspieraniem dla nich będą m.in. wydatki pozostałych jednostek sektora instytucji rządowych i samorządowych, takich jak np. KOWR, Centralny Ośrodek Badania Odmian Roślin Uprawnych, ARiMR, CDR i wojewódzkie ODR oraz dotacje udzielane na realizację badań naukowych. Wydatki krajowe będące w dyspozycji ministra właściwego do spraw rybołówstwa, dedykowane działaniom opisanym w SZRWRiR 2030, należą do 62 części budżetu państwa.

Rysunek 8. Główne źródła finansowania działań SZRWRiR 2030.

Źródło: opracowanie MRiRW.

Prognoza krajowych wydatków z budżetu państwa będących w dyspozycji ministra właściwego do spraw rybołówstwa na rzecz realizacji działań SZRWRiR 2030 do 2025 r. w mln zł

Według części i działów ¹⁰⁵⁾	lata 2023–2026	lata 2021–2025
KRAJOWE WYDATKI ROZWOJOWE¹⁰⁶⁾ (skonsolidowane, z wyjątkiem dotacji dla JST)		
62. Rybołówstwo	14,77	24,61
050 Rybołówstwo i rybactwo	14,77	24,61
WYDATKI WSPIERAJĄCE ROZWÓJ¹⁰⁷⁾, NIEOBJĘTE KWR		
62. Rybołówstwo	29,72	49,53
050 Rybołówstwo i rybactwo	4,79	7,98
750 Administracja publiczna	24,93	41,54
Razem	44,49	74,14

Źródło: opracowanie MRiRW na podstawie danych Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej.

¹⁰⁵⁾ Na podstawie rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 4 grudnia 2009 r. w sprawie klasyfikacji części budżetowych oraz określenia ich dysponentów (Dz. U. z 2023 r. poz. 2201) oraz rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 2 marca 2010 r. w sprawie szczegółowej klasyfikacji dochodów, wydatków, przychodów i rozchodów oraz środków pochodzących ze źródeł zagranicznych (Dz. U. z 2022 r. poz. 513, z późn. zm.).

¹⁰⁶⁾ Podstawą opracowania ram finansowych strategii jest KWR opracowana przez ówczesny MliR (obecnie MFIPR). KWR opiera się na klasyfikacji budżetowej i uwzględnia części, działy, rozdziały i paragrafy budżetowe. Przez wydatki rozwojowe należy rozumieć środki pieniężne wydatkowane w ramach polityki rozwoju państwa przez jednostki sektora instytucji rządowych i samorządowych na rzecz jednostek nienależących do tego sektora, prowadzące do pozytywnych przemian społeczno-gospodarczych, w szczególności wzrostu konkurencyjności, produktywności oraz zwiększenia spójności społecznej i gospodarczej.

¹⁰⁷⁾ Środki wspierające rozwój, nieobjęte KWR, są to wydatki w sferze otoczenia rozwoju, wspierające działania rozwojowe, w tym stanowiące źródło finansowania niektórych projektów strategicznych, flagowych i działań SOR oraz wydatki pozostałych jednostek sektora instytucji rządowych i samorządowych.

Prognoza krajowych wydatków z budżetu państwa będących w dyspozycji ministra właściwego do spraw rozwoju wsi na rzecz realizacji działań SZRWRiR 2030 do 2025 r. w mln zł

Według części i działów ¹⁰⁸⁾	lata 2018–2020	lata 2021–2025
KRAJOWE WYDATKI ROZWOJOWE¹⁰⁹⁾ (skonsolidowane, z wyjątkiem dotacji dla JST)		
32. Rolnictwo	2119,36	3532,26
010 Rolnictwo i łowiectwo	1599,38	2665,63
801 Oświata i wychowanie	519,98	866,63
85. Wojewodowie	1191,67	1986,11
010 Rolnictwo i łowiectwo	1191,67	1986,11
WYDATKI WSPIERAJĄCE ROZWÓJ¹¹⁰⁾, NIEOBJĘTE KWR		
32. Rolnictwo	557,94	929,90
010 Rolnictwo i łowiectwo	312,88	521,47
750 Administracja publiczna	243,81	406,36
801 Oświata i wychowanie	1,24	2,07
33. Rozwój wsi	43,94	73,23
010 Rolnictwo i łowiectwo	0,52	0,87
750 Administracja publiczna	43,41	72,35
35. Rynki rolne	97,05	161,74
010 Rolnictwo i łowiectwo	74,24	123,73
750 Administracja publiczna	22,81	38,01
85. Wojewodowie	6258,95	10 431,58
010 Rolnictwo i łowiectwo	6258,95	10 431,58
WYDATKI POZOSTAŁYCH JEDNOSTEK SEKTORA INSTYTUCJI RZĄDOWYCH I SAMORZĄDOWYCH (w przypadku braku danych o ostatecznych wydatkach jest to kwota dotacji z budżetu państwa dla jednostki)		
KOWR	322,48	537,47
Centralny Ośrodek Badania Odmian Roślin Uprawnych	141,68	236,14
ARiMR	3054,05	5090,08
CDR i wojewódzkie ODR	584,99	974,99
inne jednostki sektora, w tym dotacje w ramach działu 010, cz. 32	48,62	81,03
Razem	14420,73	24034,53

Źródło: opracowanie MRiRW na podstawie danych Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej.

¹⁰⁸⁾ Na podstawie rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 4 grudnia 2009 r. w sprawie klasyfikacji części budżetowych oraz określenia ich dysponentów oraz rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 2 marca 2010 r. w sprawie szczegółowej klasyfikacji dochodów, wydatków, przychodów i rozchodów oraz środków pochodzących ze źródeł zagranicznych.

¹⁰⁹⁾ Podstawą opracowania ram finansowych strategii jest KWR opracowana przez MliR (obecnie MFiPR). KWR opiera się na klasyfikacji budżetowej i uwzględnia części, działy, rozdziały i paragrafy budżetowe. Przez wydatki rozwojowe należy rozumieć środki pieniężne wydatkowane w ramach polityki rozwoju państwa przez jednostki sektora instytucji rządowych i samorządowych na rzecz jednostek nienależących do tego sektora, prowadzące do pozytywnych przemian społeczno-gospodarczych, w szczególności wzrostu konkurencyjności, produktywności oraz zwiększenia spójności społecznej i gospodarczej.

¹¹⁰⁾ Środki wspierające rozwój, nieobjęte KWR są to wydatki w sferze otoczenia rozwoju, wspierające działania rozwojowe, w tym stanowiące źródło finansowania niektórych projektów strategicznych, flagowych i działań SOR oraz wydatki pozostałych jednostek sektora instytucji rządowych i samorządowych.

Działania SZRWRiR 2030 będą finansowane również ze środków, które są w dyspozycji pozostałych ministrów i zostały ujęte w budżetach pozostałych zintegrowanych strategii rozwoju kraju, w tym m.in.:

- w ramach wydatków rozwojowych i wydatków wspierających rozwój wyodrębnionych w części: 18. Budownictwo, planowanie i zagospodarowanie przestrzenne oraz mieszkalnictwo, 20. Gospodarka, 22. Gospodarka wodna, 24. Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego, 25. Kultura fizyczna, 27. Informatyzacja, 28. Nauka, 30. Oświata i wychowanie, 31. Praca, 34. Rozwój regionalny, 38. Szkolnictwo wyższe, 39. Transport, 40. Turystyka, 41. Środowisko, 42. Sprawy wewnętrzne, 44. Zabezpieczenie społeczne, 46. Zdrowie, 47. Energia, 58. GUS, 82. Subwencje ogólne dla jednostek samorządu terytorialnego, 85. Wojewodowie – dotacje dla JST (inne niż w ramach działu 010);
- wydatków pozostałych jednostek sektora instytucji takich jak: Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, wojewódzkie fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, Fundusz Transportu Niskoemisyjnego, Polska Agencja Kosmiczna, Polski Fundusz Rozwoju S.A., Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, NCBiR, Narodowe Centrum Nauki, Polska Organizacja Turystyczna, PFR, Fundacja Platforma Przemysłu Przyszłości, PFRON, Fundusz Pracy, Narodowy Fundusz Zdrowia, państwowe i samorządowe instytucje kultury, Krajowy Fundusz Drogowy, PGWWP, jednostki sektora instytucji samorządowych.

Wsparciem w realizacji działań SZRWRiR 2030 będzie zaangażowanie środków JST i środków prywatnych.

Finansowanie działań i projektów SZRWRiR 2030 ze środków europejskich

Istotnym źródłem finansowania działań SZRWRiR 2030 będą też środki zewnętrzne, w tym w szczególności środki UE pochodzące głównie z WPR, WPRyB i PS trzech kolejnych perspektyw finansowych UE. Od 2021 r. są wdrażane programy współfinansowane ze środków europejskich z kolejnej perspektywy finansowej UE na lata 2021–2027. W odniesieniu do kolejnej perspektywy budżetu wieloletniego UE na lata 2028–2034, który również został objęty okresem wdrażania strategii, nie ma danych pozwalających prognozować ich wpływ na możliwość realizacji działań **SZRWRiR 2030**. Z tego względu **przedstawiony w dokumencie projekt budżetu działań SZRWRiR 2030 ze środków europejskich obejmuje przede wszystkim środki perspektywy finansowej 2014–2020 wydatkowane zgodnie z zasadą „n+3” do 2023 r.**

Wydatki dot. realizacji działań SZRWRiR 2030 w ramach polityk UE i współfinansowanie (mln zł) (dla perspektywy finansowej 2014–2020)	lata 2018–2020	lata 2021–2023
PS – indykatoryjna kwota dedykowana rozwojowi obszarów wiejskich w Krajowych Programach Operacyjnych i Regionalnych Programach Operacyjnych	17419,15	17989,11
WPR	69011,07	24456,61*
WPRyb	1787,21	1019,68
Razem	86458,39	41726,15

*Kwota obejmuje wyłącznie wydatki w ramach II filara WPR (PROW 2014–2020)

Finansowanie działań SZRWRiR 2030 ze środków WPR

Struktura WPR obejmuje dwa filary zawierające komplementarne wobec siebie instrumenty realizacji ww. celów. Pierwszy filar, finansowany wyłącznie z budżetu UE (przez EFRG), zawiera instrumenty interwencji na rynkach i środki bezpośredniego wsparcia dochodów. Z kolei II filar obejmuje instrumenty na rzecz rozwoju obszarów wiejskich wdrażane w oparciu o wieloletnie programy EFRROW, współfinansowane przez państwa członkowskie UE.

Zgodnie z Wieloletnimi Ramami Finansowymi UE na okres programowania 2014–2020, Polska otrzymała środki unijne w wysokości 32,1 mld euro w ramach WPR (ok. 21,2 mld euro na płatności bezpośrednie oraz 10,9 mld euro na rozwój obszarów wiejskich). W konsekwencji **Polska pozostaje w gronie największych beneficjentów WPR, będąc przy tym największym beneficjentem II filara.** Polska skorzystała z możliwości przesunięcia do 25% koperty krajowej na lata 2015–2020 z II do I filara przysługującej państwom ze stawką płatności niższą niż 90% średniej UE. Spowodowało to wzrost koperty płatności bezpośrednich o 2,3 mld euro do 23,5 mld euro. Dodatkowo wkład krajowy do płatności bezpośrednich w łącznej wysokości 0,2 mld euro zwiększył kopertę I filara do 23,7 mld euro. Jednocześnie ubytek środków na rozwój obszarów wiejskich, powstały wskutek przesunięcia części z nich do I filara, został zrekompensowany przez wkład krajowy w wysokości 4,9 mld euro; łącznie koperta II filara wyniesie więc 13,5 mld euro. Uwzględniając powyższe, łączna kwota wsparcia polskiego rolnictwa i obszarów wiejskich w ramach WPR w latach 2014–2020, biorąc pod uwagę środki wspólnotowe i krajowe, wyniosła 37,2 mld euro. **Bardzo duże znaczenie tej polityki dla rozwoju polskiego rolnictwa i obszarów wiejskich ma zatem również swój wymierny bilans finansowy, bo tylko w trzech latach (2016–2018) w związku z wdrażaniem WPR w Polsce wydatkowano łącznie 67,74 mld zł.**

Wsparcie finansowe w ramach WPR na lata 2023–2027 jest przyznawane na podstawie PS WPR. Budżet PS WPR jest zapewniony ze środków pochodzących z UE, na które składa się wsparcie w kwocie 17,3 mld euro w ramach płatności bezpośrednich, 4,7 mld euro w ramach II filaru WPR i tzw. wsparcie sektorowe w ramach I filaru WPR. Dodatkowo w I filarze WPR jest realizowane w całości z budżetu krajowego przejściowe wsparcie krajowe finansowane. Wydatki związane ze wsparciem na rzecz rozwoju obszarów wiejskich dodatkowo będą współfinansowane ze środków krajowych o wartości ponad 3,2 mld euro. W sumie środki na wsparcie polskiego rolnictwa i rozwój obszarów wiejskich zaplanowane w PS WPR wynoszą 25,2 mld euro.

Wsparcie to obejmuje interwencje w formie płatności bezpośrednich, tj.: podstawowe wsparcie dochodów (odpowiednik dotychczas stosowanej jednolitej płatności obszarowej), płatność redystrybucyjną, płatność dla młodych rolników oraz wsparcie związane z produkcją przyznawane w 13 sektorach i tzw. ekoschematy. Ekoschematy są nowym elementem systemu płatności bezpośrednich, wspierającym realizację praktyk korzystnych dla środowiska, klimatu i dobrostanu zwierząt. Realizowane jest również przejściowe wsparcie krajowe (finansowane ze środków krajowych).

Wsparcie z PS WPR otrzyma sektor pszczelarski oraz sektor owoców i warzyw. W ramach interwencji na rzecz rozwoju obszarów wiejskich rolnicy mogą ubiegać się o płatności ONW, płatności rolno-środowiskowo-klimatyczne, płatności ekologiczne, a także premie z tytułu zalesień i zadrzewień oraz systemów rolno-leśnych.

W PS WPR są kontynuowane również rozwiązania takie jak m.in.: premie dla młodych rolników, inicjatywa LEADER oraz wsparcie modernizacyjne gospodarstw rolnych, przy czym zwiększono nacisk na inwestycje na rzecz środowiska i klimatu, dobrostanu zwierząt czy też produkcji opartej o najwyższe standardy. Ważnym uzupełnieniem katalogu wsparcia dla gospodarstw rolnych jest możliwość korzystania ze wsparcia opartego na różnych formach współpracy oraz narzędziach zarządzania ryzykiem. W ramach doskonalenia zawodowego rolnicy mogą korzystać z profesjonalnego doradztwa rolniczego, które zostało zaprogramowane w ramach wymiany wiedzy i upowszechniania informacji.

Uzupełnienie dla funduszy rolniczych mają stanowić środki w ramach pozostałych polityk unijnych i programów wdrażanych z poziomu UE, jak np. program „Horyzont Europa” oraz „Cyfrowa Europa”.

W ramach tego ostatniego mają powstać m.in. dedykowane TEFs (Testing & Experimentation Facility), również dla rolnictwa i społeczności lokalnych („Smart Communities” i Agriculture) – TEF zapewnia wiedzę fachową i infrastrukturę niezbędną do projektowania i wdrożenia metodologii testowania AI w rzeczywistych środowiskach w ramach poziomu gotowości technologicznej od sześciu do ośmiu. TEF będzie wspierać dostawców technologii przez możliwość przetestowania jej w realistycznym środowisku, co pozwoli na ocenę jej adekwatności do potrzeb sektora. TEF skupi się głównie na aspektach technicznych (np. dokładność, solidność, bezpieczeństwo i zgodność) oraz wydajności oczekiwanej przez użytkowników (np. wydajność, łatwość użytkowania, integracja w przepływach pracy). TEF będzie dotyczyć nietechnicznych aspektów tylko tam, gdzie jest to konieczne, takich jak uzasadnienie biznesowe, zgodność z prawem i wymagania etyczne.

Finansowanie działań SZRWRiR 2030 ze środków WPRyB

Instrumentem finansowym wspierającym realizację celów WPRyB w poszczególnych państwach członkowskich UE jest EFMR. **W ramach perspektywy finansowej UE 2014–2020 Polska otrzymała środki w wysokości ponad 531 mln euro, co razem z wkładem z budżetu krajowego (ok. 179 mln euro) wyniosło ponad 710 mln euro wsparcia skierowanego do sektora rybactwa.** Otrzymana alokacja jest czwartą co do wielkości w ramach ogólnego budżetu EFMR (6,37 mld euro). Krajowym instrumentem wdrażania EFMR jest PO RYBY 2014–2020.

W dniu 9 grudnia 2022 r. został zatwierdzony decyzją wykonawczą Komisji Europejskiej C(2022)8957 Program Fundusze Europejskie dla Rybactwa. Jest on współfinansowany ze środków EFMRA w stosunku 70% (środki UE) i 30% (budżet państwa). Alokacja z EFMRA w Programie wynosi 512 387 953,00 euro, środki krajowe to – 219 594 837 euro. Łącznie budżet Programu Fundusze Europejskie dla Rybactwa będącego następcą PO RYBY 2014–2020 wynosi 731 982 790,00 euro.

Środki pochodzące z EFMR stanowią jedno z głównych źródeł finansowania w Polsce realizacji celów WPRyB oraz celów szczegółowych zawartych w SZRWRiR 2030 w zakresie sektora rybactwa. Uzupełnieniem dla tych funduszy są m.in. środki budżetu państwa przeznaczone na realizację zadania „Zarybianie polskich obszarów morskich”, na świadczenie doradztwa naukowego, analizy i badania, jak również środki budżetu na zbieranie danych na potrzeby statystyki, a także przeznaczone na utrzymanie i funkcjonowanie administracji rybackiej.

Finansowanie działań SZRWRiR 2030 ze środków polityki spójności

Zgodnie z postanowieniami Umowy Partnerstwa na lata 2014–2020 przynajmniej 5,2 mld euro środków PS powinno zostać przeznaczonych w formie dedykowanych instrumentów we właściwych programach krajowych i regionalnych na działania na rzecz rozwoju obszarów wiejskich. Ostatecznie **kwota dedykowana obszarom wiejskim we wszystkich programach operacyjnych współfinansowanych ze środków polityki spójności na lata 2014–2020 przekroczyła deklarowane 5,2 mld euro.** Ostateczna kwota przeznaczona na obszary wiejskie będzie możliwa do oszacowania po zakończeniu perspektywy finansowej na lata 2014–2020. Środki te znajdują

się w gestii innych niż Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi dysponentów części budżetowych, ale realizują jednocześnie również cele SZRWRiR 2030. Największa część tych środków jest przypisana do Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego (ok. 28%), Strategii Produktyności Gospodarki (ok. 22%) oraz SZRT (ok. 12%).

Zgodnie z Umową Partnerstwa na lata 2021–2027, która została zatwierdzona przez Komisję Europejską na mocy decyzji wykonawczej z dnia 30 czerwca 2022 r., **całkowita alokacja dla Polski w ramach polityki spójności wyniosła 75 460 mln euro** (po transferach). W ramach polityki spójności na lata 2021–2027 w Polsce **ok. 10 mld euro może zostać przeznaczonych na działania na rzecz rozwoju obszarów wiejskich w formie dedykowanych instrumentów we właściwych programach krajowych i regionalnych**.

Finansowanie działań SZRWRiR 2030 ze środków Instrumentu na rzecz Odbudowy i Zwiększenia Odporności (Recovery and Resilience Facility – RRF)

Instrument na rzecz Odbudowy i Zwiększenia Odporności (*Recovery and Resilience Facility – RRF*) jest odpowiedzią na pandemię COVID-19. W ujęciu nominalnym Polska jest czwartym co do wielkości beneficjentem instrumentu na rzecz odbudowy i zwiększania odporności (RRF) po Włoszech, Hiszpanii i Francji. Wsparcie w ramach RRF na mieszkańca dla Polski wynosi łącznie 935 euro.

W dniu 1 czerwca 2022 r. Krajowy Plan Odbudowy i Zwiększania Odporności (KPO) finansowany ze środków RRF został zaakceptowany przez KE, a w dniu 17 czerwca 2022 r. KPO został zaakceptowany przez Radę UE. KPO to program, który składa się z 54 inwestycji i 48 reform. Wsparcie UE dla realizacji polskiego KPO wynosi 35,36 mld euro i obejmuje 23,85 mld euro w formie dotacji oraz 11,51 mld euro w formie pożyczek (jedna trzecia maksymalnej kwoty dostępnych pożyczek). Po zmianie maksymalnych przydziałów krajowych dokonanej przez KE w dniu 30 czerwca 2022 r. bezwrotny wkład RRF w KPO dla Polski został zmniejszony do 22,53 mld euro (-5,6%). Kwota ta stanowi prawie 5% całkowitego RRF i w 2019 r. stanowiła 6,6% PKB kraju (RRF stanowił 5,2% PKB UE-27 w 2019 r.).

System realizacji i monitorowania

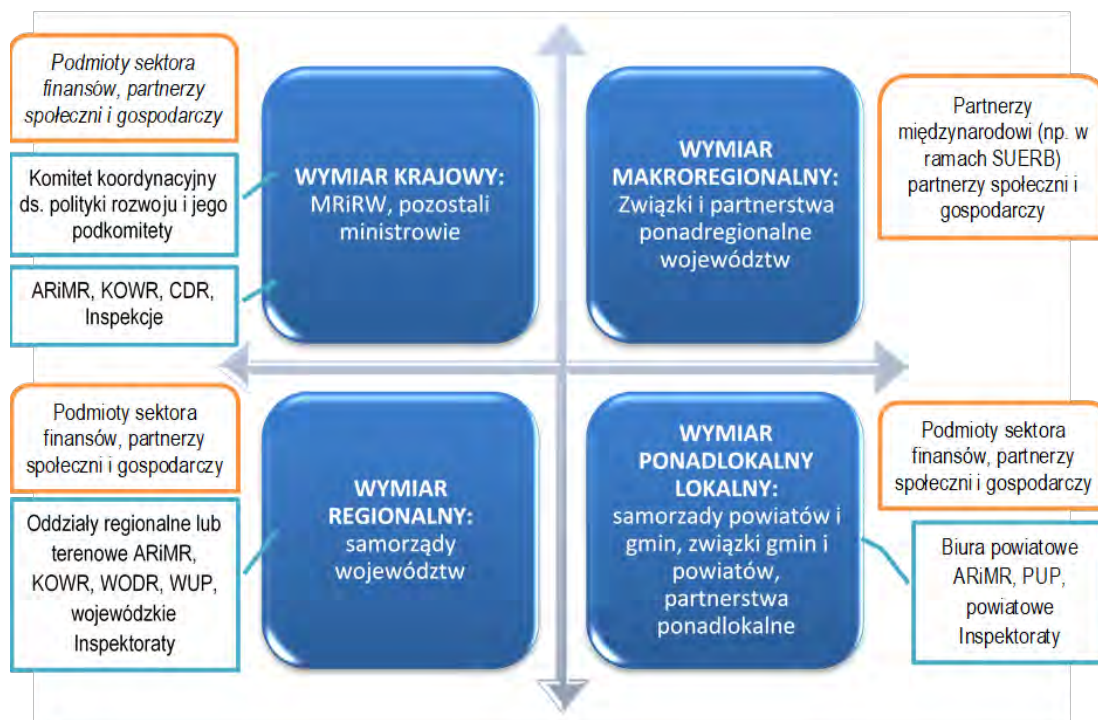
System realizacji polityki rozwoju obszarów wiejskich, rolnictwa i rybactwa stanowi element szerszego systemu zarządzania rozwojem Polski. Oznacza to nie tylko ścisłe powiązanie strategicznych instrumentów planistycznych tej polityki z systemem programowania rozwoju kraju, lecz również oparcie jej mechanizmów realizacyjnych o wspólne standardy realizacji polityk rozwoju w Polsce, w szczególności w zakresie zintegrowanego zarządzania, monitorowania i ewaluacji.

Cele rozwoju kraju oraz sposób ich osiągania w ramach poszczególnych polityk rozwojowych, w tym polityki rozwoju obszarów wiejskich, określa Rada Ministrów. Zgodnie z postanowieniami SOR, Rada Ministrów podejmuje najważniejsze decyzje oraz zatwierdza cele strategiczne dla rozwoju państwa. Rada Ministrów przyjmuje SZRWRiR 2030 i jej aktualizacje, przesądza sposób realizacji zawartych w niej celów, w tym nakłady finansowe. Na podstawie raportów monitorujących, ewaluacji oraz innych informacji dotyczących przebiegu realizacji SZRWRiR 2030 i jej efektywności podejmuje strategiczne decyzje zarządcze odnoszące się do przebiegu realizacji SZRWRiR 2030.

Szczególną funkcję w odniesieniu do realizacji SZRWRiR 2030 będzie pełnił **Komitet Koordynacyjny ds. Polityki Rozwoju** – organ opiniodawczo-doradczy Prezesa Rady Ministrów. W ramach tego Komitetu został powołany Podkomitet ds. rozwoju obszarów wiejskich.

System realizacji SZRWRiR 2030 tworzą:

- Komponenty strategiczne, polityki, programy:
 - o PROW 2014–2020
 - o PS WPR
 - o PO RYBY 2014–2020
 - o Fundusze Europejskie dla Rybactwa
 - o System płatności bezpośrednich przed 2023 r.
 - o KPO
 - o Pakt dla obszarów wiejskich (2018–2022)
 - o Polski Ład dla Polskiej Wsi
 - o Plan dla Wsi
 - o Programy operacyjne PS (regionalne i krajowe) na lata 2014–2020
 - o Programy realizujące umowę partnerstwa na lata 2021–2027
- Projekty strategiczne (w tym m.in. projekty strategiczne z SOR)

Rysunek 9. Główne podmioty w systemie realizacji SZRWRiR 2030.

Źródło: opracowanie MRiRW.

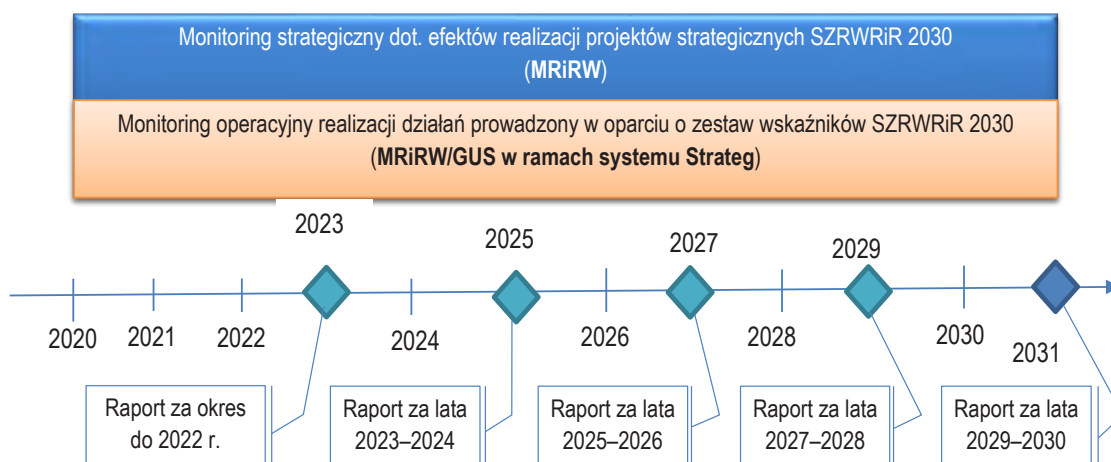
Zgodnie z założeniami *Systemu monitorowania Strategii SOR oraz dziewięciu strategii rozwoju*, monitorowanie realizacji celów rozwojowych wskazanych w SOR odbywa się w szczególności przez **monitoring strategiczny i operacyjny**.

Monitoring strategiczny koncentruje się przede wszystkim na obserwowaniu i analizowaniu efektów realizacji projektów strategicznych. Monitoringowi strategicznemu podlegają wyłącznie projekty zdefiniowane (określone) w dokumentach strategicznych, takich jak SOR, oraz portfelu projektów strategicznych MRiRW. Monitoring ten bazuje na wieloletnich doświadczeniach administracji w przygotowaniu dokumentów sprawozdawczych z realizacji średniookresowej strategii rozwoju kraju i innych strategii rozwoju.

Monitoring operacyjny polega na kontrolowaniu terminowej i zgodnej z przyjętymi założeniami realizacji działań w oparciu o zestaw wskaźników służących realizacji celów SZRWRiR 2030. Stopień realizacji celów strategii jest monitorowany w ramach monitoringu operacyjnego z **wykorzystaniem narzędzia STRATEG**, którym administruje GUS.

Lista projektów strategicznych każdej z ośmiu strategii rozwoju, w tym także SZRWRiR 2030, uwzględnia zarówno projekty strategiczne zawarte w SOR – właściwe dla obszaru – jak też nowe projekty przyczyniające się do realizacji celów strategii. **Lista tych projektów strategicznych SZRWRiR 2030 ma charakter otwarty**, bieżące zarządzanie procesem zmian na liście projektów strategicznych prowadzi MRiRW we współpracy z Radą Monitorowania Portfela Projektów Strategicznych (dot. projektów kategorii A i B).

MRiRW we współpracy z pozostałymi resortami będzie opracowywało raport z realizacji SZRWRiR 2030, począwszy od raportu za okres od zatwierdzenia SZRWRiR 2030 do 2022 r. Raporty z realizacji SZRWRiR 2030 będą podawane do publicznej wiadomości na stronie MRiRW oraz przedkładane do wiadomości Komitetowi Koordynacyjnemu ds. Polityki Rozwoju. Informacja na temat projektów strategicznych realizowanych w ramach SZRWRiR 2030 (które nie zostały wpisane do SOR) stanowi obowiązkowy załącznik do rocznego sprawozdania z realizacji SOR.

Rysunek 10. Monitorowanie i sprawozdawczość z realizacji SZRWRiR 2030.

Źródło: opracowanie MRiRW.

Załącznik 1. Lista projektów strategicznych służących realizacji celów SZRWRiR 2030

PROJEKTY ZREALIZOWANE W LATACH 2019–2023	
Nazwa projektu	Opis projektu
Platforma żywnościowa (SOR)	Wprowadzone na polski rynek innowacyjne narzędzie umożliwiające uczestnikom rynku dokonywanie obrotu giełdowego krajowymi produktami rolno-spożywczymi o wystandaryzowanych parametrach jakościowych. Narzędzie to funkcjonuje pod nazwą Giełdowy Rynek Rolny (GRR) i jest prowadzone przez Towarową Giełdę Energii S.A., na podstawie udzielonej przez KOWR licencji wyłącznej z dniem 1 września 2020 r. GRR jest pierwszym w Polsce elektronicznym narzędziem umożliwiającym giełdowy obrót produktami rolno-spożywczymi w formule rynku kasowego (tzw. rynku spot), tj. z natychmiastową dostawą towaru. Produktami dopuszczonymi do obrotu na GRR są pszenica, żyto, kukurydza i rzepak.
Ramowy Plan Działań dla Żywności i Rolnictwa Ekologicznego na lata 2014–2020 (SOR)	Opracowano Ramowy Plan Działań dla Żywności i Rolnictwa Ekologicznego w Polsce na lata 2014–2020, który określał cel ogólny – rozwój rolnictwa ekologicznego, oraz szczegółowy – wzrost liczby podmiotów przygotowujących produkty ekologiczne. Oba cele zostały osiągnięte. Do osiągnięcia ww. celów określono szereg działań w różnych płaszczyznach – od nauki i transferu wiedzy przez wsparcie do działań informacyjno-promocyjnych.
Gospodarowanie gruntami rolnymi na rzecz zrównoważonego rozwoju (SOR)	Przyjęte regulacje służą ochronie gruntów rolnych przed spekulacyjnym wykupem, jak również zapewniają, że nieruchomości rolne nabywane będą dla celów rolniczych, w szczególności na powiększenie gospodarstw rodzinnych prowadzonych przez rolników indywidualnych.
Spółdzielnie rolników (SOR)	Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 28 marca 2019 r. w sprawie wykazu produktów lub grup produktów, ze względu na które mogą być zakładane spółdzielnie rolników (Dz. U. poz. 635), które stanowi wykonanie upoważnienia zawartego w art. 6 ust. 6 ustawy z dnia 4 października 2018 r. o spółdzielniach rolników (Dz. U. poz. 2073), weszło w życie w dniu 5 kwietnia 2019 r.
Nowoczesne ubezpieczenia rolnicze (SOR)	Utworzono AGRO TUW – towarzystwo ubezpieczeń dedykowane producentom rolnym. Wprowadzono ułatwienia w opłatach części składki należnych od producentów rolnych – możliwość ich opłacania z części dopłat bezpośrednich w terminach ich otrzymywania.
Program wsparcia hodowli roślin w Polsce (SOR)	Projekt programu wsparcia hodowli roślin w Polsce został opracowany w 2018 r. Realizację programu zaplanowano do 2021 r. Zadania praktycznie zakończono do 2020 r., natomiast w 2021 r. zweryfikowano osiągnięcie mierników.
Intermodalny terminal towarowy (SOR)	W ramach inwestycji Krajowa Spółka Cukrowa S.A. (aktualnie Krajowa Grupa Spożywcza S.A.) na terenach wydzierzawionych od Zarządu Morskiego Portu Gdańsk S.A. wybudowała terminal przeładunkowo-wysyłkowy, w skład którego wchodzi silos o pojemności 50 000 ton, pakownia cukru oraz magazyn logistyczny produktu gotowego o pojemności ok. 10 000 ton. Inwestycja objęła także budowę infrastruktury logistycznej wraz z niezbędnym zapleczem magazynowym (w dniu 10 października 2019 r. Krajowa Spółka Cukrowa S.A. oddała do użytku Terminal Cukrowy w Porcie Morskim Gdańsk).
Linia pożyczkowa i Fundusz Rozwoju Rolnictwa (SOR)	Utworzono Fundusz Gwarancji Rolnych (FGR) ze środków PROW 2014–2020. Utworzenie FGR ułatwiło dostęp rolników oraz przedsiębiorstw przetwórczych do zewnętrznego źródła finansowania swojej działalności. W marcu 2020 r. ze względu na skutki epidemii COVID-19 wpływające na trudności z utrzymaniem płynności finansowej, w ramach programu FGR został rozszerzony zakres stosowanych instrumentów finansowych o gwarantowanie spłaty 2 mld zł kredytów obrotowych (odnawialnych i nieodnawialnych) z równoczesnym stosowaniem dopłat do oprocentowania tych kredytów w wysokości 2% w skali roku przez okres 12 miesięcy.

PROJEKTY ZREALIZOWANE W LATACH 2019–2023	
Nazwa projektu	Opis projektu
Odtworzenie i wsparcie rozwoju lokalnych rynków rolnych (SOR)	Zostały uchwalone ustawa z dnia 4 października 2018 r. o zmianie ustawy o produktach pochodzenia zwierzęcego oraz ustawy o bezpieczeństwie żywności i żywienia (Dz. U. poz. 2136) i ustawa z dnia 9 listopada 2018 r. o zmianie niektórych ustaw w celu ułatwienia sprzedaży żywności przez rolników do sklepów i restauracji (Dz. U. poz. 2242). Ustawy weszły w życie z dniem 1 stycznia 2019 r. Dzięki przyjętym rozwiązaniom podmioty, w tym rolnicy prowadzący gospodarstwa rodzinne, mogli rozpocząć działalność w ramach takiego handlu po uprzedniej rejestracji (bez obowiązku zatwierdzenia) u powiatowego lekarza weterynarii (produkty pochodzenia zwierzęcego lub żywność zawierająca jednocześnie środki spożywcze pochodzenia niezwierzęcego i produkty pochodzenia zwierzęcego, tj. żywność złożona) lub u państwowego powiatowego inspektora sanitarnego (żywność pochodzenia niezwierzęcego).
Większe dofinansowanie do paliwa rolniczego	Wprowadzono zwiększenie wsparcia finansowego do zakupu paliwa rolniczego w celu zmniejszenia kosztów w gospodarstwach rolnych. W tym przez przygotowanie rozwiązań prawnych umożliwiających zwiększenie limitu zwrotu podatku akcyzowego do 1 ha upraw rolnych oraz wprowadzenie dodatkowego limitu do 1 dużej jednostki przeliczeniowej (DJP), w przypadku produkcji zwierząt gospodarskich (bydła).
Większa sprzedaż bezpośrednia i rolniczy handel detaliczny	Ułatwienia prawne z zakresu bezpieczeństwa żywności w odniesieniu do podmiotów zbywających żywność bezpośrednio konsumentom, w tym prowadzących rolniczy handel detaliczny (w ramach którego można zbywać żywność zawierającą co najmniej jeden składnik pochodzący w całości z własnej uprawy, chowu lub hodowli), były wprowadzane kilkakrotnie. Ostatnie takie ułatwienia wprowadzono w 2022 r. w ustawie z dnia 15 grudnia 2021 r. o zmianie niektórych ustaw w celu ułatwienia prowadzenia przez rolników rolniczego handlu detalicznego (Dz. U. z 2022 r. poz. 138), która weszła w życie z dniem 4 lutego 2022 r., oraz w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 12 września 2022 r. w sprawie maksymalnej ilości żywności zbywanej w ramach rolniczego handlu detalicznego do zakładów prowadzących handel detaliczny z przeznaczeniem dla konsumenta finalnego oraz zakresu i sposobu jej dokumentowania (Dz. U. poz. 1971), które weszło w życie z dniem 5 października 2022 r.
Krajowa Grupa Spożywcza S.A. (Utworzenie Narodowego Holdingu Spożywczego)	W 2022 r. została tworzona w oparciu o potencjał Krajowej Spółki Cukrowej S.A. Krajowa Grupa Spożywcza S.A., która prowadzi działalność na zasadach rynkowych, realizując zadania w zakresie produkcji cukru i zarządzania spółkami Grupy Kapitałowej strategicznymi dla krajowego sektora produkcji rolnej. Krajowa Grupa Spożywcza do 2030 r. będzie aktywnie uczestniczyć w transformacji polskiej branży rolnej. Potencjał ekonomiczny Grupy Kapitałowej Krajowej Grupy Spożywczej S.A. pozwala na realizację zadań statutowych ze szczególnym uwzględnieniem działań wspierających i promujących polskich rolników. Priorytetowo jest traktowany wzrost udziału rolników – producentów w sprzedaży produkcji rolnej, wspierany działaniami organizacyjno-prawnymi opartymi o potencjał organizacyjny i doświadczenie branżowe Krajowej Grupy Spożywczej S.A.
Rozwój żywności wysokiej jakości	Zwiększono pomoc w rozwoju produkcji żywności wysokiej jakości, szczególnie ekologicznej, tradycyjnej i regionalnej, która ma stać się rozpoznawalnym znakiem polskiego rolnictwa. Wprowadzono oznakowanie produktów wolnych od GMO. Wzmocniono rolę producentów w łańcuchu żywnościowym.
Polskie pasze	Sukcesywne zastępowanie białka paszowego z zagranicy białkiem z produkcji krajowej w celu zwiększenia bezpieczeństwa żywnościowego Polski.
Wsparcie rolnictwa na terenach górskich	Wsparcie utrzymywania bydła mięsnego, kóz i owiec w celu lepszego wykorzystania użytków zielonych, w ramach wdrożenia dla terenów górskich polityki górskiej.
Rolnictwo dla ekologii	Działania mające na celu wsparcie wykorzystania surowców rolniczych w przemyśle oraz rozwinięcie OZE w rolnictwie, które są przyjazne środowisku i akceptowane społecznie.
Poprawa żyzności gleb	Poprawa żyzności gleb przez wsparcie regeneracji gleb zakwaszonych.

PROJEKTY ZREALIZOWANE W LATACH 2019–2023	
Nazwa projektu	Opis projektu
Dopłaty powyżej średniej unijnej dla małych i średnich gospodarstw	Został zwiększony poziom wsparcia w ramach systemu płatności bezpośrednich przez uchwalenie przepisów krajowych wprowadzających uzupełniającą płatność podstawową od 2022 r. oraz zapewnienie środków finansowych na jej realizację.
Elastyczny i innowacyjny PS WPR	Dokument został zatwierdzony decyzją wykonawczą KE w dniu 31 sierpnia 2022 r. (CCI: 2023PL06AFSP001). Dokument jest podstawowym dokumentem programowych przygotowywanym przez każde państwo członkowskie UE dla wdrożenia WPR na poziomie krajowym oraz określa zasady przyznawania wsparcia zarówno dla instrumentów I filaru WPR, tj. płatności bezpośrednich oraz tzw. działań sektorowych w zakresie rynków rolnych, jak i II filaru WPR, czyli wsparcia rozwoju obszarów wiejskich. W trakcie wdrażania i realizacji PS WPR, w celu osiągnięcia zakładanych celów i rezultatów, przewiduje się prowadzenie okresowej analizy pod kątem ew. uproszczenia, zmniejszenia obciążeń administracyjnych oraz dostosowania PS WPR w odpowiedzi na pojawiające się problemy i wyzwania. Działania w tym zakresie przyczynią się do poprawy w funkcjonowaniu administracji publicznej działającej na rzecz rolnictwa i obszarów wiejskich oraz optymalizacji kosztów jej funkcjonowania, a także zmniejszenia obciążeń administracyjnych dla beneficjentów PS WPR.
Przeciwdziałanie nieuczciwym praktykom w handlu artykułami rolno-spożywczymi	Opracowano rozwiązania prawne służące przeciwdziałaniu nieuczciwemu wykorzystywaniu przewagi kontraktowej w obrocie produktami rolnymi i spożywczymi.
Uproszczenia dla rolników	Zidentyfikowano utrudnienia, jakie napotykają w swojej pracy rolnicy oraz osoby prowadzące bądź zakładające działalność gospodarczą na obszarach wiejskich. Wprowadzono uproszczenia w obowiązujących przepisach i w innych obszarach zainteresowania rolników, takich jak cyfryzacja postępowań administracyjnych.
Więcej ziemi dla rolników	Stworzono centralny system informatyczny katalogujący zasób państwowej ziemi umożliwiający przegląd nieruchomości Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa zarządzanych przez KOWR.
Jeszcze większy zwrot akcyzy za paliwo rolnicze	Wprowadzono rozwiązania prawne mające na celu zwiększenie limitu zużywanego oleju napędowego na 1 ha upraw rolnych oraz limitu zużycia oleju napędowego do 1 DJP, w przypadku prowadzenia przez producenta rolnego chowu lub hodowli bydła, do którego przysługuje zwrot części podatku akcyzowego zawartego w cenie paliwa zakupionego do tej produkcji.
Nowe i bezpłatne miejsca do bezpośredniej sprzedaży w całej Polsce	Opracowano i wdrożono przepisy wprowadzające ułatwienia w prowadzeniu handlu w piątki i soboty przez rolników i ich domowników.
Fundusz Ochrony Rolnictwa	Wprowadzono rozwiązania prawne umożliwiające wypłatę rekompensat producentom rolnym, w przypadku braku zapłaty za produkty rolne sprzedane podmiotowi, który stał się niewypłacalny.
Nowy system ubezpieczeń upraw	Opracowano nowe rozwiązania w zakresie ubezpieczeń w rolnictwie.
Uwolnienie rolniczego handlu detalicznego	Ułatwienia z zakresu bezpieczeństwa żywności oraz ulgi w opodatkowaniu podatkiem dochodowym od osób fizycznych zostały wprowadzone w ustawie z dnia 15 grudnia 2021 r. o zmianie niektórych ustaw w celu ułatwienia prowadzenia przez rolników rolniczego handlu detalicznego, która weszła w życie z dniem 4 lutego 2022 r., przy czym przepis dotyczący ulg w opodatkowaniu ww. podatkiem miał zastosowanie do przychodów uzyskanych przez podmioty od dnia 1 stycznia 2022 r., oraz w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 12 września 2022 r. w sprawie maksymalnej ilości żywności zbywanej w ramach rolniczego handlu detalicznego do zakładów prowadzących handel detaliczny z przeznaczeniem dla konsumenta finalnego oraz zakresu i sposobu jej dokumentowania, które weszło w życie z dniem 5 października 2022 r.

PROJEKTY ZREALIZOWANE W LATACH 2019–2023	
Nazwa projektu	Opis projektu
Wsparcie dla produkcji żywności ekologicznej	Uruchomiono jeden publicznie dostępny wykaz producentów ekologicznych. Wprowadzono ułatwienia w stosowaniu nawozów dopuszczonych do produkcji ekologicznej. Wprowadzono wsparcie do zakupu ekologicznego materiału rozmnożeniowego roślin.
Rozszerzenie liczby beneficjentów korzystających ze wsparcia w ramach polityki rozwoju obszarów wiejskich	Zidentyfikowano i wyeliminowano bariery w wykorzystywaniu pomocy finansowej w ramach poszczególnych instrumentów wsparcia PROW 2014–2020. Przygotowano na tej podstawie propozycje zmian do PROW 2014–2020 w kierunku rozszerzenia liczby beneficjentów.
Przygotowanie Ramowego Planu Działań dla Żywności i Rolnictwa Ekologicznego w Polsce na lata 2021–2027	Przygotowano plan działań, który będzie realizowany po zakończeniu Ramowego Planu Działań dla Żywności i Rolnictwa Ekologicznego w Polsce na lata 2014–2020. Wskazuje on cele, kierunki działań i konkretne działania podejmowane przez właściwe podmioty w celu rozwoju sektora rolnictwa ekologicznego w Polsce.
Dopłaty do materiału siewnego	Wprowadzono dopłaty do materiału siewnego kategorii elitarny lub kwalifikowany.
Dofinansowanie zakupu nawozów mineralnych	Wprowadzono dofinansowanie zakupu nawozów mineralnych innych niż wapno nawozowe i wapno nawozowe zawierające magnez.
Nowe szanse dla wsi	Program aktywizacji zawodowej rolników oraz osób związanych z rolnictwem dla potrzeb pozarolniczego rynku pracy, z wykorzystaniem instrumentów finansowanych ze środków polityki spójności, PROW 2014–2020 oraz krajowych instrumentów rynku pracy.
Pakt dla obszarów wiejskich	Opracowano dokument o charakterze porozumienia społecznego i politycznego integrującego w sposób kompleksowy działania systemowe (zmiany legislacyjne, instytucjonalne, programowe) oraz inwestycyjne związane z procesem zarządzania obszarami wiejskimi.
Infrastruktura dla rozwoju obszarów wiejskich	Przygotowano kompleksowy i zintegrowany pakietu działań określający interwencje z różnych źródeł krajowych i UE niezbędne do zwiększenia dostępności dla mieszkańców obszarów wiejskich podstawowych usług publicznych i poprawy ich jakości.
Wspieranie edukacji i drogi zawodowej w rolnictwie	Opracowano zasady (regulamin) przyznawania nagród pieniężnych MRiRW dla najlepszych uczniów i słuchaczy szkół rolniczych MRiRW za wysokie wyniki w nauce. Nagrody pieniężne zostały wypłacone 79 uczniom w grudniu 2022 r.
Zachowanie ziemi w rodzinnych gospodarstwach rolnych	Na podstawie ustawy z dnia 19 października 1991 r. o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa państwowa ziemia rolna w pierwszej kolejności jest przeznaczana na powiększenie oraz utworzenie gospodarstw rodzinnych.
Przejęcie na emeryturę bez konieczności zbywania gospodarstwa	Umożliwiono rolnikom-emerytom kontynuację prowadzenia działalności rolniczej w posiadanym gospodarstwie rolnym bez ryzyka zawieszenia części uzupełniającej świadczenia emerytalnego.
Pakiet działań dla obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją (do roku 2020)	Program oferujący wsparcie z zakresu m.in.: rozwoju lokalnej przedsiębiorczości, aktywizacji lokalnych zasobów ludzkich, pobudzania lokalnych inicjatyw gospodarczych i społecznych, a także poprawy dostępu mieszkańców do podstawowych usług publicznych. Jednym z elementów programu była rewitalizacja obszarów defaworyzowanych, w tym po byłych państwowych gospodarstwach rolnych, polegająca na stworzeniu takich warunków bytowych, które zachęcałyby do pozostania w środowisku wiejskim, stworzenia trwałych więzi społecznych oraz warunków do alternatywnego wykorzystania dostępnych zasobów celem zwiększenia atrakcyjności obszarów oraz potencjału dochodowego miejscowej ludności.
(NIE)Samodzielni	Zintegrowane związki usług społecznych na rzecz osób niesamodzielnych, które zmniejszały ryzyko nadmiernego obciążenia opieką opiekunów nieformalnych (opieka wspierająca, opieka „wytchnieniowa”, opieka zastępcza), oraz umożliwiały im łączenie aktywności społecznej i zawodowej z opieką.

PROJEKTY STRATEGICZNE W TRAKCIE REALIZACJI LUB PLANOWANE DO REALIZACJI DO 2027	
Nazwa projektu	Opis projektu
Efektywny system doradztwa rolniczego	Wzmocnienie i zwiększenie efektywności doradztwa rolniczego przez m.in.: wzmocnienie powiązania działalności doradztwa publicznego z polityką wobec rolnictwa i obszarów wiejskich, wzmocnienie przepływu wiedzy i informacji, wzmocnienie doradztwa, rozwój wykorzystania technologii cyfrowych w pracy doradców. Realizacja projektu przyczyni się do: zwiększenia spójności zadań realizowanych przez ODR z priorytetami i wyzwaniem dla rolnictwa i obszarów wiejskich w ramach polityki rolnej, ujednoczenia sposobów działania ośrodków, poprawy transferu wiedzy i informacji między doradztwem a nauką i innymi instytucjami działającymi na rzecz rolnictwa, poprawy jakości świadczonych usług doradczych oraz odpowiedniego wsparcia szkoleniowo-doradczego dla rolników w prowadzeniu działalności i podejmowaniu decyzji dotyczących rozwoju gospodarstw, a w konsekwencji do zwiększenia dochodów gospodarstw z działalności rolniczej oraz do zwiększenia konkurencyjności sektora rolno-spożywczego.
Projekty rozwoju branż	Projekty dedykowane poszczególnym branżom sektora rolno-spożywczego spójne z Programem Rozwoju Głównych Rynków Rolnych w Polsce, w tym: <ul style="list-style-type: none"> – Innowacyjne przetwory owocowo-warzywne – Polska wieprzowina – Polska wołowina – Polska jagnięcina i baranina.
4,5 mld zł na odbudowę polskiego przetwórstwa oraz sprzedaż i produkcję żywności w gospodarstwie rolnym (KPO)	Zapewnienie środków na wsparcie inwestycyjne dla MŚP przetwórstwa rolno-spożywczego oraz dla rolników i rybaków prowadzących sprzedaż bezpośrednią, dostawy bezpośrednie, działalność w ramach rolniczego handlu detalicznego (RHD) lub sprzedaży produktów w ramach działalności (MOL).
Rozwój MŚP przetwórstwa rolno-spożywczego (KPO)	Program wsparcia dla MŚP przetwórstwa produktów rolnych, rybołówstwa lub akwakultury ukierunkowany na modernizację infrastruktury i wyposażenia.
Rozwój małego przetwórstwa (KPO)	Wsparcie inwestycji rolników i rybaków ukierunkowanych na modernizację infrastruktury i wyposażenia i skracających łańcuchy zaopatrzenia w żywność.
Tworzenie i rozwój lokalnych centrów przechowalniczo-dystrybucyjnych oraz regionalnych rolno-spożywczych rynków hurtowych (KPO)	Wsparcie budowy oraz rozbudowy i modernizacji infrastruktury logistycznej i technologicznej służącej przechowywaniu, magazynowaniu, pakowaniu, przeładunkowi, przygotowaniu do sprzedaży i wprowadzaniu do obrotu produktów rolnych, rybołówstwa i akwakultury oraz do zakupu specjalistycznych środków transportu i systemów aplikacji cyfrowych.
Program wymiany azbestu w gospodarstwach rolnych (KPO)	Wsparcie wymiany pokryć dachów z materiałów zawierających azbest na pokrycia dachów wykonane z materiałów wolnych od azbestu.
Program wymiany słupów impregnowanych kreozotem (KPO)	Wsparcie wymiany słupów impregnowanych kreozotem na plantacjach chmielu.
Wsparcie organizacji zajmujących się redystrybucją żywności na cele społeczne (KPO)	Wsparcie organizacji non-profit zajmujących się redystrybucją żywności i nieodpłatnym wydawaniem posiłków.
Zwiększenie powierzchni magazynowej w gospodarstwach rolnych (KPO)	Wsparcie rolników w zakresie zakupu i montażu silosów wraz z wyposażeniem oraz budowy/rozbudowy/modernizacji pozostałej powierzchni magazynowej w gospodarstwach rolnych.

PROJEKTY STRATEGICZNE W TRAKCIE REALIZACJI LUB PLANOWANE DO REALIZACJI DO 2027	
Nazwa projektu	Opis projektu
Rozwój centrów przechowalniczo-dystrybucyjnych i rolno-spożywczych rynków hurtowych (KPO)	Program pomocowy rozwijający infrastrukturę hurtowego przechowywania i dystrybucji artykułów rolno-spożywczych.
Inwestycje w rozbudowę potencjału badawczego (KPO)	Budowa i modernizacja laboratoriów instytutów badawczych nadzorowanych przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi.
System satelitarnego monitorowania upraw rolnych	Zaprojektowanie, budowa i rozwój systemu informatycznego do monitorowania upraw rolnych na terenie kraju, w szczególności śledzenia przebiegu procesu wzrostu roślin i prognozowania plonów najważniejszych roślin uprawnych. Wspomaganie decyzji użytkowników zarówno w czasie typowego okresu wegetacyjnego oraz w sytuacjach nadzwyczajnych, takich jak klęski naturalne.
Zwiększenie retencji wodnej na obszarach wiejskich i budowa zbiorników retencyjnych w gospodarstwach rolnych (KPO)	Wsparcie inwestycji na obszarach wiejskich w zakresie poprawy gospodarowania wodą oraz efektywności wykorzystania jej zasobów. Finansowanie prac związanych z budową, przebudową, odbudową i rozbudową urządzeń melioracji wodnych, urządzeń wodnych i hydrotechnicznych, w szczególności ograniczających odpływ wody, z uwzględnieniem jej retencjonowania.
Skuteczna walka z ASF i odbudowa produkcji świń	Pomoc dla producentów świń, którzy zaprzestali produkcji w związku z obowiązującym zakazem utrzymywania w gospodarstwie świń lub ich wprowadzania do gospodarstwa przy wystąpieniu ASF. Wsparcie inwestycji w bioasekurację gospodarstw utrzymujących świnię.
Transport intermodalny produktów rolno-spożywczych (KPO)	Inwestycja polega na zwiększeniu przepustowości terminali intermodalnych do przeładunku towarów z ukierunkowaniem na terminale kolejowo-drogowe i tabor kolejowy.
Wzmocnienie odporności obszarów wiejskich i sektora rolno-spożywczego ze środków UE po 2027 r.	Opracowanie stanowiska Rządu ws. WPR po 2027 r. oraz Długoterminowej wizji obszarów wiejskich UE i Paktu dla obszarów wiejskich. Opracowanie analiz i strategii negocjacyjnej w sprawie funduszy UE po 2027 r., które w sposób komplementarny i spójny mogą wspierać krajowe cele w zakresie rozwoju obszarów wiejskich.
Budowa konkurencyjności polskiego sektora rolno-spożywczego w warunkach poszerzonej UE	Opracowanie analiz i stanowiska Rządu w sprawie poszerzenia UE o kolejne kraje członkowskie w latach 2023–2027.
Paszportyzacja polskiej żywności	Budowa i wdrożenie cyfrowego systemu IT gwarantującego efektywne monitorowanie i identyfikowanie informacji o produktach rolno-spożywczych w łańcuchu dostaw, tj. „od pola do stołu”. System ten zapewni szerokie spektrum informacji o produkcji żywnościowym.
Zachęty do spółdzielczości rolnej	Opracowanie systemu zachęt dla spółdzielczości rolnej w różnych obszarach, w szczególności w zakresie: tworzenia i funkcjonowania spółdzielni energetycznych, nabywania ziemi rolnej przez rolnicze spółdzielnie produkcyjne (RSP), korzystania ze wsparcia w postaci płatności bezpośrednich przez RSP i ich członków.
Wsparcie lokalnych producentów w eksporcie	Pogłębienie współpracy między KOWR a PAIH w ramach struktury Zagranicznych Biur Handlowych PAIH na rzecz wspierania rozwoju współpracy handlowej polskiego sektora rolno-spożywczego z zagranicą.
Stanowisko Polski w sprawie przyszłości WPR po 2027 r.	Reforma WPR po 2027 r. jest dużym wyzwaniem dla UE i administracji poszczególnych państw członkowskich. Nowa WPR musi zapewniać bezpieczeństwo żywnościowe, również w sytuacjach kryzysowych, takich jak klęski żywiołowe czy pandemia. Jednocześnie powinna wypełniać cele Zielonego Ładu i gwarantować odpowiednie dochody rolnikom. Założenia WPR po 2027 r. muszą brać również pod uwagę akcesję

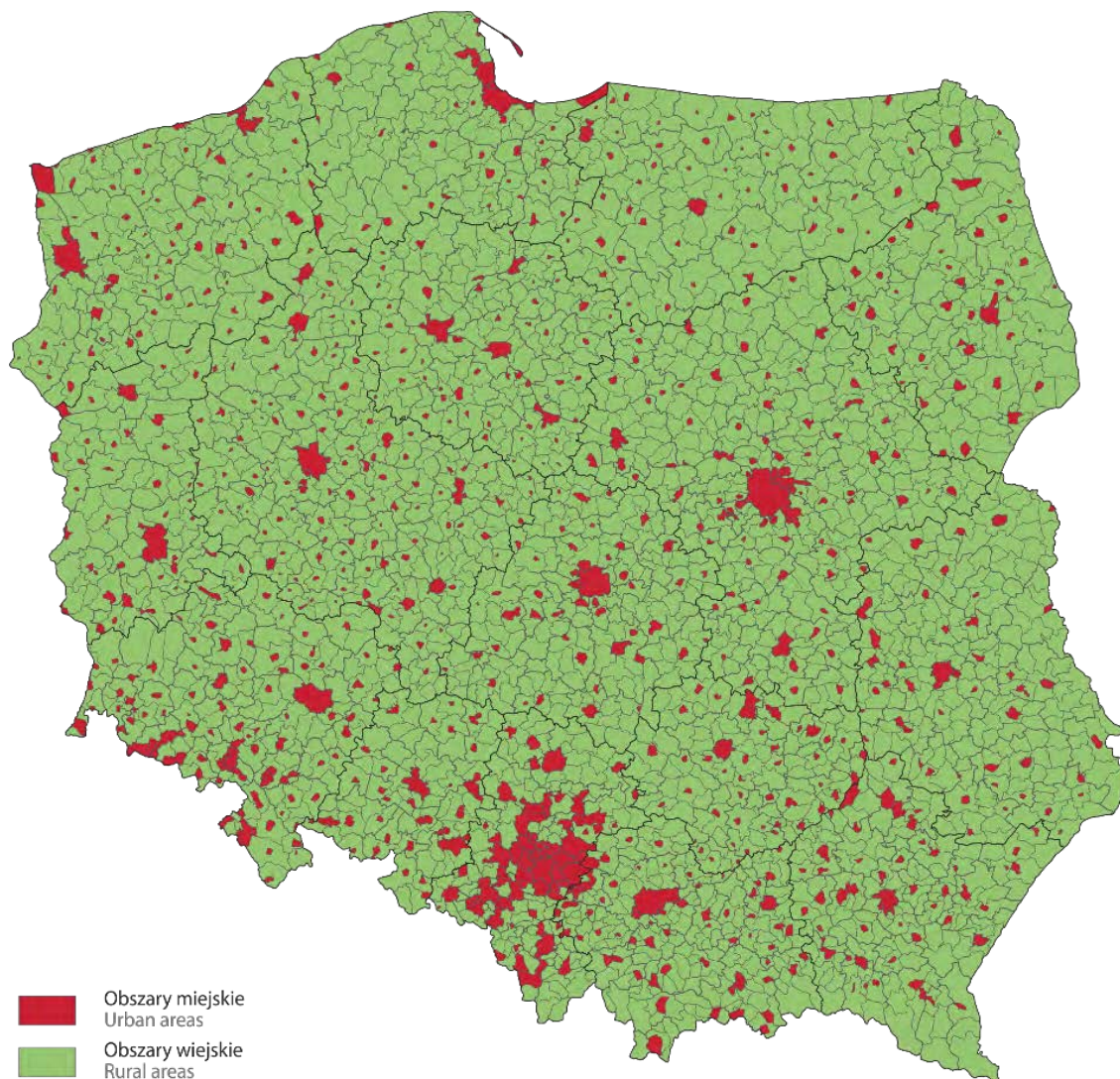
PROJEKTY STRATEGICZNE W TRAKCIE REALIZACJI LUB PLANOWANE DO REALIZACJI DO 2027	
Nazwa projektu	Opis projektu
	nowych państw do UE, w tym Ukrainy posiadającej duży potencjał produkcyjny w rolnictwie.
Równe warunki konkurencji dla polskich rolników w poszerzonej UE	W procesie dochodzenia do członkostwa w UE Ukrainy, państw Bałkanów Zachodnich i Mołdawii jest niezbędne zapewnienie stabilności na rykach rolnych i odpowiedniego poziomu dochodów rolników. Szczególnie ważne jest monitorowanie wpływu akcesji Ukrainy na sytuację rolnictwa w Polsce i zapewnienie w nowych państwach członkowskich takich samych wymogów jakości i bezpieczeństwa produktów rolnych oraz wymagań środowiskowych nałożonych na rolników jak w państwach UE-27.
Wsparcie dla producentów zbóż	Przygotowanie i uruchomienie programu pomocowego dla producentów rolnych, którzy ponieśli straty spowodowane wojną w Ukrainie.
Wsparcie rolnictwa 4.0 (KPO)	Wsparcie inwestycji rolników we wdrażanie rozwiązań rolnictwa 4.0.
Wsparcie rozwoju nowoczesnego kształcenia zawodowego, szkolnictwa wyższego oraz uczenia się przez całe życie (KPO)	Ustanowienie sieci funkcjonujących branżowych centrów umiejętności zapewniających ukierunkowane podnoszenie i zmianę kwalifikacji w wysokim stopniu odpowiadające potrzebom rynku pracy.
Dalsze wsparcie rolnictwa na terenach górskich (KPO)	Budowa i modernizacja laboratoriów Centrum zrównoważonego rolnictwa obszarów górskich i podgórskich.
Przeciw suszy	Zostanie wdrożony program służący zwiększeniu retencji wodnej wykorzystywanych w rolnictwie.
Nowe korzystne zasady waloryzacji świadczeń emerytalno-rentowych rolniczych	Zapewnienie wyższych emerytur rolniczych (nie mniejszych niż najniższa emerytura z ZUS) oraz możliwości uzyskania dodatku za opłacanie wyższych składek KRUS.
Dostępność transportowa obszarów wiejskich oraz lokalne sieci ciepłe i gazowe	Wsparcie w ramach Rządowego Funduszu Rozwoju Dróg realizowane przez Ministerstwo Infrastruktury. Wsparcie w ramach Rządowego Funduszu Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych przez bezzwrotne dofinansowanie inwestycji realizowanych przez JST.
Inwestycje w infrastrukturę wodno-kanalizacyjną	Wsparcie realizacji inwestycji polegających na budowie, rozbudowie lub modernizacji systemów zaopatrzenia w wodę lub odprowadzania ścieków oraz promocji racjonalnej gospodarki wodą i ściekami na terenach wiejskich.
Program inwestycji dla gmin popegeerowskich	Rozwój obszarów wiejskich z terenów po byłych PPGR finansowany ze środków Rządowego Funduszu Polski Ład.
Gospodarstwo otwarte na ludzi	Budowa systemu wsparcia instytucjonalnego i finansowego dla gospodarstw opiekuńczych.
Dalsze wsparcie dla kół gospodyń wiejskich	Zapewnienie kontynuacji wsparcia finansowego kół gospodyń wiejskich.
Wspieranie i promowanie dziedzictwa kulturowego i historycznego obszarów wiejskich	Opracowanie metod i narzędzi służących systemowemu wsparciu osób aktywnie uczestniczących w życiu kulturalnym wsi.
Wsparcie planowania i zagospodarowania przestrzennego na obszarach wiejskich (KPO)	Dofinansowanie kosztów poniesionych przez gminy na przedsięwzięcie: przygotowanie i uchwalenie strategii rozwoju gminy, planu ogólnego gminy, miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub gminnego programu rewitalizacji. Ponadto inwestycja zakłada sfinansowanie kosztów poniesionych na przeprowadzenie kursów (dedykowanych do pracowników samorządów i planistów przestrzennych) doszkalających się z reguł obowiązujących w zreformowanym systemie planowania i zagospodarowania przestrzennego.

PROJEKTY STRATEGICZNE W TRAKCIE REALIZACJI LUB PLANOWANE DO REALIZACJI DO 2027	
Nazwa projektu	Opis projektu
Rozwój opieki nad dziećmi do lat 3 (UP 2021–2027 oraz KPO)	Tworzenie miejsc opieki w żłobkach, klubach dziecięcych oraz w formie dziennego opiekuna, w tym miejsc dla dzieci z niepełnosprawnością lub wymagających szczególnej opieki w ramach Programu Maluch+ 2022–2029. Program będzie finansowany ze środków EFS+ w ramach FERS, KPO oraz budżetu państwa. Ze środków KPO będzie możliwe tworzenie miejsc opieki w żłobkach i klubach dziecięcych, natomiast ze środków EFS+ będzie finansowane tworzenie miejsc opieki w trzech instytucjonalnych formach opieki nad dziećmi do lat 3, a także zapewnienie funkcjonowania utworzonych miejsc opieki (zarówno ze środków EFS+, jak i KPO) przez pierwsze 36 miesięcy.
Wymiana źródeł ciepła i poprawa efektywności energetycznej w budynkach mieszkalnych na obszarach wiejskich	Zmniejszenie negatywnego wpływu, jakie gospodarstwa domowe wywierają na środowisko, w tym zwłaszcza na stan powietrza, przez zwiększenie efektywności energetycznej budynków jedno- i wielorodzinnych i upowszechnianie niskoemisyjnych źródeł energii.
Wymiana źródeł ciepła i poprawa efektywności energetycznej szkół (KPO)	Identyfikacja placówek oświatowych o niskiej efektywności energetycznej i wsparcie ich w działaniach dotyczących energetycznej modernizacji budynków.
Zwiększenie efektywności energetycznej obiektów lokalnej aktywności społecznej (KPO)	Identyfikacja budynków zajmowanych przez domy kultury charakteryzujących się niską efektywnością energetyczną i ich wsparcie w działaniach dotyczących przeprowadzania kompleksowej, głębokiej modernizacji energetycznej. Zwiększenie efektywności energetycznej oraz zmniejszenie zanieczyszczeń przez termomodernizację wybranych budynków domów kultury z terenu całego kraju.
Zero i niskoemisyjny transport zbiorowy (REPower EU)	Wsparcie na przedsięwzięcia dotyczące zakupu zeroemisyjnego taboru autobusowego (elektrycznego, wodorowego, hybryda plug-in) lub niskoemisyjnego taboru autobusowego (zasilanego paliwami alternatywnymi – CNG, LPG/LNG) wraz z niezbędną infrastrukturą ładowania/tankowania – jeżeli dotyczy – lub taboru zasilanego olejem napędowym dla obsługi nowo utworzonych pozamiejskich linii autobusowych i wymiany taboru autobusowego na dotychczas funkcjonujących pozamiejskich liniach autobusowych zagrożonych likwidacją (ze względu na przestarzały tabor lub deficytowość linii).
Inwestycje w energooszczędne budownictwo mieszkaniowe dla gospodarstw domowych o niskich i średnich dochodach (KPO)	Zwiększenie dostępu do mieszkań na wynajem dla osób o niskich lub umiarkowanych dochodach, przy jednoczesnym zwiększeniu udziału budynków o podwyższonych standardach energetycznych w zasobie mieszkań zaspokajających potrzeby mieszkaniowe gospodarstw domowych o niskich i umiarkowanych dochodach.
Wyposażenie szkół/instytucji w odpowiednie urządzenia i infrastrukturę ICT w celu poprawy ogólnej wydajności systemów edukacji (KPO)	Wsparcie organów prowadzących przedszkola, szkoły (w tym prowadzące kształcenie zawodowe) oraz placówki oświatowe w finansowaniu ich indywidualnych potrzeb inwestycyjnych w zakresie rozwoju cyfrowego środowiska prowadzonej działalności, przekraczających minimalne wymagania określone w standardach wyposażania szkół w infrastrukturę cyfrową.
Zapewnienie dostępu do bardzo szybkiego Internetu na obszarach białych plam	Zagwarantowanie powszechnego dostępu do szybkiego Internetu i usług cyfrowych w całej Polsce, w tym na obszarach tzw. „białych plam”, na których nie istnieje infrastruktura szerokopasmowa o dużej przepustowości.
Program Opieka 75+ (KPO)	Poprawa dostępności usług opiekuńczych w miejscu zamieszkania, w tym specjalistycznych usług opiekuńczych zarówno dla osób samotnych, jak i przebywających w rodzinach – w wieku 75 lat i więcej.
Budowa lub modernizacja sieci dystrybucyjnych energii elektrycznej na obszarach	Wsparcie inwestycji, które rozwiążą problem słabo rozwiniętych sieci dystrybucyjnych na obszarach wiejskich oraz problem przyłączania nowych OZE, w tym m.in. budowa lub przebudowa linii napowietrznych WN, SN i nn, w tym linii kablowych, budowa lub

PROJEKTY STRATEGICZNE W TRAKCIE REALIZACJI LUB PLANOWANE DO REALIZACJI DO 2027	
Nazwa projektu	Opis projektu
wiejskich w celu umożliwienia przyłączenia nowych OZE (KPO)	przebudowa stacji WN/SN i SN/nn, cyfryzacja i automatyzacja sieci, w tym instalacja liczników w stacjach oraz instalacja liczników zdalnego odczytu u odbiorców.
Poprawa dostępu do zatrudnienia i działań aktywizujących dla wszystkich osób poszukujących pracy (UP 2021–2027)	Program wsparcia adresowany w szczególności do osób młodych, zwłaszcza przez wdrażanie gwarancji dla młodzieży, długotrwale bezrobotnych oraz grup znajdujących się w niekorzystnej sytuacji na rynku pracy, jak również dla osób biernych zawodowo, a także przez promowanie samozatrudnienia i ekonomii społecznej.
Rynek pracy srebrnej gospodarki (UP 2021–2027)	Wspieranie dostosowania pracowników, przedsiębiorstw i przedsiębiorców do zmian, wspieranie aktywnego i zdrowego starzenia się oraz zdrowego i dobrze dostosowanego środowiska pracy, które uwzględnia zagrożenia dla zdrowia.
Poprawa jakości, poziomu włączenia społecznego i skuteczności systemów kształcenia i szkolenia oraz ich powiązania z rynkiem pracy (UP 2021–2027)	Walidacja uczenia się pozaformalnego i nieformalnego w celu wspierania nabywania kompetencji kluczowych, w tym umiejętności w zakresie przedsiębiorczości i kompetencji cyfrowych, oraz przez wspieranie wprowadzania dualnych systemów szkolenia i przygotowania zawodowego.
Wspieranie równego dostępu do dobrej jakości, włączającego kształcenia i szkolenia oraz możliwości ich ukończenia (UP 2021–2027)	Program wsparcia adresowany w szczególności do grup w niekorzystnej sytuacji, od wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem przez ogólne i zawodowe kształcenie i szkolenie po szkolnictwo wyższe, a także kształcenie i uczenie się dorosłych, w tym ułatwianie mobilności edukacyjnej dla wszystkich i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.
Integracja społeczna na obszarach wiejskich (UP 2021–2027)	Wspieranie integracji społecznej osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, w tym osób najbardziej potrzebujących i dzieci.
Przeciwdziałanie dalszej marginalizacji na obszarach wiejskich (UP 2021–2027)	Wspieranie włączenia społeczno-gospodarczego osób w niekorzystnej sytuacji, w tym osób o szczególnych potrzebach i z obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją, dzięki zintegrowanym działaniom obejmującym usługi mieszkaniowe i usługi społeczne, w tym wsparcie w mieszkaniach wspomaganych i treningowych.
Rozwój turystyki na obszarach wiejskich (UP 2021–2027)	Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa.
Czyste powietrze	Zintegrowane działania mające na celu kompleksową poprawę jakości powietrza do stanu niepowodującego większego narażenia zdrowia ludzkiego oraz środowiska, zgodnego z prawodawstwem unijnym, a w dalszej perspektywie z wytycznymi WHO, a także wzrost świadomości społecznej. Projekt obejmuje m.in. rozwój mechanizmów kontrolowania źródeł niskiej emisji, standaryzację urządzeń grzewczych i paliw stałych, dostosowanie mechanizmów finansowych i ich społeczną dostępność oraz stworzenie ram prawnych sprzyjających realizacji efektywnych działań wynikających z Krajowego Programu Ochrony Powietrza, jak również z programów ochrony powietrza szczebla wojewódzkiego i lokalnego oraz planów działań krótkoterminowych, sporządzanych dla stref, w których zostały stwierdzone przekroczenia norm jakości powietrza, w tym wprowadzenie do obiegu prawnego brakujących pojęć (np. niska emisja).
Profesjonalne Instytucje Otoczenia Biznesu (SOR)	Wsparcie procesu rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich przez integrację instytucji otoczenia biznesu działających na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, ich promocję oraz podwyższenie jakości i efektywności świadczonych usług.
Pakiet działań na rzecz wsparcia samorządów w	Upowszechnianie rewitalizacji jako ważnego elementu rozwoju miast zapewniającego trwałość zasad i instrumentów, kompleksowość, mechanizmy finansowania,

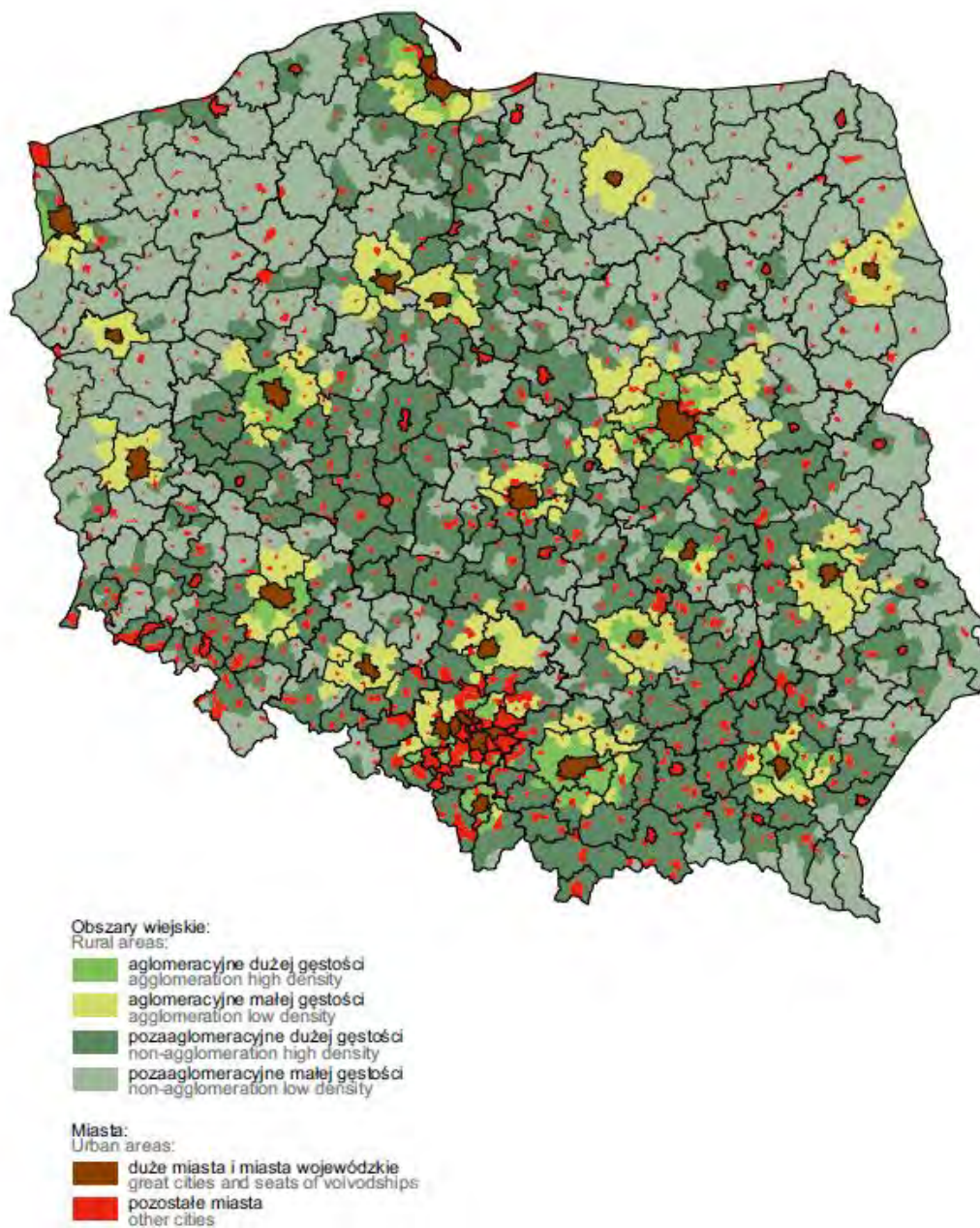
PROJEKTY STRATEGICZNE W TRAKCIE REALIZACJI LUB PLANOWANE DO REALIZACJI DO 2027	
Nazwa projektu	Opis projektu
programowaniu i realizacji rewitalizacji (SOR)	usprawnienia prawno-instytucjonalne oraz przejrzysty system monitorowania i ewaluacji oraz budowa systemu bieżącego monitorowania działań rewitalizacyjnych.
Pakiet działań na rzecz zapewnienia zastępowalności pokoleń i poprawy sytuacji demograficznej na obszarach wiejskich	Kompleksowe działania na rzecz zapewnienia zastępowalności pokoleń i poprawy sytuacji demograficznej na obszarach wiejskich, w tym dotyczące wzmocnienia rodzin, znoszenia barier dla rodziców chcących mieć dzieci, podnoszenia jakości zarządzania, prorodzinne rozwiązania na rynku pracy, popularyzacji kultury i zachowań społecznych sprzyjających rodzinie.

Załącznik 2. Zróżnicowanie terytorialne rozwoju obszarów wiejskich

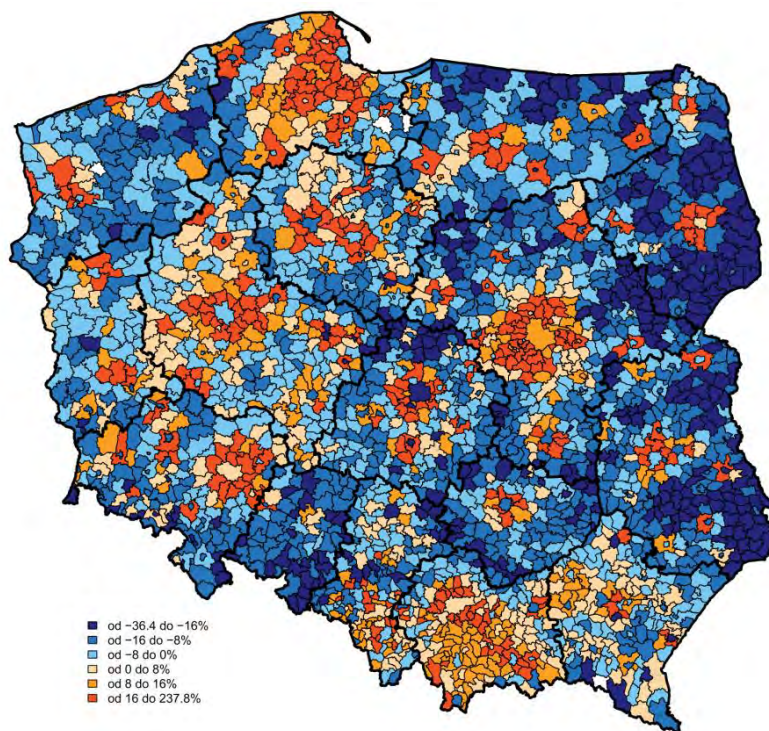
Mapa 1. Obszary miejskie i wiejskie według TERYT w 2020 r.¹¹¹⁾.

¹¹¹⁾ Zastosowanie Delimitacji Obszarów Wiejskich do celów statystycznych, GUS 2022.

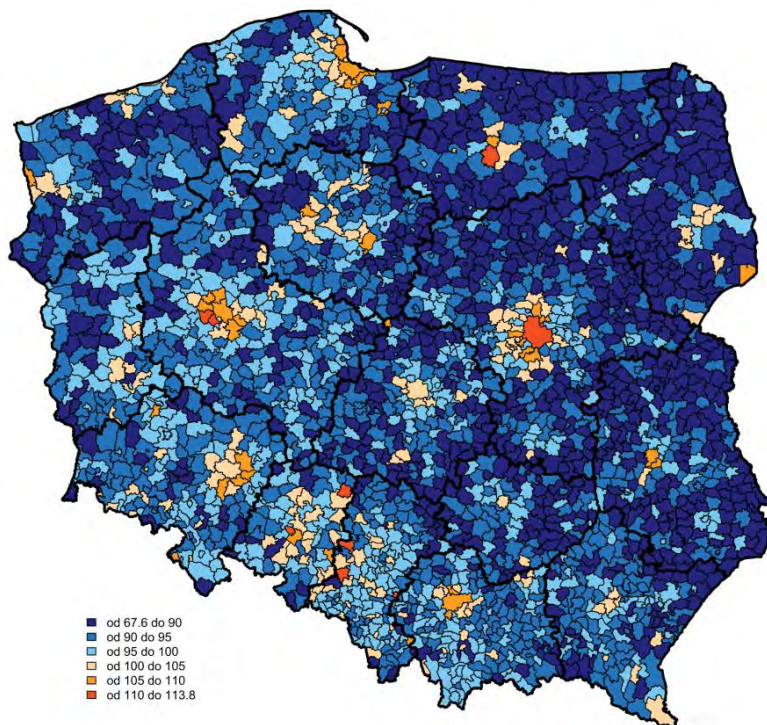

Mapa 2. Delimitacja obszarów wiejskich wg typów tych obszarów¹¹²⁾.

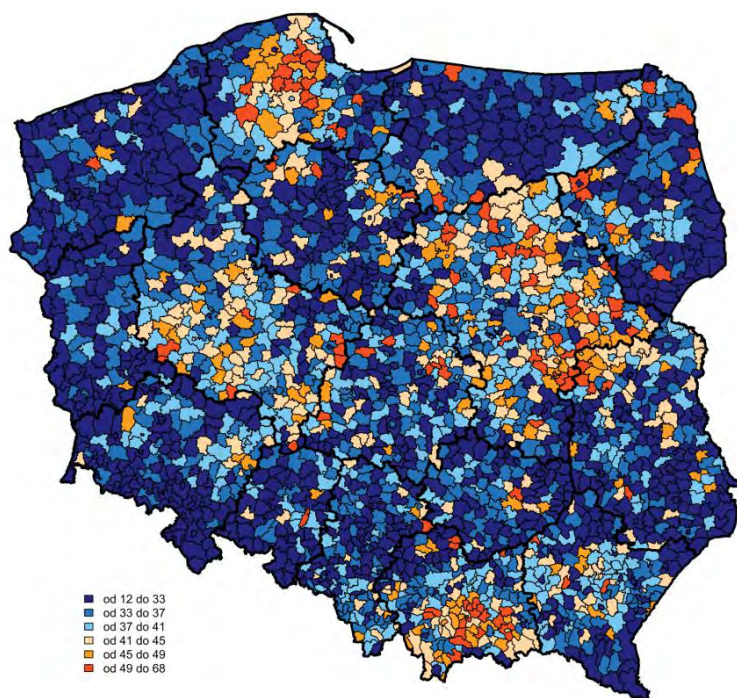
¹¹²⁾ Rocznik Statystyczny Województw, GUS 2022.

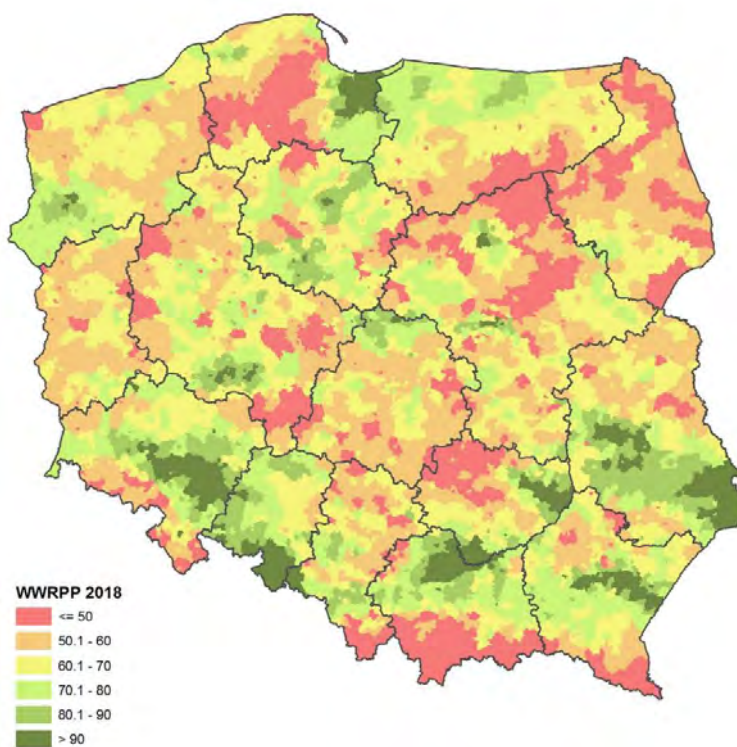
Mapa 3. Procentowa zmiana liczby ludności w gminach w 2022 r. w stosunku do 2000 r. (opracowanie MRiPS na podstawie danych GUS).

Mapa 4. Liczba kobiet w wieku 20–39 lat na 100 mężczyzn w wieku 20–39 lat w gminach w 2022 r. (opracowanie MRiPS na podstawie danych GUS).

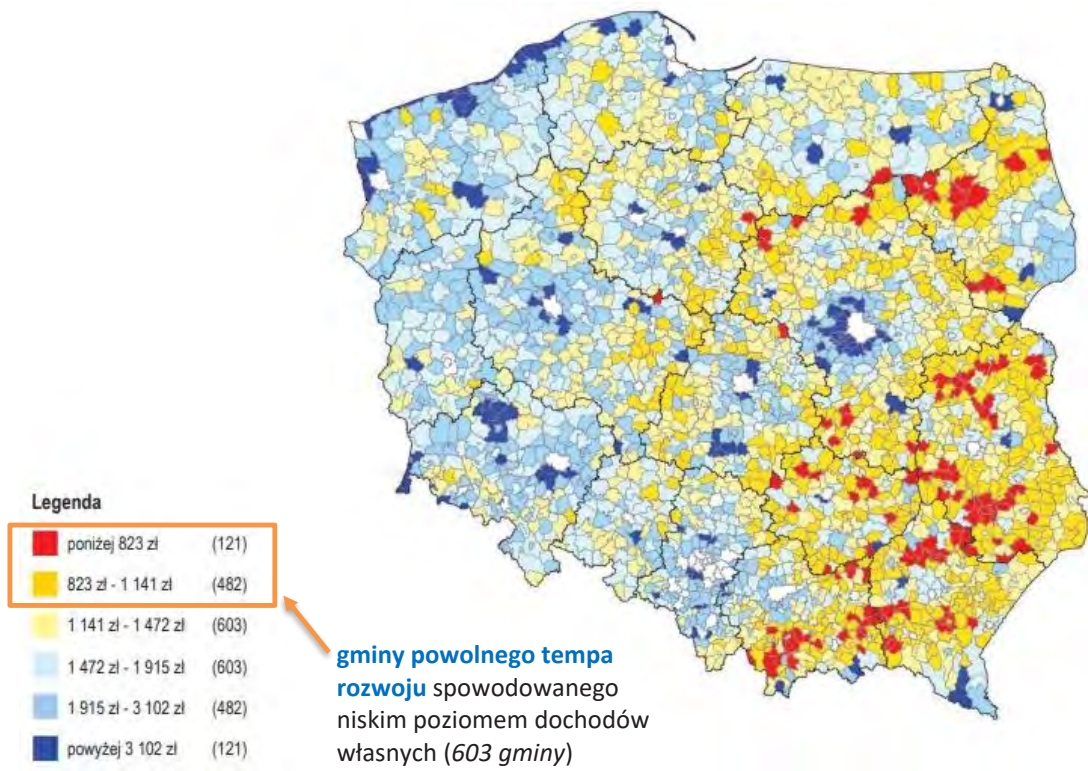

Mapa 5. Liczba urodzeń żywych na 1000 kobiet w wieku 15–49 lat w gminach w 2022 r. (opracowanie MRiPS na podstawie danych GUS).

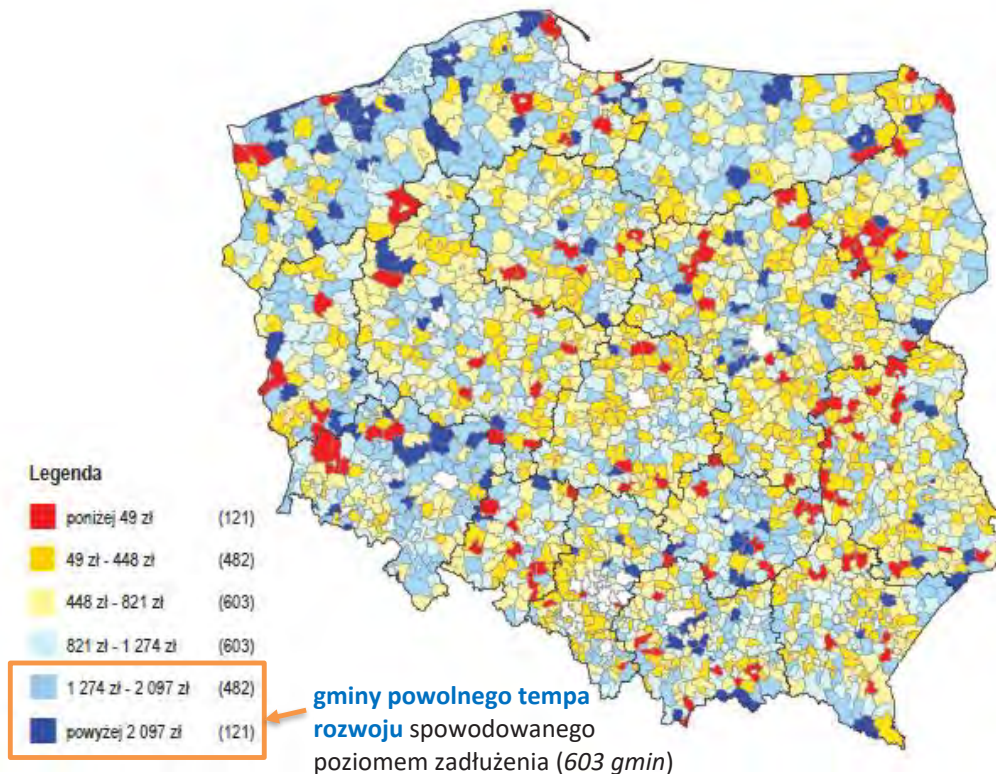

Mapa 6. Potencjał produkcyjny UR w poszczególnych gminach Polski opisany wskaźnikiem waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej (WWRPP)¹¹³.

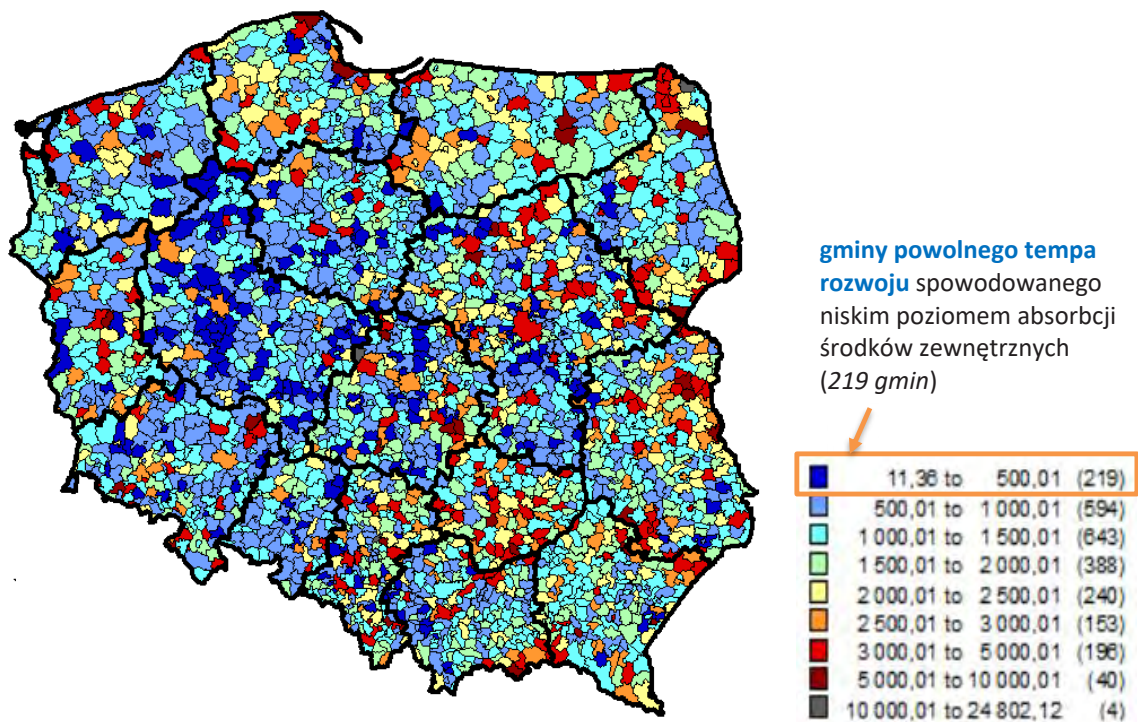
¹¹³) Mapa opracowana w IUNG–PIB przez zespół: P. Koza, A. Łopatka, J. Jadczyzyn, G. Siebielec, 2018.

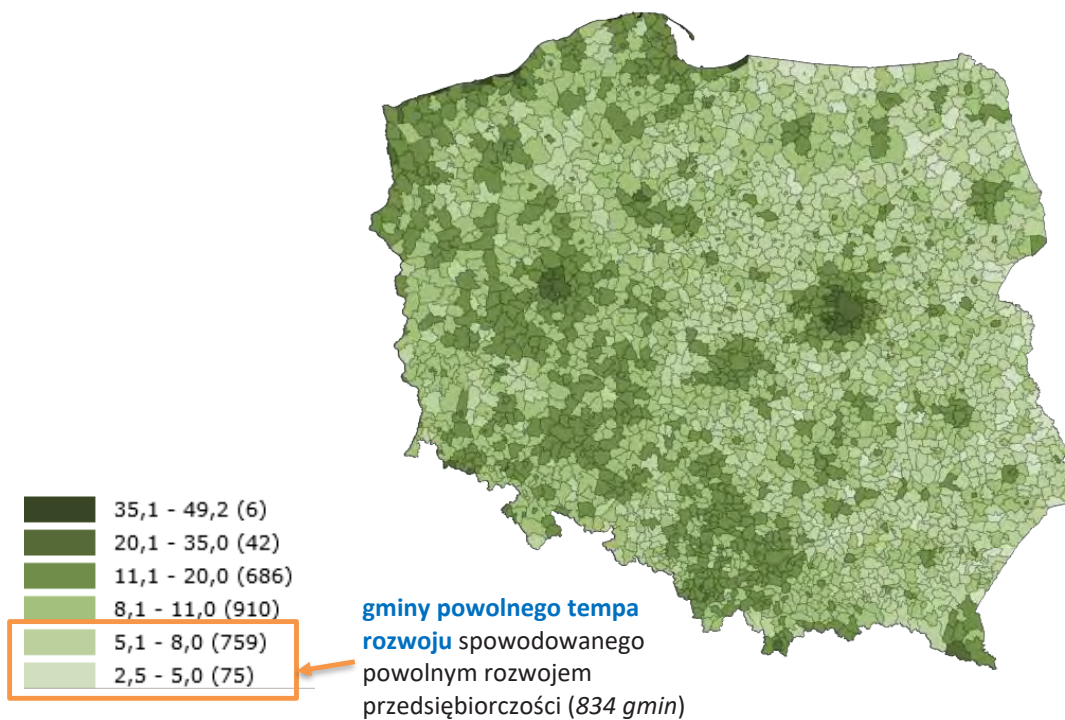
Mapa 7. Dochody własne gmin w przeliczeniu na 1 mieszkańca w 2017 r. (w zł).

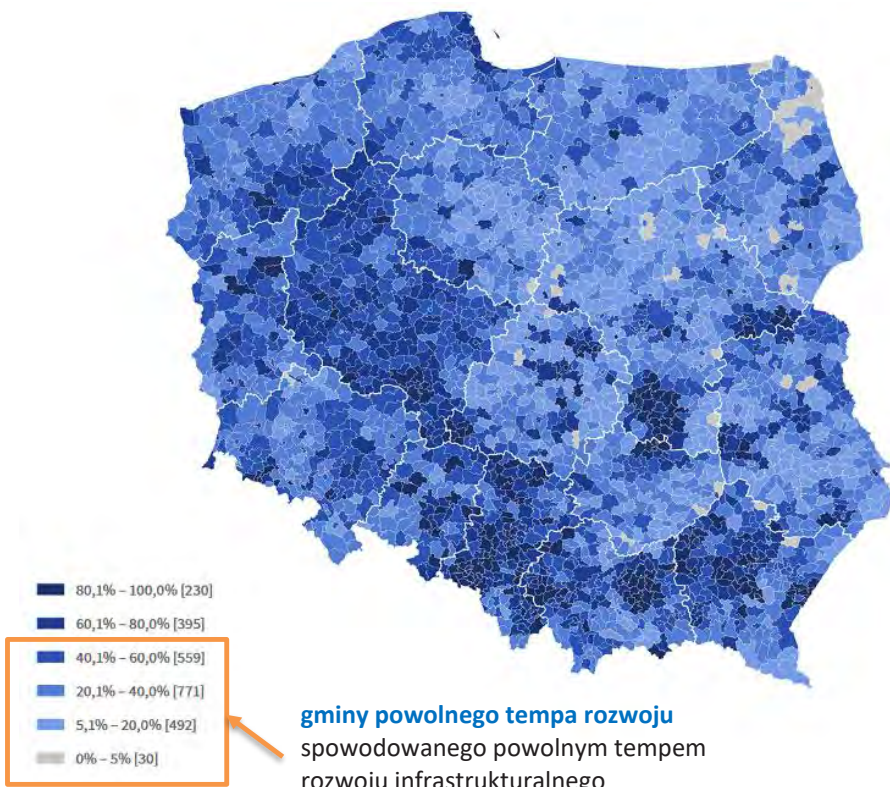
Mapa 8. Zobowiązania gmin w przeliczeniu na 1 mieszkańca w 2017 r. (w zł).

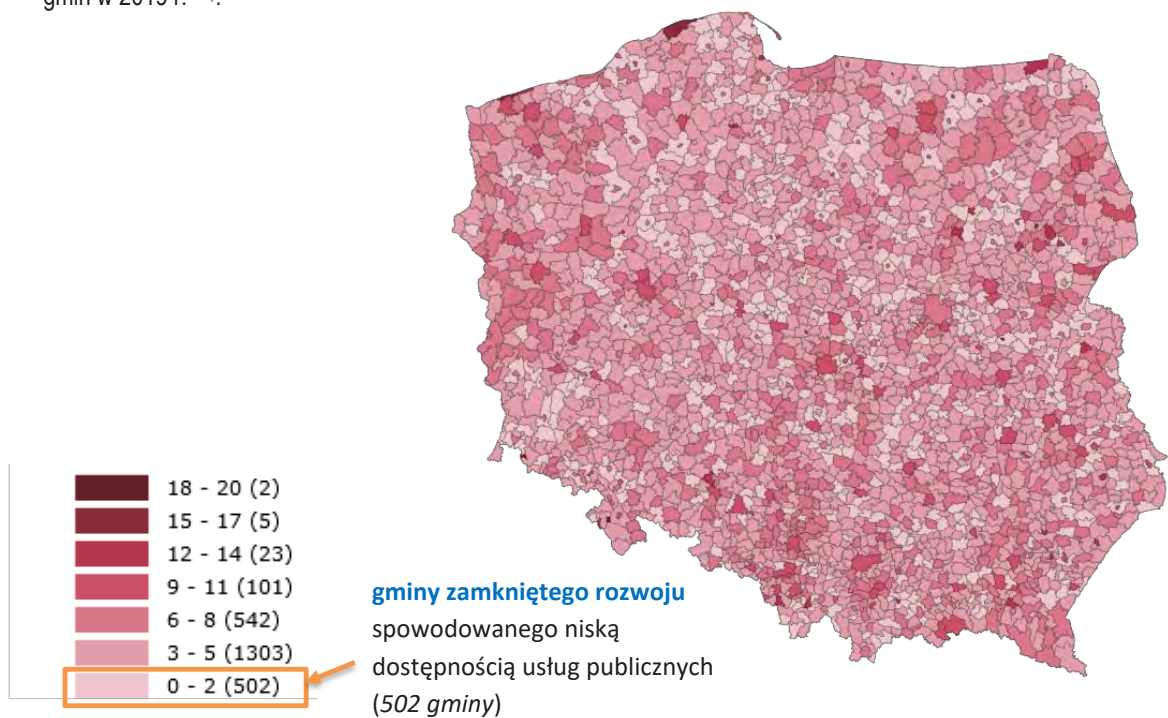
Mapa 9. Dochody z tytułu dotacji z UE w budżetach gmin w latach 2006–2015 w przeliczeniu na 1 mieszkańca.

Mapa 10. Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 100 osób w wieku produkcyjnym w 2017 r.

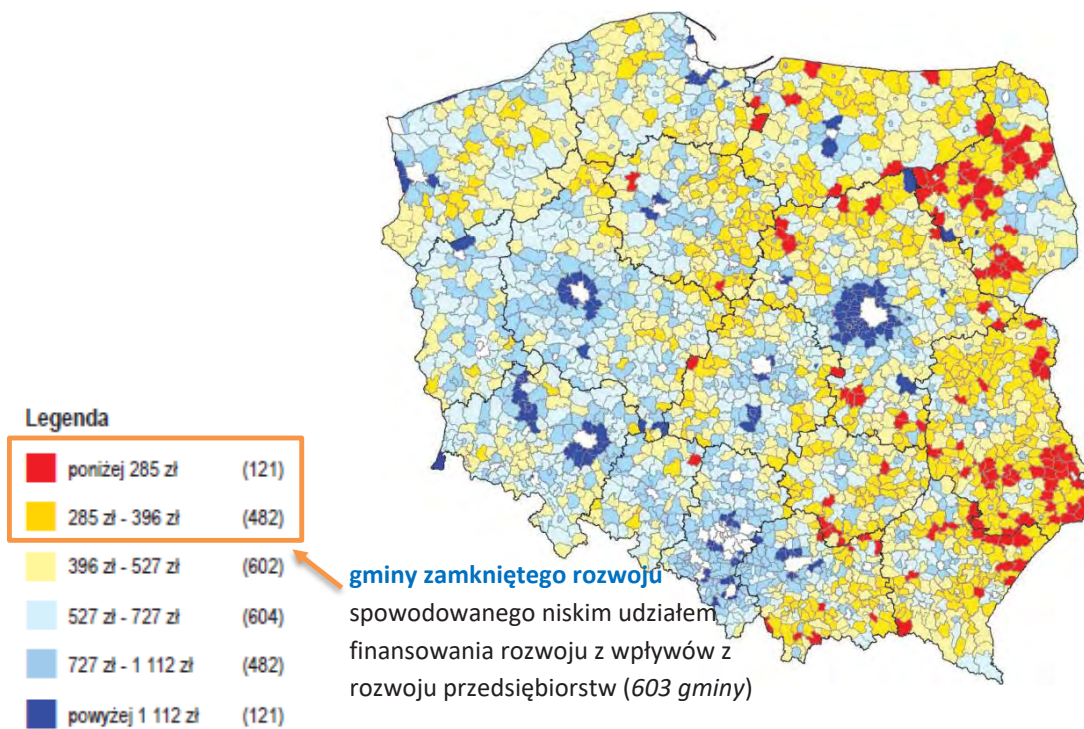

Mapa 11. Penetracja budynkowa zasięgami Internetu stacjonarnego o przepustowości co najmniej 30 Mb/s według gmin w 2019 r.¹¹⁴⁾

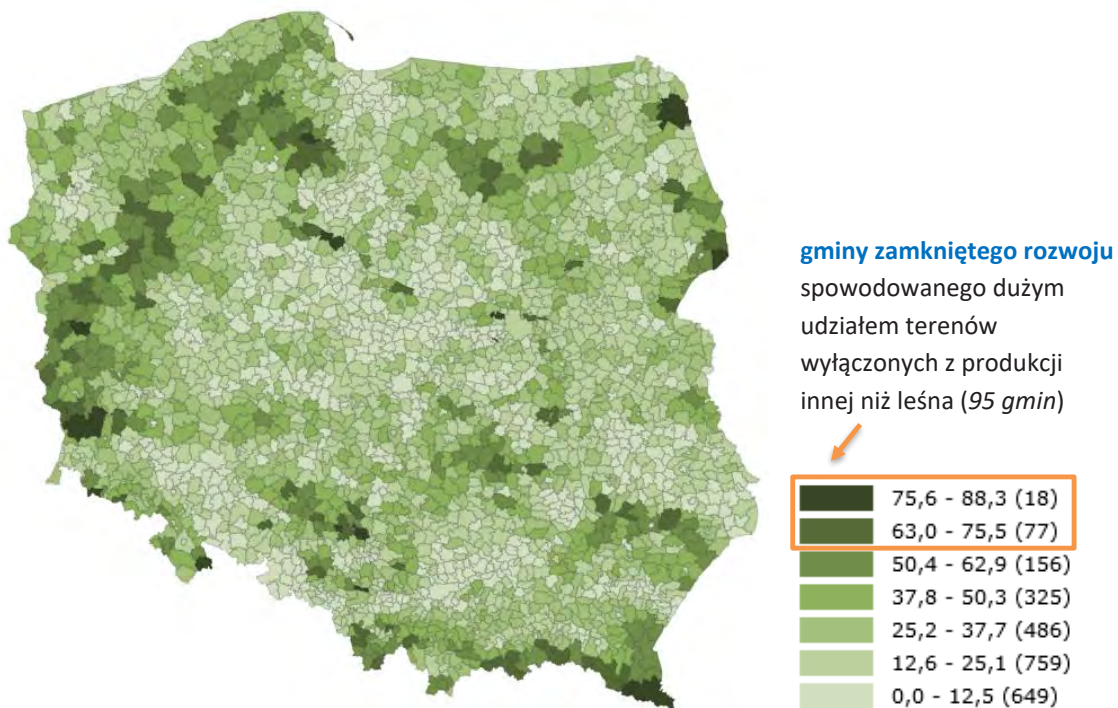

Mapa 12. Przychód na 10 tys. ludności w 2017 r.

¹¹⁴⁾ Raport o stanie rynku telekomunikacyjnego w Polsce w 2019 r., UKE.

Mapa 13. Dochody gmin z tytułu udziałów w PIT i CIT w przeliczeniu na 1 mieszkańca w 2017 r. (w zł).

Mapa 14. Lesistość gmin w 2017 r. (w %).